

**T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

1919-1945 TÜRK DIŞ POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hakim BAKIR

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ali GÜRSEL

**KASIM
KİLİS 2014**

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
1919-1945 TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Yrd. Doç. Dr. Ali GÜRSEL (Danışman)

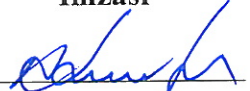
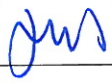
Yrd. Doç. Dr. Hamza ALTIN (Jüri Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Meral KUZGUN (Üye)

..... (Üye)

..... (Üye)

İmzası

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

SBE Müdürü

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

T. C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu ve bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. (20.11.2014)

Hakim Bakır

ÖZET

1919 ve 1945 arası Türk Dış Politikası

BAKIR, Hakim

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ali Gürsel

Temmuz 2014, 98 sayfa

İmparatorlukların çözüldüğü ve ulus devlet olgusunun yükselişe geçtiği Birinci Dünya Savaşı sonunda İttifak grubunda yer alan Osmanlı İmparatorluğu İtilaf Devletleri'le Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekildi. Osmanlı İmparatorluğu sona ererken yeni Türk devletinin doğuşuna giden yolda verilen mücadelenin en temel özelliği, emperyalizmi karşısına almasıydı. Kurtuluş savaşı boyunca dış ilişkiler daha çok savaştan devletlerle olurken Lozan'dan sonra ise daha çok Lozanda çözülmeyen konular üzerinde yoğunlaşmış ve "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesiyle hareket edilmiş olası bir savaş durumunda ise çözüm sağlayıcı ittifaklar kurulmaya çalışılmış ve bu ittifaklarla hem sınırlarını güvenliği sağlanmaya çalışılmış hem de askeri ilişkiler geliştirilmiştir. 1939'lardan sonra Almanya'nın ve İtalya'nın saldırgan politikaları dünyayı yeni bir savaş eşiğine getirmiş ve Türkiye bu durumda akılcı politikalarla kendi konumunu belirlemiş dış politikasının gereği olarak savaş dışı kalmayı başarmıştır. Savaş sonrasında ise Türkiye, Sovyet Rusya'dan gelebilecek tehlikeyi bertaraf etmek için Batı kartını kullanarak ABD ve İngiltere taraflı bir politika izlemiştir.

Anahtar kelimeler: Dış Politika, İmparatorluk, Ulus devlet

ABSTRACT**1919 ve 1945 Turkish Foreign Policy**

BAKIR, Hakim

Master Thesis, Department of History

Thesis Advisor: Asst. Professor. Dr. Ali Gürsel

July 2014, page 98

Empire of the cases have been resolved and the rise of the nation-state is now at the end of the The Ottoman Empire, which was part of the Central Powers, withdrew from the World War 1 by having the Moudros Treaty during the time ending of the empires' and raising the national states. When The Ottoman Empire was collapsing, the new Turkish state was about to built by fighting against the imperialism. Even though, during The Independence War the Turkish state' relationships were with its enemies, but after the Lausanne Agreement these relationships were motivated with the "Peace at home, peace in the world" principle and mostly about the problems that couldn't be solved at the Lausanne Treaty. Considering a new war option was on the table, the new Turkish state focused to have new allies to be able to protect its border and develop the relationships on the military. For instance, although the offensive policies of Germany and Italy caused a new world war, Turkey could manage to not get involved the war by following the rational foreign policies. After the war Turkey used the western card to have good relationships with the U.S.A. and the U.K. in order to eliminate the threats from Soviet Russia.

Keywords: On foreign policy , empire , nation states

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1.MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	3
1.1. Diplomasinin Kökeni ve Gelişimi.....	3
1.1.1. Türk Dış Politikasını Etkileyen Etkenler	3
1.1.1.1. Ekonomik Durum	7
1.1.1.2. Sosyal Durum	8
1.2. Mütareke Dönemi'nde Uluslararası Durum.....	9
1.3. Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikasının Hedefleri.....	10
1.4. Mebusan Meclisi'nde Aman Kararlar	17
1.5. Temsil Heyeti'nin Dış İlişkileri	19
İKİNCİ BÖLÜM	
2.DIŞ POLİTİKA ALANINDA SOVYETLER BİRLİĞİ- BATILI ULKELER VE ORTA DOĞU ULKELERİ İLE İLİSKİLER	21
2.1. Türk-Sovyet İlişkilerinin Gelişmesi	21
2.2. Türk-Amerikan İlişkileri	25
2.3. Türk-İngiliz İlişkileri	26
2.4. Türk-Fransız İlişkileri	27
2.5. Türk-İtalyan İlişkileri	31
2.6. Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri İle İlişkileri (İran ve Arap Devletleri)	33
2.7. Batıda Savaş Diplomasisi ve Lozan Barış Antlaşması	36
2.8. Lozan'dan Sonra Türk Dış Politikası	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3.1932 -1945 ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	40
3.1. Genel Durum	40
3.2. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Üye Olması	41
3.3. Türkiye'nin Balkan Devletleri İle İlişkileri ve Balkan Entente'nin Kurulması	42
3.4. Türkiye'nin Doğu Devletleriyle İlişkileri ve Sadabat Paktı.....	44

3.4.1. Türkiye-İran İlişkileri	45
3.4.2. Türkiye-Afganistan İlişkileri	46
3.4.3. Türkiye-İrak İlişkileri	48
3.5. Türk - Sovyet İlişkileri	49
3.6. Türk – İtalyan İlişkileri	50
3.7. Türk - Alman İlişkileri.....	52
3.8. Türk - İngiliz İlişkileri	54
3.9. Türkiye'nin Boğazlar Politikası ve Montreux Sözleşmesi	55
3.10. Türk - Fransız İlişkileri ve Hatay Meselesi.....	57
3.11. İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası.....	60
3.11.1. Genel Durum	60
3.12. Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova Ziyareti	63
3.13. Türkiye Üzerindeki Baskının Artması	64
3.14. Adana Görüşmeleri	64
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA	68
EKLER.....	72
EK-1: ATATÜRK'ÜN HATAY'IN BAĞIMSIZLIĞINA KAVUŞMASI VESİLESİYLE ULUS GAZETESİNE 29 KASIM 1937 GÜNÜ VERMİŞ OLDUĞU BEYANATLARI	72
EK-2: ATATÜRK'ÜN 27 ARALIK 1937 GÜNÜ BALKAN GAZETECİLERİNE HİTABEN ÇANKAYA'DA YAPTIĞI KONUŞMA.....	73
EK-3: CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL İLE GENERAL MAC ARTHUR ARASINDA DÜNYA SİYASİ DURUMU HAKKINDA YAPILAN GÖRÜŞME (27 Eylül 1932).....	74
EK-4: ATATÜRK'ÜN 2 BALKAN KONFERANSI'NIN T.B.M.M. DE YAPILAN SON CELSESİNDE 25 EKİM 1931 GÜNÜ 200 AŞKIN BALKAN MURAHHASSINA HİTABEN İRAD BUYURMUŞ OLDUKLARI NUTUK	77
EK-5: GAZETELER.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	97
VITAE	998

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, 1919-1945 yılları arasında Türk dış politikasında yer alan önemli olayları ortaya koymaktır. 1919-1945 dönemi Türk dış politikası, pek çok çalışmada anlatılmaktadır. Bu konuda danışman hocam Sn. Yrd. Doç. Dr. Ali Gürsel ile fikir birliğine varmamız sonucu Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki "1919-1945 Türk Dış Politikası" başlıklı çalışmam gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Milli Mücadele Döneminde Türk Dış Politikası tarihsel arka planı ve politik unsurlar göz önünde bulundurularak ana hatlarıyla incelenmiştir. İkinci Bölümde Dış Devletler ile olan ilişkiler incelenmiştir. Ancak bu dönem değerlendirilirken uluslararası gelişmeler de göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim 1929 küresel ekonomik bunalımı her ülkeyi olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Bir yandan Türkiye küresel ekonomik bunalım gibi faktörlerle mücadele ederken diğer taraftan da sinyalleri görünmeye başlayan İkinci Dünya Savaşı gibi tüm dünyayı etkileyen küresel felaketlere karşı kendini korumanın yollarını arıyordu.

Tezimizin son bölümünde ise 1932-1945 arası dönemde Türkiye'nin Dış politikası genel hatlarıyla analiz edilmiştir. Bu dönem de Dış Politikayı kısmen iç politika belirlemiştir. Çünkü bilindiği üzere iç politikasında güçlü olan devletlerin dış politikada ağırlığı oldukça fazladır. İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye artık bölgesel bir aktör olmaktan ziyade küresel bir aktör haline gelerek uluslararası arenada daha çok söz sahibi olmak istemiştir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler ve NATO'ya üye olması bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi başta olmak üzere, dönemin gazeteleri, konu ile ilgili makale ve kitapların yanı sıra Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü arşivinden de yararlanılmıştır.

Çalışmamın gerçekleşmesi sırasında bana değerli fikirleri ile yol gösteren ve sonsuz sabrını esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ali Gürsel'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine aynı şekilde tezimin hazırlanması aşamasında bana gereken desteği sağlayan Ankara Üniversitesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu hocama yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Hakim Bakır

KISALTMALAR

A.g.e	: Adı Geçen Eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: Balkan Paktı
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
GCZ.	: Gizli Celse Zabıtları
IMF	: International Monetary Fond (Uluslararası Para Fonu)
HM	: Hakimiyet-i Milliye
MC	: Milletler Cemiyeti
MCGK	: Milletler Cemiyeti Genel Kurulu
MCK	: Milletler Cemiyeti Konseyi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDP	: Türk Dış Politikası
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜRKSOY	: Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi
Z.C	: Zabıt Ceridesi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Türk dış politikasının 1919 – 1945 yılları arasındaki bölümü pek çok eserde anlatılmıştır. Türkiye'nin dış politikası çevresinde barışın korunması ve refahın artırılması doğrultusunda benimsediği çok boyutlu bir dış politika çerçevesinde Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini kurumsallaştırması konusunda, Milletler Topluluğu başarılı bir örnek teşkil etmektedir. Bu tez çalışmasında; ağırlıklı olarak, 1919 – 1945 yılları arasındaki Türk Dış Politikası ele alınmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin bu dönemde dış politika anlamında ilişkiler kurduğu bazı devletler ile olan politikaları incelenmiştir. Bunun yanı sıra, devletlerin bu dönemde hissetmiş oldukları ulusal güvenlik kaygıları sebebiyle göstermiş oldukları uluslararası güvenliği sağlama çabalarına da değinilmiştir. Dünyanın, revizyonistler ve statükocular olarak iki zıt gruba ayrıldığı, Dünya Ekonomik Bunalımı'nın yaşandığı bir ortamda Türkiye başarılı bir dış politika uygulayabilmiştir. Sıkıntılı olan bu dönemde, Türkiye'nin ilgili devletlere yönelik nasıl bir denge politikası izlediği açıklanmaya çalışılmıştır.

Milli Mücadele dönemini incelemek bugünkü dış politikamızın içinde bulunduğu durumu incelemek ve çıkarımlarda bulunmak açısından önemlidir. Çalışmamızın Türk Dış Politikası üzerine araştırma yapacak araştırmacılara katkı sağlamasını umuyoruz. Yine aynı şekilde ve konunun tarihsel açıdan ele alınmış olması günümüz dış politika konusunda karar alıcılara bilgi ve analiz düzeyinde ulaşılabilir bir kaynak olması açısından önem arz etmektedir.

Mustafa Kemal'in, hem çağdaşlarından hem de o döneme kadar devlet yaşamında etkileri olan devlet adamlarından farkı, kurtuluşu yalnızca askeri bakımdan ele almaması olmuştur. O, istilacıları ülke sınırlarının dışına atmakla yetinmemiş, yüzyıllardır gerilemekte olan ülkenin, medeni dünyada yer edinebilmesi için yapılması gereken işleri planlamış ve imkan ve şartlar doğrultusunda

uygulamaya geçirmiştir.¹ Tezimiz hazırlanırken ilk önce gerekli kaynak taraması yapılmıştır. Daha sonra Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi ile Meclis zabıtları incelenmiştir. Okumalar bitirildikten sonra yazım esnasında yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır. Tezimiz üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde Milli Mücadele Döneminde Türk Dış Politikası tarihsel arka planı ve politik unsurlar göz önünde bulundurularak ana hatlarıyla incelenmiştir. İkinci bölümde Dış Devletler ile olan ilişkiler incelenmiştir. Bu dönem değerlendirilirken uluslararası gelişmeler de göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim 1929 küresel ekonomik bunalımı her ülkeyi olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiştir. Bir yandan Türkiye küresel ekonomik bunalım gibi faktörlerle mücadele ederken diğer taraftan da sinyalleri görülmeye başlayan İkinci Dünya Savaşı gibi tüm dünyayı etkileyen küresel felaketlere karşı kendini korumanın yollarını arıyordu.

Tezimizin son bölümünde ise 1932-1945 arası dönemde Türkiye’nin Dış politikası genel hatlarıyla analiz edilmiştir. Bu dönem de Dış Politikayı kısmen iç politika belirlemiştir. Çünkü bilindiği üzere iç politikasında güçlü olan devletlerin dış politikada ağırlığı oldukça fazladır. İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye artık bölgesel bir aktör olmaktan ziyade küresel bir aktör haline gelerek uluslararası arenada daha çok söz sahibi olmak istemiştir. Türkiye’nin Birleşmiş Milletler ve NATO’ya üye olması bu kapsamda değerlendirilebilir.

1917 yılında Rusya’da ortaya çıkan Bolşevik devriminden itibaren Rusya ile Türkiye ilişkileri değişik düzeylerde seyretmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye zaman zaman Rusya ile Batı arasında bir tercih yapmak gibi durumlarda kalmıştır.

¹ Abtülahat Akşin, *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Yay. Ankara. 1991. s. 23.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1.1. Diplomasinin Kökeni ve Gelişimi

Kökenine bakacak olursak, sözcüğün Eski Yunan'da “ikiye katlamak” anlamına gelen “diploma” sözcüğünden doğduğunu görürüz.² Eski Yunan'da ve Roma'da devlete ait tüm resmi belgelere, bazı ayrıcalıklar dağıtan ve yabancı topluluklarla ilişkileri düzenleyen belgelere, bunların katlanış biçimlerinden ötürü “diploma” adı verilirdi.³ Zamanla bu belgeleri koruyacak, düzene sokacak ve deşifre edecek profesyonel katiplere ihtiyaç duyuldu ve böylece diploması, 18.yy.a kadar anılan şekilde yani “belgeleri inceleme bilimi” olarak kullanıldı.⁴ Ayrıca, Diplomatik Kurul kavramını da kullanarak burada çalışan insanlara diplomat adını vermiştir.⁵ Aslında Diploması, devletlerin Dış Politika'da Siyasi Etki Aracı olarak kullandığı ve kısaca Uluslararası İlişkilerin savaşa değil de barışçıl yol ve araçlarla yürütülmesi anlamına gelen bir kavramdır.⁶

1.1.1. Türk Dış Politikasını Etkileyen Etkenler

Şimdiye kadar yapılan bir çok çalışmada Atatürk döneminin dış politikası çok geniş olarak incelenmiş olduğu görülüyor.⁷ Türkiye'nin coğrafi konumu, bir takım dezavantajları ve avantajları beraberinde getirmektedir. Türkiye geçit yolları

² Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diploması*, Umit Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 13, Ali İbrahim Savaş Osmanlı Diploması, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 9.

³ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni diploması* Ümit Yay. Ankara 2002 s. 13., Seha L. Meray, Diploması Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 11, Sayı. 3, Ankara, Eylül 1956, s.81.

⁴ Hüner Tuncer, *a.g.e.* s.13.

⁵ Hüner Tuncer, *a.g.e.* s.14.

⁶ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diploması Sözlüğü*, Ankara Yayınları, İstanbul, Mayıs 2004 s.146

⁷ Bkz. : Abtülhahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diploması*, birinci kısım, İstanbul, 1964 1946; Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-1938*, İstanbul, 1963; Mehmet Gönlübol, *Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ*, Cilt : II, 1961, s. 197-226.

üzerindeki coğrafi konumuyla büyük değer taşımaktadır. Ayrıca Türkiye diğer ülkelerden ayrı olarak ayırt edici birçok özelliğe de sahiptir.⁸ Dış politika belirlenirken ve üretilirken bu yapının dün olduğu gibi bugünde ihmal edilmemesi ve dış tehdit algulamalarında bunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir⁹

Dış ilişkilerdeki başarının en önemli dayanağı kuşkusuz, ülkelerin ekonomik, siyasal, askeri, sosyal ve kültürel alanlardaki düzeyleridir. Uluslararası ilişkiler açısından bunların tümü, bir anlamda başarı için gereksinimi duyulan enerjinin durağan hali, diğer bir ifadeyle, potansiyeldir. Dış politikada başarı için bu potansiyelin bilincinde olmak, onu ortam ve koşulların gerektirdiği bir hareketliliğe ulaştırmak ve böylece bir etkinlik kazandırmak gereklidir.¹⁰

Mustafa Kemal'in dış politikaya dair düşüncelerinin temelini oluşturan kavramlar: Ulusal egemenlik, tam bağımsızlık ve batılılaşmak kavramlarıdır. Bu kavramlar aynı zamanda Milli Mücadelenin de temelini oluşturur.¹¹ Bu temel, fikirsel bazda milliyetçiliğe dayanır.¹²

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, yani dış politika kavramının bütün dünyada yasak konu olmaktan çıktığı bir sırada, Türkiye, sona eren . Birinci Dünya Savaş`dan sonra yeniden savaş (Kurtuluş Savaşı) dönemini yaşadı. Ustlelik bir yandan İstanbul'daki hükümet, öte yandan da Mustafa Kemal'in önderliğinde Anadolu'da oluşan siyasi güç, Kurtuluş Savaşı'nın yalnız dışa yönelik olmadığını; iç yönünün de bulunduğunu gösterir.¹³

Osmanlı Devleti ve İstanbul Hükümetlerinin teslimiyetçi anlayışına karşın, Mustafa Kemal'in önderliğinde, halkı, kendi kaderi için eylemlere yönlendirmesi, yani siyasallaştırması, bu eylemlerin antiemperyalist ve ulusçu temellere dayanması, dolayısı ile eylemleri demokratik bir mücadeleye çeviriyordu.¹⁴

⁸ Saul Bernard Cohen, *Geograph and Politics in a World Divided*, Oxford Üniversitesi Yay. 2. Baskı. New York. 1975. s. 215.

⁹ Bkz. Türkiye'nin Jeopolitik konumu ve askeri, siyasi ve ekonomik yapıya etkisi konusunda incelenmesi gereken kaynak için; Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989; YOK, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I / 2*, YOK Yayınları, Ankara 1989, s. 114 – 176.

¹⁰ Reşat Özkan, *Dış Politika, Dış Kapının Dış Mandalı*, Çınar Yayınları, İstanbul. 1996. s.35.

¹¹ Hasan Berke Dilan, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, Alfa Yayınları, İstanbul. 1998. s. 3-4.

¹² Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı. İstanbul. 2000. s. 226.

¹³ Ömer Kürkçüoğlu, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü*, Ankara Üni. SBF Dergisi Cilt.35 Sayı.1 Ankara 1980. s.11.

¹⁴ Hasan Berke Dilan, *a.g.e.* s.5.

Yıkılmakta olan Osmanlı Devleti yerine milli bir devletin kurulması fikrini Mustafa Kemal daha Kurtuluş Savaşı hareketine girişmeden önce zihninde oluşturmuştu.¹⁵ Milli ve tam bağımsız bir devletin kurulması fikri ilk olarak Misak-ı Milli'de yer almıştır.¹⁶

Mustafa Kemal Atatürk; Misak-ı Milli, barış yapmak için en akıllıca ve askeri şartlarımızı içeren bir programdır. Barışa ulaşmak için toplatacağımız ilkeleri içerir. Ancak ülke ve milleti kurtarmak için barış yapmak yeterli değildir. Millet için gerçek kurtuluşu için yapılacak çalışma ondan sonra başlayacaktır. Düzeltilecek şeyler ekonomi ve eğitimidir. Böylece ülke bayındır hale getirilecek, millet refaha sahip olacaktır. demişti. Yine aynı şekilde Misak-ı Milli çerçevesinde varlığımızı sağladıktan sonra gürültü çıkarıp bozgunculuk ve kötülük edecek ve toprak genişletmek düşüncesinde bulunacak adamlar ortaya çıkamaz. Bence buna imkan yoktur. İfadelerini kullanmıştı.¹⁷

Türk halkı yurdu olarak dünyaya ilan ettiği topraklarda, egemen ve onurlu bir millet olarak yaşamaktan başka bir şey istemiyordu.¹⁸

Mustafa Kemal, başarılı bir şekilde dış politik ilişkilere girilebilmesi için egemen devletler arasında mutlaka hukuki açıdan eşitlik ilkesinin hakim olması gerektiğinin de bilincinde olarak bu konu üzerinde titizlikle durmuştur.¹⁹

Bağımsızlık, gelişme ve modernleşme yolunun ancak bir başlangıcı olabilirdi. Bu yol karanlık düşünce ve gericiliğin koyduğu engellerden arındırılmalıydı, çünkü bunu başaramayan ülkeler eninde sonunda yine öteki gelişmiş ülkelerin boyunduruğuna gireceklerdi. Bu yüzden, Mustafa Kemal'in asıl saldırısı, eski düzenin kaleleri olan gelenek ve kurumlara karşıydı. Bütün bu düşünceler ve ulusal kurtuluş hareketinin kendine özgü nitelikleri, Türkiye'nin eski Asya-Arap kültür ve gelenek alanından koparılarak Batılılaşmış bir ülke biçimine

¹⁵ Abdullah İlgazi, "Atatürk'ün Bağımsızlık Anlayışı ve Türk Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi", Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu (3-6 Ekim 1995, Gazi Mağusa, KKTC), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I. Ankara. 1998. s. 414-415.

¹⁶ Abdullah İlgazi *a.g.e.* s.415.

¹⁷ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Bugünkü dile yayına hazırlayanlar: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Akif Tural), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. 2006. s.304-305.

¹⁸ Abtülhah Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Yayınları, Ankara. 1991. s. 23.

¹⁹ Hasan Berke Dilan, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, Alfa Yayınları, İstanbul. 1998. s.6.

dönüştürülmesinde birinci derecede etkilidirler. Bu özellikle de Türkiye'nin Batıya yönelik dış politikasını biçimlendirmiştir.²⁰

Mustafa Kemal'in, ülkenin olanakları ile çıkarları arasında kurduğu denge, realist ve pragmatist dış politika anlayışı kapsamında pratiğe geçirilerek, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli katkılarda bulunmuştur.²¹

Çarlık Rusyası'nın yıkılması ve komünist rejimin kurulmasına Avrupa'nın büyükleri engel olamayınca, bu devlet sadece Avrupa'da değil, bütün dünyada da kuvvetler dengesini ileride köklü bir şekilde değiştirmek üzere, kabuğuna çekilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı da Orta Doğu kuvvetler dengesinde boşluk bırakmıştır. Savaşın galipleri İngiltere ve Fransa, bu boşluğu makul bir düzeyde dolduracakları yerde, kendi emperyalizmleri için bakir bir alan olarak ele almışlardır.²² ve İtilaf Devletleri Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra harekete geçerek ülkenin işgaline girişmişlerdi.

İtilaf donanma kuvvetleri 13 Kasım 1918'de İstanbul'u işgal etmişlerdi. İngilizler Musul, Urfa, Maraş ve Antep, İzmit, Eskişehir, Afyon, Samsun ve Merzifon'u, Fransızlar Dörtyol, Mersin, Adana, Pozantı ve Trakya'yı; İtalyanlar Antalya, Konya, Bodrum, Fethiye, Marmaris ve Kuşadası'nı işgal için askeri kuvvetlerini göndermişlerdi. 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan Ordusu'nun İzmir'i işgal etmesiyle yeni bir aşamaya gelindi.²³ Daha önce imzalanan Mondros Ateşkes antlaşmasının 7. ve 24. maddeleri gereğince itilaf devletlerine, güvenlikleri yönünden tehlike teşkil edecek bir durum belirlediği takdirde, ülkenin bütün stratejik noktalarını işgal etme hakkını tanımaktaydı. Yine aynı şekilde Ermenilerin oturduğu altı vilayette karışıklıkların çıkması halinde, İtilaf Devletlerinin müdahale hakkının doğacağını açıkça belirtmekteydi. Böylece İtilaf Devletleri yaptıkları ve yapacakları her türlü işgal hareketine dair hukuki dayanak yaratmışlardı.²⁴

Suriyeliler I. Dünya savaşı sonrası Fransızlara karşı yenilmelerine rağmen 1925-1927 arası dönemde Suriyeli Dürzilerin önderliğinde önemli bir isyan gerçekleştirdiğini ve isyanın ardından Fransızların bazı yetkilerini yerel aktörlere

²⁰ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara. 1998. s.77.

²¹ Bülent Şener, *Atatürk'ün Dış Politika Anlayışında Gerçekçilik ve Pragmatizm Olguları*, Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri Örneği, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 2007. S.9. s.183.

²² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1980*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1988, s. 151

²³ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, 1994, s 55.

²⁴ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1. Dünya Savaşından 1971'e*, Çev: Babür Kuzucuoğlu, Belge Yayınları, 7. Baskı. İstanbul. 2005. s.18-19.

devretmek zorunda kaldığını not etmek gerekir.²⁵ Kısaca Türkiye'nin Dış Politikasının ana unsurları Milli Mücadele Dönemi'nde oluşmaya başlamıştır.²⁶

1.1.1.1. Ekonomik Durum

1919'da Milli Mücadele başladığında bu savaşı götürmenin maddi olanakları sifira yakındı. Ülkede ilkel sanayi ve ticaret adına ne varsa işgal altında ve birkaç kıyı kentinde toplanmıştı. Ankara-Eskişehir arası trenle 22 saattti. Ülkede çivi bile üretilmiyordu. Son derece yoksulluk içinde çok cepheli savaşın sürdüğü Anadolu'da durmadan isyanlar çıkıyor, Ankara bu isyanlarla baş etmekte zorlanıyordu.²⁷

Ulaştırma hizmetlerinde kullanılan benzin ve kömür kıtlığı daha Birinci Dünya Harbi yıllarından itibaren görülmektedir. Altıncı Ordu bölgesinde 1918 yılında benzin yokluğundan dolayı uçak keşfi yaptırılmadığı gibi²⁸, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın binek otomobilinin de benzin ihtiyacından bahseden belgeler mevcuttur.²⁹ Bu şartlara bakıldığında Birinci Dünya Savaşı, her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da, sanayisi geri kalmış ve savaş öncesinde toprakları zaten Avrupa'nın açık pazarı konumuna dönüştürülmüş olan Osmanlı Devleti'ni çok yıpratmıştı.³⁰

1911 yılından itibaren girdiği savaşlar yetmezmiş gibi sonrasında I. Dünya Savaşına da dahil olması, Osmanlı Devleti'nin var olan kıt kaynaklarının, üretici kesimin askere alınması ile daha da azalmasına yol açmıştı. Üstelik yüz binlerce genç üretici nüfusunu savaşlarda kaybetmiş, bunlar yetmezmiş gibi zaten az olan eğitilmiş vatandaşından çoğunu da dünya savaşına kurban vermişti. Hal böyleyken ve üretime yönlendirilebilecek sermaye birikimi olmamasından dolayı Osmanlı Devleti, savaş sonrasında, öncesine nazaran çok daha çaresiz bir duruma düşmüştü. Halkın

²⁵ Muzaffer Kural, *Annan'ın Tahran ve Bağdat Ziyareti*; "İran'ın Suriye Politikasında Rasyonalite ve İdeoloji", IMPR (İnternational Middle East Peach Research Center), Ankara. 2012. <http://www.impr.org.tr/annanin-tahran-ziyareti-iranin-suriye-politikasinda-rasyonalite-ve-ideoloji/#.ULGxS1Ckqp0> Erişim Tarihi; 06.10.2013

²⁶ Bkz. Abdülhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, 2 kısım, İstanbul 1964 – 1966; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1980, Ankara 1988 s. 307 – 353 Mehmet Gönübol, Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Cilt I A.U.S.B.F.Yayımları, Ankara 1982.

²⁷ Fahri Yetim, "Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemin Türk Dış Politikası", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 5, s.4 Afyon 2002.

²⁸ Hamit Pehlivanlı; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi Dizini*, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, 1996, s.200.

²⁹ Hamit Pehlivanlı *a.g.e.* s.200.

³⁰ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.10-14.

çoğunluğu köylü olmasına rağmen yukarıda belirttiğimiz insan gücüne dair sorunlardan dolayı tarım çok geri ve yetersizdi; ticaret ise yabancıların elindeydi. Kapitülasyon ve ticaret anlaşmaları gereği, var olan yerli üretim ve üreticiler korunamıyordu. Bankacılık dahi sermayesi yabancıların elinde olan Osmanlı Bankası aracılığı ile yürütülmeye çalışılıyordu.³¹

1.1.1.2. Sosyal Durum

Millî Mücadele döneminde Anadolu'nun nüfusunun 10 milyon civarında olduğu ifadeleri sık sık tekrarlanmıştır³². Nüfusun yüzde sekseninin tarımla uğraştığı, köylerde yaşayan nüfusun yüzde sekseninin kadın, yüzde yirmisinin erkek olduğu tahmin edilmektedir.³³ Ordunun kendi başına milli mücadeleyi başlatması ve emperyalizm ile mücadele etmesi gerekliydi fakat tek başına yeterli değildi. Anadolu'da başlatılan emperyalizmle mücadele hareketine, yine emperyalistler farkında olmadıkları büyük bir hata ile destek vermişlerdir. Şöyle ki, emperyalistler Türk unsurlarını kullanmak yerine Rum ve Ermeni azınlıkları öne çıkarmışlardı. Bu hata, azınlıklar aracılığı ile ülke içerisinde emperyalistlerin varlığını duyumsayan Anadolu'nun yerli Müslüman Türk toprak sahiplerinin ve tüccarların azınlıklar tarafından yerel düzeyde kurulmaya çalışılan sömürü düzenini görmesi ile Türk eşrafının uyanmasını sağlamıştı. Böylece ordu, üretimin temeli olan toprağı elinde bulunduran, dolayısıyla da egemen durumda olan Anadolu eşrafının şahsında müttefikini bulmuştu. Zaten ülkede etkin bir sosyal sınıfın desteği olmadan milli mücadelenin yürütülmesi de olanaklı gözüküyordu. Fakat emperyalist İtilaf devletlerinin yürüttükleri siyaset ulusal mücadele için gerekli olan ortamı da yaratmıştı.³⁴

Özellikle güney cephesinde Kasım 1919'da, İngilizlerin çekilmesinden sonra, bölgede mülkî idare yanında, askerî yetkilere de sahip olan Fransızlar, Kilikya'da "Ermeni Politikası" takip etmişlerdi. Fransa'nın Ermeni propagandasına alet olan Kilikya politikası başlıca iki doğrultuda kendini gösteriyordu. 1- Ermenilere askerî harekette yer verilmesi; 2- Suriye ve Kilikya'nın idari yönden

³¹ Murat Yılmaz, *Mustafa Kemal'in Dış Politika Anlayışı ve 19 Mayıs 1919'dan Lozan'a Geline Sürçte Türk Dış Politikası*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya. 2009. s. 9.

³² Hüseyin Avni Bey (Erzurum), 2.11.1922 (TBMM), TBMM GCZ, Cilt:3, s.992.

³³ Halit Bey (Kastamonu), 24.9.1923 (TBMM), TBMM GCZ, Cilt:4, s.298.

³⁴ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1. Dünya Savaşından 1971'e*, (Çev: Babür Kuzucuoğlu), Belge Yay. 7. Baskı. İstanbul. 2005. s. 19-29.

Ermenileştirilmesi.³⁵ O dönemi Yakup Kadri Karaosmaoglu, Yaban adlı kendi romanında şu şekilde betimlemişti o günkü koşulları. Cepheye malzeme taşıyan “Kağrı Kafilesi”ni tarif ediyor: “Geçen gün bir cephanenin cepheye nasıl taşındığını gördüm. Uzun bir kağrı kafilesi... Gacıır, gacıır... Ve sıska mandaların kalça kemikleri o kadar sivrilmişti ki, yer yer derilerini delmişti. Bu deliklerin üstünde sineklerin yüzlercesi kalkıp yüzlercesi konmaktaydı. Kafileyi yöneten insanlar ise sineklerin azmanı gibidir. Ne şekilleri insan şekline, ne sesleri insan sesine benzer. Bu iki direk, iki tekerlekten ibaret arabalar sanki onların uzuvlarına bitişiktir. Bunların içinde yatarlar. Döşekleri, yorganları, yiyecek ve içecekleri bunların içindedir.³⁶ Yahya Kemâl Beyatlı cephe gerisindeki Ramazan Bayramıyla ilgili duygularını eserinde şu şekilde betimlemiştir. “Ramazan topları patlarken, anne Anadolu’nun bağrında mavi bayraklarını diken Yunan orduları karşısındaki askerlerimizi bir daha hatırlayacağız, onları hatırlarken diyar-i islâma Ramazanın bir daha geldiğini haber veren topları derin bir hüznle işiteceğiz, minarelerde yanan kandilleri dolmuş gözlerle göreceğiz, yükselen ezanları dalgın dalgın dinleyeceğiz, bu ramazanın her zevki bize biraz acı gelecek.³⁷

1.2. Mütareke Dönemi’nde Uluslararası Durum

Siyasi ve ekonomik mücadeleler sonrasında patlak veren ve 1914–1918 yılları arasında süren I. Dünya Savaşı, savaşa sebebiyet veren nedenleri ortadan kaldıramadığı gibi, hem yenen ve hem de yenilen devletler açısından yeni ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlar ortaya çıkararak sona ermistir.³⁸ Çarlık Rusya’sının yıkılması ve komünist rejimin kurulmasına Avrupa’nın büyükleri engel olamayınca, bu devlet sadece Avrupa’da değil, bütün dünyada da kuvvetler dengesini ileride köklü bir şekilde değiştirmek üzere, kabuğuna çekilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı da Orta Doğu kuvvetler dengesinde boşluk bırakmıştır. Savaşın galipleri İngiltere ve Fransa, bu boşluğu makul bir düzeyde dolduracakları

³⁵ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK. Yayınları Ankara 1996 s.180, 181.

³⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “*On Dört Yasında Bir Adam*”, Millî Savaş Hikâyeleri, Ankara,1981 s.92.

³⁷ Yahya Kemâl Beyatlı; *Eğil Dağlar*, Ankara, 1985, s.59.

³⁸ Mustafa Yılmaz, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Nitelikleri”, Ankara 2003, sayı: 30, s.22.

yerde, kendi emperyalizmleri için bakir bir alan olarak ele almışlardır.³⁹ Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu topraklarında yeni bir Türk devletinin kurulması yolunda verilecek mücadele için gerekli şartlar oluşurken, savaşın galipleri olan İtilaf Devletleri de gerek kendi iç işlerinde gerekse kendi aralarında yaşanan birçok sorunla uğraşmak zorunda kalmışlardı. İngiltere hükümeti bir yandan Hindistan, Mısır ve özellikle de İrlanda'daki bağımsızlık hareketleri ve Ortadoğu'da Araplara verdiği sözler nedeniyle zorlanırken, diğer yandan da ülkedeki işçi hareketleri ile uğraşıyordu. Ayrıca Yunanistan'ın Anadolu'da geniş toprakları işgal etmesine yönelik olarak Başbakan Loyd George ile Dışişleri Bakanı George Curzon arasında ciddi strateji farkı bulunmaktaydı.

Fransa gerek Katolik gerek komünist eğilimli sendikaların eylemleriyle ve genel grevle uğraşmaktaydı. İtalya'da iktidar, 28 Ekim 1922'de Kara Gömleklilerin Roma'ya yürüyüşü sonunda ülkeye el koyacak olan faşistlerle meşguldü.⁴⁰

1.3. Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikasının Hedefleri

Birinci Dünya Savaşına Almanya-Avusturya grubu yanında katılan Osmanlı İmparatorluğu savaşın sonunda yenilen devletler arasındaydı.⁴¹ Osmanlı orduları özellikle 1917 Rus Devrimi'nden sonra Kafkas bölgesinde başarılar elde etmiş olsalar da güney cephelerinde kendilerinden nicelik ve nitelik olarak daha iyi durumda olan kuvvetlere karşı o kadar başarılı olamadılar ve sürekli geri çekilmek zorunda kaldılar. Devam eden süreçte de 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaşı durdurmak zorunda kaldılar. İtilaf Devletleri ise bu mütarekenin 7. Maddesine dayanarak Anadolu'da işgal sürecini başlattılar. İngilizler Güneydoğu Anadolu'yu, Fransızlar Adana'yı, İtalyanlar ise Antalya'yı işgal ettiler.

Mustafa Kemal Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevinden ayrılarak 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiştir. Ahmet İzzet Paşa Kabinesinde Harbiye Nazırı olamayan Mustafa Kemal⁴² yaklaşık 6 ay İstanbul'da kalan Mustafa Kemal

³⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1988, s. 151.

⁴⁰ Baskın Oran, *“Dönemin Bilançosu” Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980)*, İstanbul. 2001. C.I. s.98-99.

⁴¹ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.6.

⁴² Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları İstanbul 1978 s.259 bu konuyla ilgili Nadi M.Kemal'in kendisine şunları söylediğini belirtiyor Ahmet İzzet Paşa'ya teşkil edeceği kabinede bana Harbiye Nezaretini versin diye Adana'dan telgraf çektim. Kendisi bunu Mansip (makam-Mevki) hürsü ile tefsir etmiş....' Nadi a.g.e. s.259.

Paşa İstanbul'dan ayrıldığı 15 Mayıs 1919 tarihine kadar çeşitli siyasi girişimlerde bulunmuş, arkadaşları Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşalar ile İsmet Beyle sık sık görüşüp, durum hakkında değerlendirmelerde bulunurken, bir yandan da Ahmet İzzet Paşa ve Sultan Vahdettin ile de görüşmüştü.⁴³

İstanbul'un, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi, Osmanlı Devleti'nin fiili olarak bittiği anlamına geliyordu.⁴⁴ İstanbul'da ülke ve millet adına bir şey yapabilmenin mümkün olmadığını gören Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Şişli'deki evinde kendisini ziyaret eden Ali Fuat Paşa ile memleketin durumunu uzun uzun değerlendirdikten sonra şu sonuçlara varmışlardır: Tek kurtuluş yolunun milli direniş hareketi yaratarak, ordu ile milletin el ele vermesi ve beraberce hareket etmelerinin uygun olacağı idi. Bu direnişin nasıl yaratılabileceğini şöyle tespit etmişlerdi:

1. Ordunun terhisini derhal durdurmak,
2. Yurdun müdafaasına en lüzumlu olan silah, cephane ve teçhizatı düşmana vermemek,
3. Genç ve muktedir kumandanları kıtaları başında bulundurmamak. İstanbul'dakileri de Anadolu'ya yollamak,
4. Milli mukavemete taraftar idare amirlerinin yerlerinde bırakılmasını temin etmek,
5. Vilayetlerde fırkacılık adı altında yapılan kardeş mücadelesine mani olmak,
6. Halkın maneviyatını yükseltmek.

Bu mücadele yolunu açabilmek için iki sorunu çözmeleri gerekiyordu ya hükümeti devirecekler ya da milli mücadele taraftarı Savaş ve İçişleri bakanlarını işbaşına geçirtmek. Birincisini imkansız görmüşler, ikincisini halletmeye çalışmışlardır. Mesela Mustafa Kemal Paşa'nın Savaş Bakanlığına gelmesinin uygun olacağını düşünmüşlerdir.⁴⁵

⁴³ Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum ve Sivas Kongreleri Dönemi, Türkler*, Yeni Türkiye Yay. C. 15. Ankara. 2002. s. 949.

⁴⁴ Taner Aslan İstanbul'un İşgaliyle Meydana Gelen Siyasi ve Sosyal Buhranların Sosyo-Psikolojik Tahlili Üzerine Bir Deneme, *Gazi Eğitim Dergisi* Ankara 2002. s.1101.

⁴⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul. 2000. s. 53.

Mustafa Kemal, daha askeri öğrenciliği yıllarında, Devletin kurtuluşu üzerinde kafa yormuş ve ülkenin geniş imparatorluk sınırlarından vazgeçerek milli sınırlara dayalı bir yapıya kavuşması gereğine inançla sarılmıştı.⁴⁶

İşgal sürecinin toplumsal direnişi kıskırtmak anlamında en keskin dönemeci ise Yunan Ordusunun 15 Mayıs 1919 da İzmir'e girmesiyle yaşandı. Bu noktada Osmanlı siyasal seçkinlerinin bir kısmı itilaf devletleriyle başa çıkmanın imkânsızlığına inanıyorlar, İngilizlerin himayesine girilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Başta Mustafa Kemal olmak üzere bu görüşte olmayanlar ise yavaş yavaş Anadolu'da bir direniş hareketi örgütüyorlardı.⁴⁷

Osmanlı Devleti ile Müttefik Devletler arasında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra silahlı mücadeleye son vermek için Limnos Adası'nın Mondros limanında Agamemnon isimli İngiliz savaş gemisinde, Osmanlı Temsilci Heyeti Başkanı Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) ile Müttefikler adına, İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Visamiral Calthorpe tarafından 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mütareke görüşmeleri⁴⁸ 27 Ekim Pazar günü başlamış ve 30 Ekim Çarşamba günü akşamı anlaşmanın imzalanmasıyla sona ermiştir.

Osmanlı mütareke Heyeti Mondros'a, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin Hariciye ve Harbiye Bakanlıkları tarafından hazırlanmış olan bir talimat ile gelmişti. Bu talimatın metni aynen şöyledir⁴⁹:

1. *Boğazların Küşadı: Mütakere esnasında Boğazların sefain-i ticariyye ve harbiyye küşade olması esasını kabul ediyoruz. Yalnız Yunan harb gemilerinin dühullerine müsaade edemeyiz. Boğazların istihkâmı Osmanliukuvve-i askeriyesi tarafından muhafaza edilecektir. Hasım tarafından şiddetli ısrar vuku bulacak olursa, kontrol sıfatı ile muayyen miktarda İngiliz zabitlerinin bulunmasına da müvafakat edebiliriz. Bunların, akd-isulhü müteakip Boğazları terketmeleri şartı protokole ithal olunacaktır. Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarından girecek olan harb sefineleri iki boğaz arasında iki günden ziyade kalmıyarak, Karadeniz ve Adalar Denizine geçeceklerdir.*

⁴⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü*, Ankara Üniv. SBF Dergisi Cilt. 35 Sayı. 1 Ankara 1980 s. 12.

⁴⁷ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, 1994, s.33.

⁴⁸ Mütareke görüşmelerinde resmi zabıt tutulmamış, her iki tarafın katipleri gayri resmi tarzda notlar almışlardır. Ali Fuat Bey görüşmelerde bu şekilde tuttuğu notları İstanbul'a döndükten sonra Hariciye Müşteşarlığı'na teslim etmiştir.

⁴⁹ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s. 5.

2. *Askerin Terhisi: Askerin terhisine dair olan teklifi esas itibariyle kabul edeceğiz. Asayiş-i dahiliyi muhafaza için vakt-i hazardaki miktarı tecavüz etmiyecek kuvve-i askeriye silâh altında kalacaktır. Orduda bulunan ecnebi zâbitan ve neferat memleketlerine, muayyen zamanda iade edileceklerdir.*

3. *Mütakerenin yevmi akdindeki harb cepheleleri tecavüz edilmeyecektir. Ve bittabi mütakere umum cephelere ve İngiltere ile Müttefiklerine şâmil olacaktır.*

4. *Gerek dahilde, gerek karasularında emniyet ve asayişin muhafazasını hükümet tekeffül ve taahhüt eder. İdare-i hükümete hiçbir suretle müdahaleleri kabul edilmeyecektir. Memleketin hiçbir noktasına kuvve-i askeriye ihraç olunmayacaktır.*

5. *Karadeniz havzasında Almanların avdet-i taarruziyelerine ve truku bahriyeyi tehlikeye ilka eylemeleri ihtimaline karşı sevahilimizde ve karasularımızda tedabir-i tedafüye ahzı bize aittir. Lâkin İngilizler kendilerine kanaatbahş olacak tarzda hakk-ı teftişe malik olabilirler.*

6. *Mütarekeyi müteakip serbestî-i ticaret ve sefaini mutlak surette kabul ederiz. Memleketimize hububat vesair meyadd-ı gıdaiye ithalini tesri eylemelerini teklif edeceğiz.*

7. *Mütarekeyi müteakip Almanya'nın Türkiye'ye ikrazata devam edemeyeceği muhakkak olduğundan muavenet-i nakdiyede bulunması.*

8. *Namus-u millîyi rencide edecek her nevi mütalibat red olunacaktır. Alman ve Avusturya-Macaristan kuvve-i askeriyesi ile sefaret memurları ve konsoloslarının Türkiye'yi terketmeleri için lâakal iki ay müddet tâyin edilecektir. Türkiye dahilinde bulunan Alman ve Avusturya-Macaristan tebasının memleketlerine gitmeye mecbur edilmelerini işbu hükümetlerin bizim tebaamız hakkında aynı suretle muamele etmelerini mucip olacağından, halbuki miktarı belki 15-20 bini geçen Osmanlı tebasının bilhassa talebinin şu sırada avdetleri katiyen kabul olunamayacağından bu yolda vukubulan bir teklif reddedilecektir;*⁵⁰

Antlaşma Osmanlı Devleti'nin lehinde bir nitelik taşımamaktaydı. Çünkü Osmanlı Devleti bu mütarekeyi imzaladığında Osmanlı topraklarının çoğunluğu Müttefik Devletlerin fiilî işgali altında bulunuyordu. Mütareke Antlaşmasında Boğazlar bölgesinin Müttefik Devletler tarafından askerî işgal altına alınacağı İtilaf

⁵⁰ Mehmet Gönlübol a.g.e. s.6.

Devletleri, bu Mütareke Sözleşmesi'nin⁵¹ "kendi emniyetlerini tehditte görünce her hangi bir yeri işgale hakları" bulunacağı öngörülüyordu.

Paris konferasında sonra başlayan işgal hareketine karşı gelebilecek büyük Türk askerî birlikleri bulunmuyordu.⁵²

İngilizlerin Karadeniz'deki asayişsizliğin giderilmesi istemeleri üzerine buraya' Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın emri ve Padişah Vahdettin'in onayıyla⁵³ 30 Nisan 1919'da Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliğine tayin emri' 6 Mayıs'ta da askeri ve mülki idare yetkilerini kapsayan 'Yetki Talimatı' çıkarıldı.⁵⁴ Samsun Hareketini Mustafa Kemal şöyle dile getirmiştir. '1919 senesi Mayısının 19. günü Samsuna çıktım. Vaziyet ve manzara-ı umumiye: ve manzara Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu grup, Harbi Umumide mağlûb olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır, bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harbi Umumiye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta.⁵⁵

Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine; âciz, haysiyetsiz, cebîn, yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı. Ordunun elinden esliha ve cepanesi alınmış ve alınmakta.⁵⁶ diğer taraftan da İtilaf Devletleri Osmanlı Devletini parçalamak ve ilhak teşebbüsleri karşısında, Osmanlı çevrelerinde çeşitli görüşler ileri atılmış ve savunulmuştur.⁵⁷

Mustafa Kemal'in bu dönemdeki başlıca amacı Anadolu'daki askeri ve siyasi yapılanmayı kurmaktır. Misak-ı Milli de bu şekilde oluşmaktaydı. Bu amaçla ABD ve Fransa ile yakınlaşma çabaları görülmektedir. Avrupa'ya karşı ABD'den, İngiltere'ye karşı da Fransa'dan destek elde etme düşünülmekteydi. Öte yandan Sovyet rejimi ile diyalog kurularak ilişkiler geliştirilmeye çalışılmışsa da Sovyetlerin

⁵¹ Sözleşme metni için bkz; Seha L. Meray ve Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri* (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler): Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1997. s.1-5.

⁵² *İstiklal Harbi Gazetesi* hazırlayan Ömer Coşar yeni İstanbul yayınları, 15 Mayıs 1919 persembe No:1.

⁵³ Yunus Nadi, *Kurtulus Savaşı Anıları Çağdaş Yayınları*, İstanbul 1978 s.23.

⁵⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi "Dahiliye Şifre Kalemi" No: 99/222.

⁵⁵ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.7.

⁵⁶ K. Atatürk, *Nutuk*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Cilt:1 1919-1920 Milli Eğitim Basım Evi İstanbul 1970 s.1.

⁵⁷ Mehmet Gönlübol *a.g.e.* s.8.

karşılıklı yapılan yazışmalarda açık bir ittifaktan bahsetmedikleri, ancak Türkiye'deki milli direniş hareketine sempati duydukları görülmektedir. Milli mücadelenin oluşum zamanı olan bu dilimde (1919–1920) bazı önemli gelişmelere rağmen ülkenin dış arenada yalnızlık içinde bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁸

Mustafa Kemal işgal kuvvetlerine karşı direnmek ve bağımsız bir Türkiye yaratmak için, önce gerekli sivil ve askerî teşkilâtı kurmakla işe başlamıştır. 3 Haziran 1919 da Anadolu'daki askerî ve mülkî amirlere gönderdiği telgrafta İstanbul temsilcilerinin Paris Barış Konferansındaki davranışlarını şiddetle tenkit etmiştir. Telgrafta Ermenilere muhtariyet verilmemesi ve İngiltere'nin himayesi için yapılan tekliflerin kabul edilmemesi gerektiği ve bu hususların gerek Sadrazam Ferit Paşa'ya, gerek padişahın kendisine birer telgrafla bildirilmesi belirtiliyordu. Nitekim Mustafa Kemal'in geri çağırılması için Osmanlı yönetimine başvurmuşlardır.⁵⁹ Bu telgraftan sonra Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı, Sadrazam ve Padişah tarafından İstanbul'a birçok defalar çağırılmış, fakat çağrıların hepsini reddetmiştir. Mustafa Kemal 8 Temmuz 1919 da bütün görevlerinden ve askerlikten istifa etmiştir.

Enver, Cemal ve Talat Paşaların 2/3 Kasım gecesi ülkeyi terk etmelerinin hemen ardından tutumunu birden değiştiren ve müthiş bir İttihatçı düşmanı olan Vahdettin, daha önce itiraz etmediği İttihatçılardan Rauf, Fethi, Cavit ve Hayri Beylerin derhal kabineden çıkarılmaları için Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya baskı yapmaya başlamıştır. Padişah, ittihatçı önderlerin ülkeden kaçmalarına göz yummuş olduğuna inandığı Sadrazam İzzet Paşa'ya epeyi içerlemişti. Çünkü padişah, İtilaf devletleri ile sorun yaşamamak için onları tutuklatarak teslim etmeyi düşünüyordu.

Dolayısıyla, kabinesinde kimi İttihatçıları bulundurduğu için İngilizlerin taleplerini yeterince yerine getiremeyen İzzet Paşa, sonuçta 8 Kasım'da padişahça istifaya zorlanmış, Onun yerine, 11 Kasım'da, İngiliz yandaşlığıyla tanınmış olan Ahmet Tevfik Paşa kabinesi yerini almıştı.⁶⁰

Diplomasi, devletlerin Dış Politika'da Siyasi etki aracı olarak kullandığı ve kısaca Uluslararası İlişkilerin savaşıyla değil de barışçıl yol ve araçlarla yürütülmesi

⁵⁸ Ömer Kürkçüoğlu, Mehmet Gönlübol, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, (Yay. Haz.B.Türkdoğan), Ankara. 2000. s. 6-7.

⁵⁹ Salahi Sonyel; *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara. 1995. s.18.

⁶⁰ Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. 2007. s. 7.

anlamına gelen bir kavramdır.⁶¹ Millî Mücadele hareketinin amaçları ve ilkeleri, önce Erzurum'da, sonra da Sivas'ta toplanan kongrelerde tesbit edilmiştir. Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi'nin Trabzon ile anlaşarak, 23 Temmuz 6 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum'da topladığı Vilâyat-ı Şarkiye Kongresinde söylediği ilk nutukta, çalışmaların hedefinin " Kuvayı milliyenin etken ve milli iradeyi egemen kılması" olduğunu söylemiştir.⁶²

Mustafa Kemal, milli mücadele için gerekli olan siyasi alt yapıyı sağladıktan sonra dış politikada karşılıklı güven ve bağlılığı amaçlayan açık ve samimi bir siyaset izlemiştir. Türkiye'nin izlediği siyasetteki samimiyet uluslararası alanda beklediği ilgiyi görmüştür. Mustafa Kemal önderliğindeki hareketin nihai amacı her zaman barış olmuştur.⁶³ 1921 Anayasası dış konularda da yetkileri Meclis'in elinde topluyordu. Fakat, bu yetkileri, başta Meclis Başkanı olmak üzere Başbakan ve Dışişleri Bakanı eliyle kullanıyordu. Mustafa Kemal'in şahsi ağırlığı dış politikada kendisini baş yetkili durumunda tutmuştur.⁶⁴

21 Mayıs'ta 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir "millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdani vazifeyi yakından ve müşterek çalışma ile yerine getirmek mümkün olacaktır..." demişti.⁶⁵ Kongre çalışmaları sonunda bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildirin dış politika ile ilgili hükümleri arasında Őunlar bulunuyordu: Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür, onun muhtelif kısımları birbirinden ayrılamaz, yabancı müdahalesi karşısında Osmanlı Hükümetinin düşmesi halinde millet birlikte savunmada ve direnmede bulunacaktır; yabancılara siyasi egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozucu imtiyazlar verilmeyecektir; manda ve himaye kabul edilmeyecektir. Bunun dışında, Erzurum Kongresinde, eğer İstanbul Hükümeti memleketin bağımsızlığını temine muktedir olmadığı takdirde, bunu sağlamak amacıyla bir geçici hükümetin kurulması da kabul edilmişti. Anadolu hareketinin dış dünya ile giriştiği ilişkilerde kendisini temsil edecek biçimde bir yapıya sahip olmasını sağlamıştı. Erzurum Kongresi sırasında oluşturulan Anadolu

⁶¹ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, Mayıs 2004, s. 146.

⁶² Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.9.

⁶³ Aytekin Çatalçam, *1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Lozan'ın Etkisi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 2008. s. 4.

⁶⁴ Ömer Kürçüoğlu, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü*, Ankara Üni. SBF Dergisi Cilt. 35 Sayı. 1 Ankara 1980 s.13.

⁶⁵ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1969 s.32.

ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yürütme organı niteliğindeki Heyet-i Temsiliye, Mustafa Kemal'in liderliğinde bu temsil görevini üstlendi.⁶⁶

Mustafa Kemal 2 Eylül'de Erzurum'dan Sivas'a döndü. Burada bütün Osmanlı vilâyetlerinin temsilcilerini bir araya toplayarak 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresini açtı ve Mustafa Kemal başkanlığa seçildi. Kongrenin en önemli görevi, Erzurum Kongresinde Doğu vilâyetleri adına kabul olunan bildirinin bütün memleketin temsilini sağlamak idi. Kongrede, Erzurum'da kabul edilmiş olan esaslara dayanan ve bütün memleketi kapsayan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kurulmuştu. Fakat Kongre toplantı halinde bulunmadığı sırada, Kongrece tâyin edilmiş bulunan "Heyet-i Temsiliye" Cemiyet adına hareket edecekti. Heyet-i Temsiliye, Mustafa Kemal'in idaresi altında, içerde ve dışarıda millî kuvvetleri temsil etmiş ve mücadeleyi yürütmüştür. Millî hareketin gerek İstanbul Hükümeti, gerek yabancı devletlerle kongrelerin Kurtuluş Savaşı'nda izlenecek dış politika ile olan ilişkilerini bu organ yönetmiş ve bu devletlerle yapılan yazışmalar bu organ adına Mustafa Kemal tarafından imzalanmıştır.⁶⁷

1.4. Mebusan Meclisi'nde Alınan Kararlar

Devleti Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup, 30 Teşrinvevvel 1918 tarihli mütarekenin hîn-i aktinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamın mukadderatı, ahalinin serbestçe beyan edecekleri araya tevfiқан tayin edilmek lazım geleceğinden mezkûr hattı mütareke dahilinde dînen, ırkan ve aslen müttehit, yekdiğerlerine karşı hürmeti mütekabile ve fedakârlık hissiyatile meşhun ve hukuku ırkiye ve içtimaiyeleri ile şeriat-i muhitalarına tamamile riayetkar Osmanlı-islâm ekseriyetile meskûn bulunan aksanın heyeti mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.

1. *Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda âray-ı âmmeleriyle Anavatana iltihak etmiş olan Elviyei Selâse için ledelicap tekrar serbestçe ârayı emmeye müracat edilmesini kabul ederiz.*

2. *Türkiye sulhüne talik edilen Garbi Trakya vaziyeti hukukiyesinin tespiti de sekenesinin kemali hürriyetle beyan edecekleri araya tebean vaki olmalıdır.*

⁶⁶ Bu konuda bkz; Sonyel, *a.g.e.*, Bölüm V. Fahri Belen, *Askeri, Siyasal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı* (Ankara: 1973), s. 133 ve bu görüşmelerde ele alınan konular için *a.g.e.* s. 138-140.

⁶⁷ Bu konuda bkz; Selahi R. Sonyeli, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973), Bölüm IV; Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.10-14.

3. *Makam Hilafet-i İslâmiye ve Payitahtı Saltanat-ı Seniye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalât-ı âleme küşadı hakkında bizimle sair bilûmum devletlerin mütefikan verecekleri karar muteberdir.*

4. *Düvel-i itilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasatı ahdiye dairesinde ekalliyetlerin hukuku, memelik-i mütecaviredeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifadeleri ümniyesile tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.*

5. *Millî ve iktisadî inkişafımız dairei imkâna girmek ve daha asrî bir idareî muntazama şeklinde tedviri umura muvaffak olabilmek için, her devlet gibi bizim de temin-i esbab-ı inkişaf atımızdan- istiklâl ve serbest-i tâmme mazhar olmamız üssülesası hayat ve becamızdar. Bu sebeple siyasî, adlî, malî inkişafımıza mâni kuyuda muhalifiz. Tahakkuk edecek düyunatımızın şeraiti tesviyesi de bu esasata mugayir olmayacaktır.”⁶⁸*

Diğer taraftan da Erzurum ve Sivas Kongresinin kararlarını Mebusan Meclisi onaylanmasını sağlanmıştır. Bu gelişmeler karşısında İtilaf Devletleri hükümete ve meclise baskı yaparak Misak-ı Milli'nin değiştirilmesini istediler, Kabul edilmeyince A. Rıza Paşa hükümetini istifa ettirdiler, yerine Salih Paşa hükümeti kuruldu. Kısa bir süre sonra Müttefikler, özellikle İngilizler, Osmanlı Devleti ile yapılacak olan barış antlaşmasını kabul ettirmek için İstanbul Hükümeti üzerinde baskı yapmaya başlamışlardı. Rauf Bey, İngilizlerin bu tecavüzleri karşısında duyduğu üzüntüyü şu şekilde ifade etmiştir: “Muhterem arkadaşlarım! Bizi millet ifa-yı vazife için gönderdi. Cenab-ı Allah’a şükür sonuna kadar borcumuzu ifa eyledik. Ben İngilizlerin milletin ırz ve namusu olan bu mübarek binaya girmelerini asla görmek istemem, masum askerlerimizin de kan dökmesine razı değilim. Hayatım millete feda olsun. Millet sağ oldukça ve böylece birlik kaldıkça kendine hizmet edecek nice Rauflar bulur. Ben Vasf Bey’le gidiyorum. Allah din ve milletimize zeval vermesin. Müslümanların halifesini bu felaketten halas buyursun.”⁶⁹

⁶⁸ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.20-22.

⁶⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, nr. 22, 17 Nisan 1336/1920, s.1.

13 Kasım 1918 yılında İstanbul resmen işgal edildi. İşgal kuvvetleri her şeye diledikleri gibi el koymaktaydılar. İstanbul'da kontrolü elde ettikten sonra, hapisanelerde bulunan Ermeni ve Rum mahkûmları serbest bırakmışlar, vali atamalarına müdahale etmişler, basın, demiryolu, iletişim, ulaşım gibi bir şehrin hayati organlarına el koymuşlar, azınlıklara geniş salâhiyetler vermişler, onlara her türlü kolaylığı sağlamışlar ve onlar da efendilerinin hizmetlerine âmade olduklarını göstermişlerdir.⁷⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya barışını sağlamak ve yenilen devletlerle barış antlaşmalarını imzalamak için Paris'te toplanacak olan Barış Konferansına İstanbul Hükümeti 22 Nisan 1920'de davet edilmişti. Konferansa İstanbul Hükümetinin davet edilmesi ile 8 gün sonra, Mustafa Kemal Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kurulduğunu bütün Avrupa Devletlerine bildirmişti. Ancak bütün bu girişimler yeterince başarılı olamamış ve Paris Barış Konferansı Sevr Antlaşmasına benzer maddelerle İtilaf Devletleri tarafında kabul ettirildiğini söyleyebiliriz.

1.5. Temsil Heyeti'nin Dış İlişkileri

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918 tarihinden 6 Mayıs 1919 tarihinde yeni görevi olan IX. Ordu Müfettişliği'ne atanana kadar ülkenin siyasi yollardan, özellikle kendisinin Harbiye Nazırı olarak içinde bulunacağı bir hükümet sayesinde kurtarılabileceğine inancıyla bu uğurda çalışmalarda bulunmuştur. İstanbul'daki bu çalışmaları bir sonuç vermeyince ve bir süre sonra Samsun'a müfettişlik görevi ile gitti.⁷¹ İstanbul Hükümetleri'nin beceriksizliği ve teslimiyetçi siyasetleri karşısında, millî iradenin sözcüsü konumuna yükselecek olan Heyet-i Temsiliye'nin kuruluş fikri, 21/22 Haziran 1919 gecesi yayınlanan Amasya Genelgesi ile ortaya konulacaktı.⁷²

Millî Mücadele'nin gerekçesi ve yönteminin belirlendiği bu genelgenin "milletin içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını

⁷⁰ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998 s.19; Sinan Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul 2010 C. 1, s.162.

⁷¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara, 1983, s.7-8.

⁷² Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s.9; Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1997, s.27.

gür sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak millî bir heyetin varlığı zarurîdir” maddesi doğrudan Heyet-i Temsiliye ile ilgiliydi. Ayrıca böyle bir heyeti oluşturmak için Sivas’ta millî bir kongrenin toplanması kararı da alındı.⁷³

Heyet-i Temsiliye’nin yetki ve sorumluluğunu nizamname’nin 7. Maddesi şöyle düzenliyordu: “Şarkî Anadolu Vilâyetleri’nde mevcut teşkilât-ı millîyemizin esbab-ı beka ve devamını tahmin ve hususta lazım gelen tedabiri ittihaz ve bilcümle hey’et-i müteşekkileyi bir noktada cem ü tevhid ve temsil ederek teşkilat-ı mezkûre beynindeki âheng-i irtibatı tesis ve bu suretle âmâl ve mekasıd-ı millîyenin sür’at ve suhûleti husulünü temin eder. Heyet-i Temsiliye, nizamnamenin mevad-ı esasiyesinde mussarrah olan maksad-ı kat’i-i millînin bir noktasını bile ihmal etmemek şartıyla vatanın tamamîyetini ve milletimizin istiklâlîni temin hususunda her türlü tedabir ve mukarreratı siyasiye ve icraiye ittihaza mezundur. Ancak mukadderat-ı memleket ve millet hakkında mühim ve esaslı mesailde kat’i karar ittihazından evvel heyet-i merkezîyelerin re’yini istihsal eder mukadderat-ı memleket ve milleti kat’iyen tayin ve tespit edecek vaziyetler için dahi son ve kat’i kararı kongre müzakeresiyle ita edebilir. Ahval-i fevkalâde zuhurunda Heyet-i Temsiliye, umumi kongreyi fevkalâde olarak ictimaa davet eder. Heyet-i Temsiliye, umumi kongreye karşı bir senelik muamelât ve hesabattan mes’uldür’.”⁷⁴

Temsil-i Heyet Milli mücadele hareketinin biri askeri diğeri siyasi olmak üzere iki cephesini birlikte yürütmüştür. Bu hareketi hazırlayanlar, bir yandan da yeni Türk devletinin siyasi ilişkilerini kurmak ve düzenlemekle meşgul olmuşlardır. Milli mücadelenin askeri cephesi, Batı da Yunanlılara Güneyde Fransızlara ve Doğuda Ermenilere karşı olmuştur. Bundan başka, İstanbul Hükümetinin kurulmasına katkıda bulunduğu bazı kuvvetlerle, yurdun çeşitli bölgelerinde Kuvayı Milliyenin dış düşmanlara karşı kurduğu cephesinin gerisinde, Milli Mücadeleyi tehlikeye sokabilecek oluşumlara destek vermiştir; milli mücadele esnasında bunlarla da savaşmak gerekiyordu. Özellikle ülkeyi işgal eden düşmanlara karşı askeri cephesinde çatışmayı başarıya ulaştırabilmek için Ankara Hükümeti Milli Mücadelenin diplomatik cephesine de önem vermiştir. Milli Mücadele dönemindeki Türk dış politikasının özelliği savaş ve diplomasinin birlikte yürütülmesi olmuştur.⁷⁵

⁷³ M. Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, Ankara, 1959, s.146.

⁷⁴ Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünü ile Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993, s. 248-250.

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara. 1989.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA ALANINDA SOVYETLER BİRLİĞİ- BATILI ÜLKELER VE ORTA DOĞU ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLER

2.1. Türk-Sovyet İlişkilerinin Gelişmesi

Anadolu hareketini yönetenlerin devraldıkları diplomasi geleneği, sürekli Osmanlı Devleti aleyhine genişleyen Rusya'nın bir büyük devlet (İngiltere, Almanya) ile dengelenmesi temeline dayanmaktaydı. Doğu Cephesi ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler Türkiye'ye karşı yapılan hareket, Türk-İngiliz veya Türk-Yunan hareketi değildir.⁷⁶ Bu doğrudan doğruya İngiltere ile Rusya arasında bir mücadeleden ibarettir⁷⁷.

I. Dünya Savaşında İngiltere-Rusya ittifakına karşı Almanya'ya yaklaşarak bu ülkenin yanında savaşa katılan Osmanlı Devleti, mağlup olarak ayrılmış ve uluslararası alanda oldukça yalnız kalmıştı. Öte yandan, 1917 yılında Rusya'da Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeleriyle, bu ülke ile İngiltere ve Fransa arasındaki ittifak da sona ermişti. Türk Milli Mücadelesi'nin, Sovyet yayılcılığının ve Türk-Sovyet işbirliğinin önlenmesi amacıyla, Ocak 1920'de "Kafkas Seddi" fikri ortaya çıktı. Bu fikir Kafkaslardaki İngiliz Komiseri Oliver Wardrob tarafından ortaya atılmıştı.⁷⁸ Böylece, Osmanlı diplomasisinin birbiri üzerine oynamaya çalıştığı bu denge unsurları arasındaki mücadele yeniden, belki de eskisine oranla daha şiddetli bir biçimde ortaya çıkmıştı. Fakat Ankara'nın İstanbul'dan devraldığı mirasta önemli bir değişiklik söz konusuydu. Ankara, daha önceki durumların aksine, bu defa

⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1981), s., 306-342; Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)* TTK Yayınları, 1991, s.1-101.

⁷⁷ *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 20 Temmuz 1336, s.1

⁷⁸ Yerasimos Stefanos, *Türk Sovyet İlişkileri*, İstanbul 1979, s. 115.

İngiltere ve yandaşlarına karşı giriştiği bir mücadelede Rusya'yı denge unsuru olarak kullanmaya çalışacaktı.⁷⁹

Sovyetler Birliği de diğer taraftan Anadolu hareketi ile iyi ilişkiler kurmayı arzuluyordu.⁸⁰ Bu amaçla ilişkilerin daha iyi olmasını sağlamak için Moskova'ya 11 Mayıs 1920'de bir heyet gönderildi. Mustafa Kemal bunu şu şekilde millet meclisindeki konuşmasında şöyle dile getirmişti. Efendiler, teşekkür eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, mesaili hariciye hakkında ilk verdiği karar, Moskova'ya bir heyet izamı olmuştur. Heyet, Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin riyasetinde idi; İktisat Vekili Yusuf Kemâl Bey âza da bulunuyordu.

11 Mayıs 1920'de Ankara'dan hareket eden heyetin esas vazifesi, Rusya ile irtibat tesis etmektir. Rusya'nın, hükümetimizle aktedeceği muahedenin bazı esasatı, 24 Ağustos 1920'de parafe edilmiş olmakla beraber, vaziyetin icabı olarak itilâf mümkün olamayan bazı notalardan dolayı teahhur etmiştir. Moskova Muahedesi namıyla yâdolunan vesikai düveliyenin imzası, ancak 16 Mart 1921'de mümkün olabilmıştır.⁸¹ Bu antlaşma ile Sovyet Rusya Sevres Antlaşmasını reddetmiş, yeni Türkiye Devleti'nin Misak-ı Milli sınırlarını tanımış, aynı zamanda Türk-Sovyet sınırı kesin olarak belirlenmiştir.⁸²

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Vekiller Heyetinin 5 Mayıs'ta yaptığı ilk toplantıda karşılaştığı en önemli meselelerden biri, Müttefiklere ve Yunanlılara karşı girişilecek mücadelede Türkiye'nin yalnız kalmamasını temindi. O sırada, emperyalizmi tenkid ve gizli emperyalist anlaşmaları tek taraflı bir tasarruf ile hükümsüz ilân eden Sovyet Hükümeti de, Türkiye gibi, Batılı devletlerin tehdidi altında bulunuyordu. Bu yüzden Ankara Hükümeti en yakın müttefik olarak Sovyetler Birliği'ni görmüştü. Aslında Sovyet yöneticileri Anadolu'da ortaya çıkmaya başlayan Milli Hareket ile daha Erzurum Kongresi öncelerinde ilgilenmişler,⁸³ Sovyetlerin dostluğunu sağlamak ve mümkün olduğu takdirde bu devlet ile bir ittifak anlaşması yapmak maksadıyla Ankara Hükümeti 11 Mayıs 1920'de Moskova'ya bir temsilci heyeti gönderdi. Heyet başkanı, yeni Türk Devletinin Hariciye Vekilliğine getirilen Bekir Sami Bey idi. Bekir Sami Bey

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara. 1983. s. 307-317.

⁸⁰ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, 1994, s.58.

⁸¹ Atatürk'ün Dış politika ile ilgili bazı açıklamaları (Büyük Nutuk'tan) Milli Mücadele Dönemi 1919-1923 s. 40.

⁸² Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.563.

⁸³ Faruk Sönmezoğlu *a.g.e.* s.60.

heyetinin asıl amacı Sovyetlerle bir dostluk anlaşması yapmak ve ihtiyacımız olan para ve her türlü malzeme yardımını temin etmek idi.

16 Mart 1921 tarihli⁸⁴ antlaşmayı geliştirilerek, ilişkilerin yeniden düzenlendiği 1925 yılında Paris'te imzalanan antlaşmadan sonra Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin, Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü'ye özel bir mektup yazarak; imza edilen bu antlaşma ile 1921'den beri devam eden ilişkilerinin bozulmayacağını, bağlı olarak tarafların başka bir veya birkaç devletle savaş durumuna gelse bile aralarındaki ilişkilere temel olacağını ifade etmiştir. Türk tarafı açısından bakıldığında İngiltere ile gergin gitmekte olan ilişkilere karşın Sovyetlerden böyle bir güvence gelmesi yeterli olmasa bile Türk tarafının elini güçlendiren bir unsur olmuştur. Sovyetler 1922'den itibaren Türkiye'de ticaret temsilcilikleri açmaya başlamışlardı. Ancak Sovyetlerin bu temsilciliklerinin komünizm propagandası yaptıkları söylentilerinin ortaya çıkması ilişkilere sorun yarattı. Sorunun esas kaynağı SSCB'de ticaretin devletin tekelinde olması sebebiyle Türkiye'deki ticaret temsilciliklerindeki kişilerin devlet memuru statüsünde olmaları ve diplomatik dokunulmazlık istemeleriydi. Bu sorunun üzerine SSCB Türkiye'den ülkesine giren bazı mallara sınırlama getirdi ve son olarak Odesa Limanı'nı Türkiye'ye kapattı. Bütün bu sorunları çözmek için Çiçerin ve Tefvik Rüştü bir araya geldiler ve 1927 yılında "Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması" imzalandı. Bu Antlaşma iki devlet arasındaki mevcut sorunları çözmekten uzak kalmıştır. Bunda Türkiye'nin 1929 yılındaki bunalımdan etkilenmesi de etkili olmuştur.⁸⁵

Aynı dönemde Türkiye Lozan'da barışa kavuşmuş olmakla beraber özellikle Musul meselesi, Hatay sorunu ve nüfus mübadelesi gibi konularla uğraşıyordu⁸⁶ bu gelişmeler iki ülkenin 17 Aralık 1925'te dostluk antlaşmasına ortam hazırlamıştır. İki ülke Dışişleri Bakanları arasında Paris'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye açısından bakıldığı zaman böyle bir antlaşmanın imzalanmasının en büyük sebebi Musul Sorunu'nun 16 Aralık 1925'te Türkiye'nin

⁸⁴ Mehmet Gönülöbol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997 s.22.

⁸⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul. 2003. c.1s. 316-317.

⁸⁶ Kamuran Gürün, "17 Aralık 1925 Türk-Rus Antlaşması", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK Yayınları, Ankara 1999 s.183.

istemediği bir şekilde sonuçlanmıştır. Henüz Musul Sorunu'nun çözülmediği sıralarda Şeyh Sait isyanının çıkması Türkiye'yi oldukça zora sokmuştur.⁸⁷

9 Subat 1929 da imzalanan Litvinov Protokolü ile çeşitli yorumlar ortaya atılmıştır. Bunlardan bir tanesi Türk dış politikasının tamamen Sovyetlerin güdümüne girdiği iddiasıdır. Bu iddianın sebebi komşu olan devletlerle antlaşma yapmadan önce Sovyetlere danışma zorunluluğunun getirilmiş olması gösterilmektedir, ancak bu zorunluluğun çift taraflı bir zorunluluk olduğu, aynı şeyin SSCB için de geçerli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Zaten bu yorumu yapanların birkaç yıl sonra bunun tam tersi yorumlarda buldukları görülmüştür. Bu protokolün uygulanıp uygulanmadığına baktığımız zaman Türkiye'nin SSCB'den daha duyarlı olduğu görülmektedir. 11 Mart 1927 tarihi ise iki devlet arasında Ankara'da Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasının imzalandığı tarihtir. Bu anlaşma ile iki ülke arasında bazı ticari düzenlemeler yapılmış, ticaret temsilcilikleri kısmen diplomatik hale getirilmiştir.⁸⁸

SSCB 1935'te Fransa ile 1940'ta ise Bulgaristan ile yaptığı antlaşmalarda Türkiye'nin onayını almamıştır. Türkiye ise 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile pakt imzalarken hem SSCB'ye haber vermiş hem de SSCB'nin antlaşmaya onay vermesi için İngiltere ve Fransa'nın birtakım değişiklikleri yapmasını istemiştir. Her şeye rağmen 1929 Protokolü o dönemki Sovyet-Türk ilişkilerinin olumlu olduğunu gösteren bir belgedir.⁸⁹

Rusya'da yeni bir rejimin ortaya çıkması ve bu rejimin ülkede kök salmaya çalışması I. Dünya Savaşı galiplerinin Rusya'da eski rejim yanlılarına destek vermesi ile Anadolu'yu işgal etmeleri hemen hemen aynı dönemlere rastlamakta idi. Her iki hükümette ortak düşmana karşı mücadele etmesi, uluslararası alanda diplomatik olarak tanınma zorunluluğunun yanı sıra milli mücadele hükümetinin hem ekonomik hem de askeri yardıma ihtiyaç duyması bu iki hükümeti birbirine yaklaştırmıştır.⁹⁰

⁸⁷ Aytekin Çatalçam, *1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Lozan'ın Etkisi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 2008. s. 51.

⁸⁸ Mehmet Gönübol – Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997 s.77.

⁸⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul. 2003. c.1, s. 318.

⁹⁰ Hamit Aliyev, *Atatürk ve Sovyet-Türkiye Dostluk İlişkileri, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. 1994. s.1011.

Mondros antlaşmasından sonra İstanbul ile Moskova arasındaki resmi ilişkiler kesilmişti. İlişkilerin tekrar başlaması ise ancak Ankara'da bir meclis ve hükümetin oluşumu ile tekrar başlayacaktır.⁹¹

Komünistler, Anadolu ile yakından ilgilenmeye ve bir takım aracılarla temas kurmayı denemişlerdi. Bu kişiler arasında en dikkat çekenini ise Vorosilov Heyeti ile Türkiye'yi ziyaret edecek olan Albay Budenny idi. Mustafa Kemal kendisiyle Havza'da görüşmüştü. Budenny, Mustafa Kemal Paşa'ya Bolşevik Rusya'nın silah ve cephane ile para yardımıyla bulunacağını buna karşılık ortak düşmanları olan İtilaf Devletlerine karşı, Türkleri silahlı mücadeleye davet ediyordu.⁹²

2.2. Türk-Amerikan İlişkileri

Bilindiği üzere ABD Birinci Dünya savaşının sonucunun belirlenmesinde en büyük etkiye sahip devlet olmuştur. Dönemin Amerikan Devlet başkanı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında dünya barışı korumak için ilan ettiği ve kendi adını verdiği Wilson prensipleri Osmanlı Devleti'nin ve Türk Milletinin geleceğini etkilemekte idi.

ABD'nin, Paris Barış Konferansında sözü geçer bir üyesi olması, Wilson Prensiplerinin Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti'nin kurulmasını öngörmesi, Türkiye'nin parçalanmadan kurtarılması için, bazı Türk aydınlarının Amerikan mandasını tek kurtuluş çaresi olarak görmeleri Kurtuluş Savaşı'nda Amerikalılarla ilişkilere ayrı bir önem kazandırmıştır.⁹³

Sivas Kongresi'nden hemen sonra, 22 Eylül 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye reisi Mustafa Kemal Paşa, Doğu Anadolu'da incelemeler yapmak üzere bölgeye gelerek bazı temaslarda bulunan ABD generali James Harbord ile bir görüşme yapmış ve kendisine bir memorandum sunmuştur. Mustafa Kemal bu memorandumunda, bir yandan İngiltere'ye karşı ABD'nin desteğini sağlamaya

⁹¹ Necati Aksanyar, *Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri*, Türk Yurdu, C. 10. No:31. Ankara. 1990. s.54.

⁹² Erdal Aydoğan, Kliment Yefromoviç Vorosilov'un Türkiye'yi Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. 2007. C. 10, s. 39. s.338-339.

⁹³ Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara. 1989. s.89.

çalışırken diğer yandan da bu ülkede, özellikle Ermenilerin etkisi ile oluşmuş olan Türkiye aleyhtarı havayı yumuşatma amacı taşımakta idi.⁹⁴

Heyet-i Temsiliye döneminde kurulan temaslar Amerikalıların Anadolu'da Türk milletinin kurtuluşu için mücadele eden liderleri yakından tanımalarına, haklı davamızı daha iyi anlamalarına ve müttefikleri olan diğer İtilaf Devletlerine göre Türkiye'ye karşı daha gerçekçi bir politika izlemelerine yardımcı olmuştur.⁹⁵

2.3. Türk-İngiliz İlişkileri

İngiltere dönemin en büyük devleti olarak Milli Mücadelede özellikle diplomasi cephesinin odağındaki devlet olmuştur. İngiltere Kurtuluş Savaşımız boyunca milli mücadelenin karşısında olmuştur. Bir yandan Yunanlıları destekleyerek onların Anadolu içlerine doğru ilerlemesine çalışırken, padişah ve İstanbul Hükümeti'nin yardımı ile Ali Galip Olayı Anzavur ve diğer iç ayaklanmalar ile milli mücadele hazırlıklarını önlemeye çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı orduları çeşitli cephelerde İngiliz kuvvetleri ile çarpışmışlar ve başarılı olmuşlardır. Müttefiklerinin Avrupa'da savaşı kaybetmeleri nedeniyle Türkler de yenilgiyi üstlenmek zorunda kalmışlardır, Böylece İngilizlerin Çanakkale'de, Irak'ta, Filistin'de Hicaz ve Asir'de karşlarına çıkan ve Orta Doğu'da tam hakimiyetlerini kurmalarına engel olan Türklerden kurtulmak adına karşlarına büyük bir fırsat çıkıyordu. İngilizler 1918'den itibaren Avrupa'da Almanya'yı, Orta Doğu'da da Türkiye'yi bir daha kendi emperyalist emellerini engelleyemeyecek konuma sokacak bir politika izlemeye başlamışlardır.⁹⁶

İngiltere'nin Orta Doğu'ya girişi ve yerleşmesi muhtelif aşamaları içerir. XIX. yüzyılın ilk iki çeyreğine kadar bu ilgi daha çok transit ve geçiş amacına yönelikken, 1839'da İngiltere Aden'i kıyılardaki güvenlik gerekçesi ile zapt eder. Ancak İngiltere buradaki varlığını 1882'ye kadar 'Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını muhafaza etmek' olarak sunmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti amaçları iktisadi olan bir İngiltere ile ittifakı amaçları yayılcı ve işgalci

⁹⁴ Murat Yılmaz, *Mustafa Kemal'in Dış Politika Anlayışı ve 19 Mayıs 1919'dan Lozan'a Geline Süreçte Türk Dış Politikası*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya. 2009. s.63.

⁹⁵ Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara. 1989. s.89.

⁹⁶ Cemil Özgül, *a.g.e.* s.91.

olan Fransa ile ittifaka tercih etmişlerdir.⁹⁷ Anadolu hareketinin İngiltere'ye yaklaşımına gelince: savaştan galip ayrılmış bir süper devleti, daha mücadelenin başlangıcında karşısına almak akıllı bir politika olamazdı.

İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiserliği siyasi görevlisi Tom Hohler, milliyetçilerin İngiliz dostluğunun zorunlu olduğuna inandığını fakat İngilizlerin Damat Ferid Hükümeti'ni ve Yunanlıların İzmir'i işgalini destekledikleri için İngiltere'ye karşı güvenlerinin kaybolduğunu belirtmiştir. Kahire'den Albay Meinertzhagen de İngiliz yetkililerinin Sivas'ta Mustafa Kemal'i ziyaretlerinde bir zorluk çekmeyeceklerini iddia etmekte idi. Ancak İngilizlerin Yunan yanlısı politikalarına devam etmesi ve İstanbul'un işgali, Anadolu-İngiliz ilişkilerinin düşmanlığa dönüşmesine sebep olmuştur.⁹⁸

2.4. Türk-Fransız İlişkileri

Anadolu'nun coğrafi yapısı dış politikanın belirlenmesinde bu yapının dün olduğu gibi bugün de ihmal edilmemesi ve dış tehdit algılamalarında bunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir ve Fransızlarla olan ilişkilerde bu yapı çok etkili olmuştur.⁹⁹ Bilindiği gibi Osmanlı Devleti gerileme döneminde varlığını devam ettirebilmek için Avrupa'da sürekli 'denge politikası' izlemek zorunda kalmıştır.¹⁰⁰ Yakın tarihe kadar özellikle Rusya'ya karşı İngiltere'ye dayanmıştı. Ama İngiltere 1878 Berlin Konferansından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikayı değiştirmeye başlamıştı. Nitekim bu tarihten sonra Mısır ve Kıbrıs'ı almış ve Balkanların, Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına engel olmamıştır. Ayrıca Rusya ile müttefik hale gelmiş; böylece 20. yy.ın başlarına geldiğinden İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne ve Boğazlar statükosunu korunmasına dayanan

⁹⁷ Muzaffer Kural, *On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun Basra Körfezi Politikası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. 2013. s.115.

⁹⁸ Mustafa Çufalı, *İstiklal Harbi Döneminde Türk-İngiliz İlişkileri*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları Ankara. 2002. C. 16. s.264-265.

⁹⁹ Bkz. Türkiye'nin Jeopolitik konumu ve askeri, siyasi ve ekonomik yapıya etkisi konusunda incelenmesi gereken kaynak için; Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989; YOK, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I / 2*, YOK Yayınları, Ankara, 1989, s.114 – 176.

¹⁰⁰ Yulug Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, Ankara 1976 s.10.

geleneksel politikasını değiştiği açıkça ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda Osmanlı Devleti, Almanya'ya iyice dayanmaya başlamıştı.¹⁰¹

Birinci Dünya Savaş sonrasında Fransa'nın en önemli dış politika amacı Almanya'ya bir daha belini doğrultamayacağı ölçüde ağır bir barış antlaşması imzalatabilmek ve bunun gerçekleşebilmesi açısından da İngiltere'nin desteği zorunluydu. Buna karşılık, İngiltere klasik "dengenin dengeleyicisi" rolü gereği herhangi bir Avrupa ülkesinin (örneğin Fransa) bir diğer Avrupa ülkesine (örneğin Almanya) kesin üstünlük sağlamasını kendi çıkarlarına aykırı görmekteydi. Bu nedenle, İngiltere Ren bölgesi ile ilgili sorunlarda Fransa'yı Almanya karşısında pek fazla desteklemedi. Bu durum, Fransa'nın İngiltere'ye ilişkin tutumunun değişmesine yol açtı ve bu değişikliğin etkileri Kurtuluş Savaşı açısından da ortaya çıktı.¹⁰² Bundan dolayı Fransızlar Ortadoğu'da artan İngiliz nüfuzundan endişe etmekte, özellikle Anadolu'da Türk egemenliğinin sona ermesini kendi çıkarlarına aykırı bulmaktaydılar.

Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Albay Meinertzhagen, bu dönemde Ortadoğu'da Fransız politikasının Araplar ile Türklerin dostluğunu kazanarak onları İngiliz nüfuz ve çıkarlarına karşı kullanmak olduğunu iddia ediyordu. Mustafa Kemal Paşa, Fransızların bu politikasını iyi değerlendiriyor, onlarla iyi ilişkiler kurmaya önem veriyordu. Bu konuda Fransız elçiliğinden M. Lelong'un İstanbul'dan General Franchet de' Esperey'in yaverlerinden getirdiği bir mektupta Fransızların Türk Milli hareketine tamamen taraftar oldukları, İstanbul'da hükümetin düşmeye mahkum olduğu ve milliyetçilerin her türlü isteklerinin Fransızlarca memnuniyetle yerine getirilmesine hazır bulunduğunu belirtiliyordu. 23 Mayıs 1920'de, 29 Mayıs gecesinden itibaren 20 gün içinde geçerli bir ateskes antlaşması imzalamayı başarmış fakat Fransızların 8 Haziran 1920'de Zonguldak Ereğlisi'ne asker çıkarması üzerine bu ateskes bozulmuştur.¹⁰³

Fransızların Kilikya'da yerleşmelerinin ortaya çıkaracağı tehlikeyi sezen Mustafa Kemal 6 Kasım 1919'da Heyet-i Temsiliye başkanı olarak Erzurum Müdafayı Milliye Cemiyeti'ne gönderdiği telgrafta bu olayın hukuk kurallarına ve

¹⁰¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk Devletinin Dış Siyaseti*, İstanbul Üni.Ed. Fak. İnkılap Tarihi En. İstanbul 1942 s.4 Armaoğlu Fahir 20. yy. Siyasi Tarihi C.I 1914-1980 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara 1942 s.43 Rıfat Uaral, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitapevi İstanbul 1985 s.372.

¹⁰² Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, İstanbul Derya Yayınları 2004 s.17.

¹⁰³ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk Fransız Antlaşması'nın Hazırlık Aşaması", Atatürk Dönemi Dış Politikası, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.206-208.

mütareke hükümlerine aykırı olduğunu belirtiyor. Bölge halkının büyük mitinglerle Osmanlı yurdunun bölünmezliğini dünyaya duyurmaya başlamasını, bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin ve belediye başkanlıklarının da durumu telgraflarla İtilaf Devletleri temsilcilerine ve Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurarak haksızlığın düzeltilmesini istemelerini bildiriyordu. Aynı telgrafta Fransız Yüksek Komiserliği'ne de protesto telgrafları çekilmesini istemiştir.¹⁰⁴ Hatta Anadolu'daki demiryollarının yüzde kırk sekizlik sermayesi Fransa'ya ait bulunmaktaydı¹⁰⁵

İşgal ile birlikte Ermeni savaşçıları ve Ermeni göçmenleri akın akın bölgeye gelmeye başlamışlardı. Amaçları Kilikya'da bir Ermeni Devleti kurmaktı. Bu durum yöre halkının ayaklanmasına sebep olmuştur. Fransız ve Ermenilerin kabul edilemez hareketleri milleti birleşmeye, haklarını korumak için çarpışmaya sevk etmiştir. Bu olaylar üzerine İngilizler askeri yönetimi üzerlerine alarak, sadece sivil yönetimi Fransızlara bırakmışlardır. İngiliz kuvvetleri kumandanı General Allenby, Fransız Albayı Bremond'u Kilikya Genel Valiliği'ne atamıştır. İngilizlerin askeri yönetime el koymaları, Ermeni katliamını da bir süreliğine yavaşlatmış ve milli mücadele çabalarını ileriye itmiştir.

Fransızlar bölgeyi işgallerinde sadece Ermenilerden yararlanmamış, Cezayir, Tunus, Fas ve Senegalli Müslüman askerlerden de, Türklerin İslamiyet'ten ayrılarak Bolşevik oldukları ve halifeye karşı isyan ettikleri propagandasıyla yararlanmışlardır.¹⁰⁶ Fransızların güneydeki işgalleri Türk-Fransız yakınlaşmasını durdurmuş artık Fransızlar da İngilizlerle bir tutulmaya başlanmıştır. O günlerde Mustafa Kemal Paşa Bekir Sami Bey'e gönderdiği kapalı bir tel yazısında: "Haksız yere Adana'da oturan Ermenileri başımıza musallat eden şimdi de Urfa, Antep ve Maraş'ı işgal eden bir devlet hiçbir zaman dostumuz değildir" sözleri ile milletin duygularını dile getirmiştir.¹⁰⁷

Fransızların başta Urfa-Antep-Maraş olmak üzere Kilikya'daki işgal faaliyetlerin uyandırdığı tepki akabinde Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot Mustafa Kemal ile resmi olmayan görüşmeler yapmak amacıyla 1919

¹⁰⁴ Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara. 1989. s.96-97.

¹⁰⁵ Yasar Akbıyık, "Türkiye-Suriye İlişkileri (1919-1938)", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, C.I, Türkistan-Kazakistan, 1999, s.178.

¹⁰⁶ Adil Dağıstan, *Milli Mücadele'de Türk-Fransız İlişkileri (1918-1921)*, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları Ankara. 2002. C.16. s.274.

¹⁰⁷ Cemil Özgül, *a.g.e.* s.97.

Aralık ayında Sivas'a gelmiştir.¹⁰⁸ O dönemde İtilaf Devletleri'nin bir üst düzey yetkilisinin Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal ile ilişki kurması diplomatik açıdan önemli idi. Fransız Yüksek Komiseri ülkesi adına bir anlaşma yapmaya yetkili olmadığını belirtmiş, bununla beraber ülkesinin Anadolu hareketine karşı ne de bu yönde etkide bulunmaya çalışacağını ifade etmiştir. Bu görüşmede Mustafa Kemal de Fransa ile İngiltere arasındaki çatışmanın boyutu hakkında daha iyi bir fikir edinme imkanı bulmuş, bundan yararlanmaya çalışmıştır.¹⁰⁹

Bütün bu diplomatik yakınlığa rağmen Kilikya cephesindeki mücadele oldukça sert bir biçimde sürdü. Fransızlar Maraş, Urfa ve Antep'ten direnişin şiddeti yüzünden ayrılmak zorunda kaldılar.¹¹⁰ Bu arada toplanan Londra Konferansı sırasında, 11 Mart 1921 tarihinde Ankara Hükümeti temsilcisi ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey Fransızlar ile iki taraf arasındaki çatışmaları sona erdiren ve Sevr'den farklı olarak Urfa ve Antep'i Türkiye'ye bırakan bir anlaşma imzaladı. Fakat bu anlaşma, özellikle Fransa'ya bazı ekonomik ayrıcalıklar tanınması sebebi ile TBMM tarafından onaylanmadı. Bu arada II. İnönü Savaşı kazanılmış, Sovyetler Birliği ile bir dostluk anlaşması imzalanmıştı. Böyle bir dönemde Ankara'ya gelen Fransa temsilcisi Franklin Bouillon Mustafa Kemal ile uzun görüşmelerde bulundu. Sonuçta, 20 Ekim 1921 tarihinde Türk-Fransız Antlaşması imzalandı. Aslında Fransa'nın gerek Suriye'de uğradığı sıkıntılar gerekse Kilikya ve Güneydoğu Anadolu'da gördüğü direniş ve bunların ötesinde İngiltere ile gerek Ortadoğu gerekse Avrupa politikasında düştüğü görüş ayrılıkları Türkiye-Fransa ilişkilerinin iyileşmesine neden olmuştur.¹¹¹ Böylece, Ankara Hükümeti ilk defa bir Batılı ülke ile ve kendi dış politika amaçlarına oldukça uygun bir antlaşma gerçekleştirmiş oldu. Ülkenin güney sınırı belirginlik kazanırken, doğu cephesinden sonra güneydoğu cephesi de güvence altına alındı.¹¹² Dolayısıyla Türk Ordusu bütün gücü ile batı cephesine yüklenme imkanına kavuştu. Ankara Antlaşmasının başında hemen yer bulmuş Fransa'nın tek başına da olsa Ankara Hükümeti'yle yasal bir anlaşma

¹⁰⁸ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I. T.T.K, Ankara 1987 (2) s.192 Bilge Yavuz Kurtuluş Savaşı Döneminde Fransa Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922. T.T.K Ankara 1994 s.156.

¹⁰⁹ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, İstanbul Derya Yayınları 2004 s.56.

¹¹⁰ Bu çekilmeyi etkileyen diğer faktörler için bkz; İsmail Soysal, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)", İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, No: 2 (1984), s.320- 321.

¹¹¹ Bige Yavuz, *Türk Fransız İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s.167.

¹¹² Faruk Sönmezoğlu a.g.e. s.24.

imzalanması Ankara Hükümetinin diplomatik alanında ilk büyük başarısı sayılabilir.¹¹³

Ankara Şarkta Sulha doğru ilk adımının atıldığı büyük anlaşmada kısa bir süre sonra, Kars'ta Sovyet Hükümetiyle bir anlaşma daha imzalanacaktır. Paris'te ve Ankara'da memnuniyetle sebep olacak Ankara Anlaşması tasdik edilir edilmez tatbiki konacak ve bu tatbiki göre Fransa Kilikya'dan 40 bin askerini çekecektir. Ayrıca 28 Tesrin-i Evvel 1921 tarihli Tevhid-i Efkar'a göre anlaşma Paris ve Londra'dan başka İtalya'da da büyük bir yer işgal etmiştir.¹¹⁴

2.5. Türk-İtalyan İlişkileri

İtalya, Milli Mücadele hareketine bir bakıma destek veren, Lozan Barış Antlaşması'nı ilk tasdik eden ülke olmuştur¹¹⁵. Fransa'yı Avrupa'da izlediği politika ile küstüren İngiltere, İtalya'yı da Yunanlıları İzmir'e çıkartarak kendinden uzaklaştırmıştı. İtalyanlar, 1915 Londra, ve 1917 St. Jean de Maurienne gizli anlaşmaları ile İzmir ve Antalya yörelerinin kendilerine bırakıldığını öne sürmekteydiler. İngilizler de, Rus Çarlığı'nın yıkılmasından dolayı 1917 St. Jean de Maurienne Antlaşması'nın geçerli olmadığını, Londra Antlaşması'na göre de İtalya'ya sadece Antalya yöresinin vaat edildiğini öne sürüyorlardı. Bu anlaşmazlık nedeni ile İtalyanlar özellikle Yunanlıların İzmir'i işgalinden itibaren Ankara Hükümeti'ne karşı, İngiltere'den çok farklı bir tutum izlemişlerdir.¹¹⁶

Bununla birlikte İtalya gerek bölgedeki ekonomik çıkarlarını koruma endişesinden ve gerekse kendi iç sorunlarından¹¹⁷ dolayı Anadolu'da bir askeri maceraya atılmaya cesaret edememiş ve askerlerini Anadolu'dan çekmiştir.¹¹⁸

İtalyan kamuoyunun dikkatlerinin Anadolu'ya çevrilmesine neden olan ilk olay, İzmir'in işgalinden sonra Sivas'ta bir kongrenin toplanması olmuştur. İtalya'da savaş hakkında ortak bir takım görüşler ileri sürülmüştür. İlki, Mustafa Kemal Paşa

¹¹³ *Tasviri Efkar*, 25 T.Evvel 1921, s.1.

¹¹⁴ *Tasviri Efkar*, 25 T.Evvel 1921, s.1.

¹¹⁵ Mevlüt Çelebi, *Türk Kaynaklarına Göre Atatürk Döneminde Türk-İtalyan Siyasi ilişkileri*, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Türkistan -Kazakistan, 1999, s.265.

¹¹⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, İstanbul Derya Yayınları 2004 s.25.

¹¹⁷ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.* s.327.

¹¹⁸ Mehmet Gönülbol-Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış" *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Yayınları, Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara, 2000, s.327.

önderliğindeki milliyetçilerin işgal altındaki İzmir'in ve Anadolu topraklarının kurtarılması için savaşıacaklarıdır. Mustafa Kemal hareketi, "Panhelenizm" hastalığı olan "Yunan ve Venizelos emperyalizmi"ne olduğu kadar, İtilaf Devletleri'ne ve özellikle de İngiltere'ye karşıdır. Çünkü, savaştan sonra Türkiye'deki İngiliz politikasını yürütenlerin yanlışlıkları ve Çanakkale'ye Anzakları gönderen İngiltere'nin İzmir'e Yunanlıları göndermesi Türk Milliyetçiliğinin dirilmesine yol açmıştır.

İngiltere, Yunanlıları, "büyük Yunanistan" idealiyle İzmir'e göndermiştir. Ancak bu, Yunanlıların trajik Anadolu maceralarının da başlangıcı olmuştur.¹¹⁹ Savaş sırasında İtalya'ya vaat edilen İzmir için savaş sonrası Yunanistan'ın tercih edilmesi ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, İtalya'nın İtilaf Devletleri ile ilişkilerini bozmuş ve İtalya mütarekenin başından beri uyguladığı milli mücadelele ilgili iyi geçinme politikasını daha açık olarak ortaya koymuştur.¹²⁰

Türkiye, 1930'larda Avrupa'daki gelişmeler hakkında fikrine ve politikalarına değer verilen bir ülke olmuştur. Bu yıllarda İtalya'nın Orta ve Yakın Doğu'ya yayılma emellerinin ortaya çıkması ve Mussolini'nin 19 Mart 1934 tarihindeki konuşmasında İtalya'nın geleceğinin Avrupa'da değil, Asya ve Afrika'da olduğunu söylemesi, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Atatürk İtalya'nın bu yayılmacı girişimlerine karşı proaktif bir dış politika ile ilk önce Balkanlarda işbirliğini geliştirmeye çalışmış, 9 Şubat 1934'de de Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı'nın imzalanmasında öncü rol oynamıştır.¹²¹

Türkiye'de devam eden dostça ilişkiler Avrupa Başkentlerinde ve özellikle Roma'da da sürüyordu. TBMM'nin temsilcileri, Roma'da silah ve mühimmat satın alınması ve Türkiye'ye gönderilmesi faaliyetlerini de yürütüyorlardı. Bu ilişkiler resmi bir anlaşma olmadan yürütülmekte idi. Türklerle İtalyanlar arasında bir anlaşma sağlamak amacıyla İstanbul'a gelen İtalya'nın Katanya Milletvekili Signor Vassalo, İtalyan hükümetinin Türk taraftarı siyasetinin artık gizli tutulamayacağını söylemiştir. Signor Vassalo İstanbul'daki İtalyan Derneği, Societa Operia'da yaptığı

¹¹⁹ Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Belleten, TTK. Yayınları, Ankara. 1998. C. LXII, No: 233. s.171-172.

¹²⁰ Hamdi Gürler, *Milli Mücadelede Türk-İtalyan İlişkileri*, Askeri Tarih Bülteni, Ankara. 1994. C. 19. No:37. s.71.

¹²¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3. C.16. s.185.

konuşmada İtalya ile Türkiye arasında yapılacak bir anlaşmanın önemini belirtmiştir.¹²²

Millet iradesine dayanan bir meclisin İstanbul'da toplanıp, Misak-ı Milli'yi kabul ve ilan etmesine tahammül edemeyen İtilaf Devletleri ve yüksek komiser arasındaki görüşmeleri milliyetçilere bildiren İtalyanlar, İstanbul'un işgal edileceğini de haber vermişlerdir. Ayrıca, "Kuva-yı Milliye önderlerinin tutuklanmaları konusunun müzakere edilerek kabul edildiğini bundan dolayı bu gibi kişilerin bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerektiği" konusunda uyarıda bulunmuşlardır. Rauf Bey'in "blöf" olarak değerlendirdiği bu haberin doğru olduğu bir kaç gün sonra, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle ortaya çıkmıştır.¹²³ Bu gibi durumlar Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'da bulunduğu sırada, İtalya'nın Türk dış politikasının uygulanmasına oldukça katkıda bulduklarını göstermektedir.

Ankara İtalyanlarla dostça ilişkiler içinde görünmesine rağmen İtalyan işgal bölgesindeki kamu görevlilerinin yabancılarla olan ilişkilerine sınır getirerek uygun, gerçekçi ve ulusal çıkarlara yönelik önlemler de almaktaydı. Mustafa Kemal Temsil Heyeti adına Nazilli Mevki Kumandanına çektiği 18.2.1336 (1920) tarihli telgrafta "İtalyanlarca calib-i nazar ve muzır münasebetleri" olan "memurin ve eşraf" hakkında gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹²⁴

İtalyanların Türk Milli Mücadelesi hakkındaki politikaları, İtalyan-Yunan rekabeti, İtalyanların iç işlerindeki karışıklık ve İtalya'nın müttefikleriyle ilişkilerinin savaş sırasındaki gibi iyi gitmemesi Türk Milli Mücadelesi'nin lehine olmuş ve İtalyanlara karşı bir cephe açılmamıştır. Bu durum, Kurtuluş Savaşı'ndaki başarıda oldukça önemli bir rol oynamıştır.¹²⁵

2.6. Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri İle İlişkileri (İnan Ve Arap Devletleri)

Tarihi seyri içerisinde Türk-Arap ilişkilerinde aralarında müşterek din olarak yer alan İslamiyet'in önemli bir yeri olmuştur. Ancak, milliyetçilik duyguları ve Batılı devletlerin bağımsızlık gibi vaatlerine karşılık Osmanlı yönetimine isyan

¹²² Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara. 1989. s.94.

¹²³ Mevlüt Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", *Bellekten*, TTK. Yayınları Ankara. 1998. C. LXII, No: 233. s.173-174.

¹²⁴ Cemil Özgül *a.g.e.* s.95.

¹²⁵ Hamdi Gürler, "Milli Mücadelede Türk-İtalyan İlişkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara. 1994. C. 19. No:37. s.70-71.

etmişlerdir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti zamanında, Ortadoğu'da Osmanlı Sultanı'nın en büyük rakibi İran Şahı'ydı.¹²⁶ Her iki hükümdara Zil-ullah (Allahın gölgesi) denmekteydi. Şah'ın Sultan'da daha büyük bir unvanı vardı; Şehinşah (Şahların Şahı). Osmanlı Sultanı ise padişah (büyük Şah) unvanı kullanırdı. İki hükümdar arasındaki çekişmenin temel nedenlerinden birisi, Sünnî-Şîî zıtlığıydı.¹²⁷ Osmanlı Sultanları Sünnî anlayışta iken, İran Şahları Şîî anlayışı benimsemişti. Diğer anlaşmazlık sebebi de iki hanedanın çıkar çatışmasıydı.¹²⁸ Bu iki hanedanın ihtirasları kadar monarşileri de birbirine zıttı.¹²⁹ Bu çekişmeler savaş ve uzun dönemlerde barışla ilişkiler Osmanlı Devletinin yıkılmasına kadar devam etmiştir. Milli Mücadele yıllarında ise Ankara daha çok Müslüman komşuları ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştı. Bunda İslamî motifleri de kullanmıştı ve ilk siyasi girişimi Afganistan'la olmuştur¹³⁰. Türkiye ile İran arasındaki diplomatik ilişkiler 1921 yılında başlamıştır. Mümtazüddeve 1921'de İlk olağanüstü İran elçisi olarak Ankara'ya gelmişti.¹³¹ İran Elçisi Mümtazüddeve 30 Haziran 1922 tarihinde Mustafa Kemal'e itimatnamesini sunmuştu.¹³²

Diğer Arap devletlerine baktığımızda aslında İslam, özelde Arap dünyasının duygularını iyi bilen milli mücadele liderleri Hindistan'dan Fas'a kadar uzanan İslam coğrafyasında nüfuzlarını kullanarak maddi ve manevi destek sağlayabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu düşünceyle de bu coğrafyadaki ülkelere bildiriler göndermişlerdir. Bu girişimlerin doğal bir sonucu olarak İslam ülkeleri maddi ve manevi olarak milli mücadele liderlerine ve dolayısıyla da Milli Mücadele hareketine yardımda bulunmaktan çekinmemişlerdir. Böylece Heyet-i Temsiliye dış münasebetlerinde Hilafet hareketine ve tüm Müslüman ülkelerin maddi ve manevi

¹²⁶ Philip Mansel, *Sultanların İhtişamı*, İstanbul 1998, s.66; Peter Mansfield, *a.g.e.* s.108.

¹²⁷ P. Mansel, *a.g.e.* s.66 ; Aslında İran'da 1502 tarihinden itibaren hakimiyet kuran Safeviler Türk asıllıdır ve konuştukları dil de Türkçenin Azeri lehçesidir. Şah İsmail Şii'liği resmi devlet dini haline getirerek Osmanlılarla mücadeleye girişti. İsmail Hakkı Göksoy, *Çağdaş İslam Ülkeleri Tarihi*, Isparta 1997. s.96-97.

¹²⁸ Abdülhakat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara 1991, s.191.

¹²⁹ P. Mansel *a.g.e.* s.66-67.

¹³⁰ Türkiye'nin İran ve Afganistan'la ilişkiye girmesindeki bir amacı da İngiltere'nin bu ülkelerdeki menfaatlerine zarar vermektir. Zira Anadolu'da İşgalci Yunanlılara en büyük destek İngiltere'den geliyordu. Ahmet Ozgiray, "İngiliz Belgeleri Işığında Türk-İran Siyasi İlişkileri (1919-1938)" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi – XI / 33, s.687.

¹³¹ Hasan Berke Dilan, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, İstanbul 1998, s.74 ; İran Ankara Hükümetini 22 Haziran 1922 de tanımıştı. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, s.274.

¹³² Mümtazüddeve İsmail Han'ın itimatnamesini sunması dolayısı ile yaptığı konuşmaya M.Kemal'in cevabı konuşması için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II*, s.42.

yardımlarına güvenmiş, genel bir müslüman ayaklanması ihtimalini göz önünde bulundurmamıştır.

Vatanın emperyalist güçlerin istilasından kurtarılması amacıyla başlatılmış olan Milli Mücadele'nin daha ilk yıllarından itibaren Kemalist liderler bir taraftan içişlerinde İslamiyet lehine bir takım değişiklikler yapıp dini duyguların kuvvet kazanmasına ortam hazırlarken diğer taraftan da İslam ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirerek ortak düşmanlara karşı işbirliğine girişmişlerdir. Bu sıralarda Suriye ile de ilişkiler kurulmuş ve Suriyeli milliyetçiler, Mustafa Kemal'i Irak ve Kilikya'daki İngiliz ve Fransız nüfuzunu ortadan kaldırmak amacıyla kendileriyle işbirliğine çağırılmışlardır. 1919 Kasımında Kilikya'nın İngilizler tarafından boşaltılarak Fransızlarca işgaline zaten içerlemiş olan Mustafa Kemal ve Türk milliyetçileri, Arap kamuoyunu Fransızlar aleyhine ve Arap milliyetçilerini Irak yönetimine karşı kışkırtmaktan çekinmemiş, Irak aşiretlerini İngilizlere karşı birleştirmek amacıyla Şeyh Ahmet El-Senusi'nin yardımına başvurmuşlardır.

Suriye basını ise Müslümanlara, bağımsız durumdaki tek İslam ülkesi olan Türkiye'nin etrafında toplanmaları doğrultusunda sürekli olarak uyarıda bulunmuş El-Arap, Ümran, Muktabas ve Tunus'da yayınlanan El-Vezir ve Umma gibi gazetelerde, Kemalist propagandası yapılmış, Müslümanları Mustafa Kemal ve Halifenin etrafında birleşmeye davet etmiştir.¹³³

Halep ve Şam ilindeki Müslüman halk Türk Milli Mücadele hareketine karşı büyük bir sempati ile yaklaşmıştır. Revanduz ve Süleymaniye Kürtleri Türk Milli hareketine katılmışlardır. Suriye, Filistin ve Irak'taki bağımsız partiler de birleşerek Pan-İslamist ve Türkiye'den yana bir siyaset izlemeğe başlamışlardır. Yasin Paşa'nın Anadolu'ya gönderdiği bir heyet, Suriye'deki Fransız askerlerini sınır dışı edebilmek için Türk milliyetçilerinden yardım talebinde bulunmuştur.

Yine bu dönemde Türk-Suriye ilişkilerinin bir boyutu da Mustafa Kemal ve Suriye Araplarının önderi Mekke Emiri Şerif Hüseyin oğlu Emir Faysal arasında resmi bir anlaşma yapılması için iki tarafın da çaba harcamış olmasıdır. Öyle ki, Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Kurmay Başkanlığından ve kabine üyelerinden, kurulacak olan bir ordu ile işgal edilen bölgelerdeki yabancı kuvvetlere karşı koymak üzere Araplarla bir anlaşmada bulunması doğrultusunda emir aldığı ve almış olduğu

¹³³ M. Metin Hülağü, "Türk Kurtuluş Savaşı Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri", *Atatürk Yolu, Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1994. C.4. Sayı 13. s. 11-19.

bu emir üzerine 1919 Haziran'ında Emir Faysal ile gizli bir antlaşma imzalandığı yolunda ortalıkta söylentiler dolaşmaya başlamıştır.¹³⁴

Dokuz maddeden oluşan bu antlaşmayla Türk ve Arap milletleri İslam dünyasındaki mevcut bölünmüşlüğe üzülmekte ve bu bölünmüşlüğün ortadan kaldırılmasının nedenleri üzerinde durulmakta, barış Konferansının İslam ülkelerini yabancı devletler arasında paylaşılacak kararın verileceği günün hemen ardından cihad ilan edilmesini öngörülmekte, Arapların Türk devletine ve hilafete sadık kalmaları şartıyla Türk hükümeti kendisine bağlı Arap toprakları üzerinde bir Arap devletinin kurulmasını kabul etmekte, detayları sonra kararlaştırılmak üzere Kral Hüseyin'i Arap hükümetinin başı olarak tanımaktaydı.

Bu arada Mustafa Kemal tarafından Anadolu'daki milliyetçilere yapılan beyanatta Emir Faysal'a ait olduğu belirtilen bir ilan yer almıştır. Bu beyanatın önemi, içerisinde, Mustafa Kemal'in Emir Faysal ile kesin bir uzlaşmaya varmış olduğunun ifade edilmiş olmasıdır. Kurtuluş Savaşının sürdüğü sıralarda Irak'taki milli önderlerle de ilişkilerde bulunulmuş, onların yöresel propaganda ve kışkırtma çabalarından yararlanma yoluna gidilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, Irak'ta olay çıkarmak ve iç karışıklığa neden olmak üzere 1922 Haziranında özel bir komite vücuda getirmiştir. Irak'taki Arap liderlerine gönderdiği bir mesajında, "İngilizlerin esiri olan" Irak yönetiminin iktidardan düşürülmesi için elden gelenin yapılmasını ifade etmiştir.¹³⁵

2.7. Batıda Savaş Diplomasisi Ve Lozan Barış Antlaşması

İtilaf Devletleri'ne karşı girişilen mücadelenin başlıca iki cephesi vardı: Savaş ve diplomasi.¹³⁶ Bunlardan birincisi, esas itibariyle Yunan Ordusu'na karşı sürdürülen savaştı. Mücadelenin bir de diplomasi cephesi vardı. Bu mücadelede Ankara Hükümeti'nin karşısında, başta o dönemin en güçlü devleti olarak kabul edilen İngiltere olmak üzere I. Dünya Savaşı galipleri olan "Düvel-i Muazzama" yer

¹³⁴ Murat Yılmaz, *Mustafa Kemal'in Dış Politika Anlayışı ve 19 Mayıs 1919'dan Lozan'a Geline Süreçte Türk Dış Politikası*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya. 2009. s. 78.

¹³⁵ Detaylı bilgi için bkz, M. Metin Hülagü, "Türk Kurtuluş Savaşı Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri", Atatürk Yolu, Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara. 1994. C. 4. S. 13.

¹³⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Dar Yayınları İstanbul 2011 s.62.

almaktaydı.¹³⁷ Ankara Hükümeti kuvvetleri 10 Ocak 1921 tarihinde Yunan Ordusu'nu I. İnönü Savaş'ında yendi. Bu başarı dolaylı yoldan da olsa, Ankara Hükümeti'nin Londra Konferansı'na çağrılmasını sağladı. TBMM heyeti, İtalya Hariciye Nazırı Kont Sforza vasıtasıyla konferansa resmen davet olundukları kendilerine tebliğ olunduktan sonra Londra'ya gitmişlerdir.¹³⁸ Türk temsilcilerinin Londra'daki temasları müttefiklerle ve Yunanistan ile olan ve Bekir Sami Bey'in müttefik hariciye temsilcileriyle yaptığı ikili görüşmeler şeklinde olmuştur. Konferans müttefiklerin Sevr Antlaşmasını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirme tutumu ve Türkiye'nin Misak-ı Milli ilkelerine ters düştüğü için sonuç vermemiştir.

Bununla beraber konferans sırasında Bekir Sami Bey'in müttefik devletlerin temsilcileriyle kendi inisiyatifi ile ve Misak-ı Milliye uymayan, eski kapitülasyonların devamını sağlar nitelikte maddeleri içeren antlaşmalar yapması onun istifasını gerektiren duruma yol açmış ve TBMM tarafından istifa ettirilmiştir.¹³⁹

Görüşmelerden bir sonuç alınamazken nisan ayında cephede Yunan Ordusu II. İnönü Savaş'ında ikinci defa yenilgiye uğratıldı. Nihayet, 23 Ağustos - 13 Eylül 1921 tarihleri arasındaki Sakarya Meydan Savaş'ında Yunan Ordusu bir defa daha mağlup edilince, askeri açıdan kesin zafere giden yol açılmış oldu.¹⁴⁰ 1921 yılının başında Moskova'da Sovyetler ile Ankara temsilcileri arasında yapılmakta olan görüşmelerin olumlu sonuçlar vermeye başlaması, Ankara Hükümetinin Batılı devletlerle diplomatik ilişkilere girişmesini kolaylaştırmıştı. Milliyetçi kuvvetlerin Doğu'da Ermenilere ve Batı'da Yunanlılara karşı zaferler kazanması üzerine Müttefik Devletler Meclisi, Yunan ve Türk temsilcilerini Londra'da bir konferansa davet etmişti. Bu davetten Müttefiklerin Sevr Antlaşmasında bazı değişiklikler yapmak istedikleri anlaşılıyordu. Londra görüşmelerinde Bekir Sami Bey, Ankara ve İstanbul temsilcileri arasında varılan bir anlaşma sonucunda, her iki heyet adına hareket etmiştir. Müttefik Devletlerin temsilcilerini şaşırta bu işbirliği, Ankara Hükümetinin gittikçe artan nüfuzunu gösteriyordu.

¹³⁷ Faruk Sönmezoğlu *a.g.e.* s.62.

¹³⁸ *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923 cilt 1)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1994 s.42.

¹³⁹ İzzet Öztoprak, "Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İstifası Meselesi", X. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 22-26 Eylül 1986), C.VI, s.2773-2779.

¹⁴⁰ Faruk Sönmezoğlu *a.g.e.* s.62.

Diğer taraftan, Konferans'ta Müttefikler arasındaki görüş ayrılıkları belirli bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştı: Fransa ve İtalya, İngiltere'yi ve bu devlet tarafından, bir araç olarak kullanılan Yunanistan'ı desteklemiyordu. Ayrıca, İngiltere'nin, Ankara Hükümeti ile Moskova'da cereyan etmekte olan görüşmelerin başarısız sonuçlanması için sarfettiği gayretler de bir sonuç vermemiştir.¹⁴¹

Londra Konferansı sırasında genel barış görüşmelerinden başka, Bekir Sami Bey ile İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri arasında ayrı ayrı görüşmeler yapılmış ve anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye'nin çıkarlarına aykırı düşen ve Müttefiklere birçok tâvizler veren bu anlaşmalardan yurdu bir sömürge statüsüne düşüren gizli anlaşmalar ile Bekir Sami Bey tarafından imzalanan bu anlaşmalar arasında benzerlikler bulunmakta idi. Bu yüzden Bekir Sami Bey Ankara'ya döndükten sonra, eşitlik esasına dayanmayan bu anlaşmaları imzaladığı için gerek Mustafa Kemal, gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri tarafından şiddetle eleştirilmişti. Bekir Sami Bey'in Londra'da imzaladığı anlaşmalar Meclis tarafından tasdik edilmemiştir. Sakarya Meydan Savaşı'nın kazanılmasıyla savunmadan taarruza geçen Türk Ordusu Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla da T.B.M.M'nin silahlı mücadelesi bittiği ve siyasi yollara giden mücadelenin başladığını söyleyebiliriz, bu doğrultuda Lozan'a T.B.M.M doğrudan davet edilmiş ve bugün de geçerliliği devam eden barış antlaşmasına giden yol açılmıştır.

Konferans genel oturumuna 21 Kasım 1922'de başlamıştır. Konferansa İsmet Paşa başkanlığındaki heyet katılmış ve görüşmeler 4 Şubat 1923'de kesintiye uğramış ve İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönmesinden sonra TBMM'de Lozan görüşmelere ilişkin yoğun tartışmalar olmuş.¹⁴² 23 Nisan 1923'de tekrar başlamış ve barış antlaşması ve bununla ilgili diğer belgeler 24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.

2.8. Lozan'dan Sonra Türk Dış Politikası

1923'ten sonra 2. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'nin izlediği dış politikayı etkileyen en önemli unsur Türkiye'nin kuruluşundan hemen sonra Avrupa'nın en güçlü devletleriyle sınır komşusu olmasıdır. Türkiye kuzeydoğudan Sovyetler Birliği

¹⁴¹ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s. 10-14.s. 8-9.

¹⁴² Lozan Konferansı'na ilişkin Meclis tartışmaları için bkz; Mümtaz Sosyal, *Politika ve Parlamento, Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1964), s.90-91; 97-100.

ile Irak'taki Manda Yönetimi ve Kıbrıs dolayısıyla güneyde İngiltere ile Suriye'ye mandeter devlet olarak Fransa ile oniki ada yüzünden İtalya ile sınır komşusu olmuştur. Ayrıca Bulgaristan ve çok kısa bir süre önce savaştığı Yunanistan ile ortak sınıra sahip olmuştur.¹⁴³

Üstelik Türkiye bir yandan Avrupa'nın güçlü devletleriyle sınır komşusuyken öte yandan Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra bu antlaşmanın çözümünü sonraya bıraktığı sorunlarla uğraşmak durumunda kalmıştır.¹⁴⁴ (özellikle Boğazlar Ege Adaları, Yunanistanla nüfus değişimi.)

Ankara Hükümeti Lozan Konferansı'ndaki görüşmeleri gerçek bir uyuşma arzusu ile sürdürmüştür. Heyet ve delegasyon ısrarlı biçimde Türk Milletinin her medeni ve yetenekli millet gibi yaşamaktan başka gayesi olmadığını belirtmiş, uluslararası sistemde eşit ve egemen haklara dayalı bir ilişkinin alt yapısını kuracak barışı sağlamak için çalışmışlardır.¹⁴⁵

Ataturk bu baris anlatmasiye su sekilde ifade etmiştir. “Düveli İtilâfiyece Türkiye'ye tatbiki tasavvur edilen esasatla, harekâtı milliye sayesinde vâsıl olunan neticeyi bariz bir surette mütâiaa etmek için dört nevi teklif arasında en mühim hususata münhasır olmak üzere kısa bir mukayese yapmayı faydalı addederim.”¹⁴⁶

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinden sonra, dış konuların Meclis'in temel konusunu oluşturması durumu, tabiatıyla, kendiliğinden sona ermiştir. Savaş hali sona eripte Türkiye Cumhuriyeti kurulunca, olağan devlet işleyişi içinde elbette dış konular baş köşeyi tutmaktan çıkmıştır. Gerçekten de, bu tarihten sonra, Türkiye'yi ilgilendiren dış sorunlar çözüme kavuşuncaya kadar, zaman zaman dış konuların ön plana geçmesinden öteye sürekli bir dış ilgi söz konusu olmamıştır.¹⁴⁷

Türkiye Cumhuriyeti cihanda işgal ettiği mevkie lâyük olduğunu asan ile ispat edecektir. Milletın teveccühünü daima noktai istinat talâkki ederek ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut muvaffak ve muzaffer olacaktır.¹⁴⁸ Lozan'dan sonra Türk Dış Politikasını bu çerçeveye göre şekillenmiştir diyebiliriz.

¹⁴³ Oral Sander, “Siyasi Tarih”, Ankara Üni. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, Ankara 1984. s.363.

¹⁴⁴ Oral Sander, *a.g.e.* s.363.

¹⁴⁵ M. Bıyıklı, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları*, İstanbul. 2006. s.276.

¹⁴⁶ Atatürk'ün Dış politika ile ilgili bazı açıklamaları (*Büyük Nutuk'tan*) *Milli Mücadele Donemi* 1923-1938 s.70.

¹⁴⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü*, Ankara Üni. SBF Dergisi Ankara 1980. Cilt.35 Sayı.1 s.13.

¹⁴⁸ Atatürk'ün *a.g.e.* s.41.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1932 -1945 ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

3.1. Genel Durum

Dünya da yeni bloklaşmaların yaşandığı bu dönemde Türkiye, özellikle 1931'den sonra dış politikasının temel anlayışı olan “Yurtta Barış Dünyada Barış” ilkesine uygun olarak yaşanan bunalımları çözüme uygulamasına gitmiştir.¹⁴⁹ İki savaş arası dünya tarihinin ikinci dönemi yeni barış dönemi iki temel sorunun çözülmesi ile ortaya çıktı. Dawes Planı ile düzene giren tamirat borçları sorunu ve Lokarno ile çözüme bağlanan Fransa'nın güvenlik sorunu. Ancak çözümler tam ve kesin olmadıklarından Lokarno dönemi kısa ömürlü oldu. Buna rağmen açtığı altı aylık dönem barış ve işbirliği açısından iki savaş arası döneminin altın yıllarıdır.¹⁵⁰ Zaten Atatürk dönemi Türkiye'nin dış politikasında en çok göze çarpan özelliklerinden biri barışçılığdır. Tek bir devletle çok uzun zamandan beri dost olduğu ABD ile sınır komşusu olan Kanada gibi devletle, komşularıyla tarihi süreç içerisinde zaman zaman savaşa kadar varan çeşitli anlaşmazlıklara düşmüş, savunulması gereken çok sayıda sınıra sahip Türkiye gibi bir devletin dış politikası farklı olması gerekir.¹⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra onun yapılanması işine ağırlık veren Mustafa Kemal Paşa dış siyasette kendi gücüne dayanmayı bir dışpolitika prensibi haline getirmiştir.¹⁵²

¹⁴⁹ Bkz. Dönemle ilgili Dış Politika ilkeleri ve Uygulamaları İçin; YÖK, Komisyon, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi 1/2*, Ankara 1989; Abtülâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK. Basımevi, Ankara 1991; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1980*, Ankara 1988; Mehmet Sar, Cem Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Cilt I, Ankara Univ. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, Ankara 1982.

¹⁵⁰ Oral Sander, “Siyasi Tarih”, Ankara Üni.Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları 541 Ankara 1984 s.317.

¹⁵¹ Oral Sander, “*Ulusçuluk ve Türk Dış Politikasında Barış Unsuru*” Atatürk Haftası Armağanı, Ankara 1995, s.2.

¹⁵² Mehmet Gönlübol-Ömer Kürkçüoğlu, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Yayınları, Haz. Berna Türkdöğän, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.18.

İki Savaş Arası (1919-1939) dönemi, orta güçteki devletlere etkinlik imkanı veren bir nitelik de taşıdığı için, Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türkiye'nin o dönem Avrupasında saygı duyulan bir yeri olduğu görülmektedir.¹⁵³

3.2. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Üye Olması

Milletler Cemiyeti'nin önemi tarihte ilk kez yalnız Avrupa'nın değil yeryüzünün globalleşme sürecine uygun olarak, dünyanın öteki kıtalarındaki ülkelerin de üyesi bulunduğu ve barış zamanında kurulan ilk uluslararası kuruluş olmasıdır. Büyük ölçüde I. Dünya Savaşı'ndan alınan dersle M.C 1919 yılında kuruldu. Kurulduğu zaman kesintisinde Avrupa İttifaklarının savaşın nedeni olduğu anlayışı iyice yerleşmiş bulunuyordu. Bu görüşün geçerliliği bugün yadsınmaktadır. Ama bu mantığa bağlanan Avrupalı liberaller Wilson'nun 14 noktasında anlatımını bulunan ilkelerin yeni kurulacak olan uluslararası düzenin temeli olacağını M.C'nin de açık diplomasi yolu ile dış politikanın demokratik denetimi dönemi açacağını umdular.¹⁵⁴

Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı ertesinde kurulmuş olan ve daha çok İngiltere ve Fransa'nın kontrolünde bulunan, onların çıkarlarına hizmet eden bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Cemiyet-i Akvam¹⁵⁵ Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerin önderliğinde kurulmuştur ve temel amaçlarından biri de Versay Antlaşmasıyla kurulan düzenin devam ettirilmesi olmuştur.

Wilson M.C'yi bir dünya örgütü olarak düşünmüştü.¹⁵⁶ Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan devletlerden olduğu için cemiyetin asli üyeleri arasına alınmamıştır; ancak ilerleyen yıllarda meydana gelen gelişmeler cemiyete yenilen devletlerden de almayı gerekli kılmıştır. Musul sorunu halledildikten sonra İngiltere Türkiye'ye MC'ye katılması yönünde söylemlerde bulunmuştur. İngiltere'nin buradaki amacı Türkiye'yi böyle bir karara sevk ederek onun statükocu tarafta olduğunu tüm dünyaya göstermekti. Ancak Türkiye böyle bir taahhütte bulunmuş değildir. Sadece Atatürk 1924'te yaptığı bir konuşmada

¹⁵³ Ömer Kürkçüoğlu, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü*, Ankara Üniv. SBF Dergisi Ankara 1980 Cilt.35 Sayı.1 s.13.

¹⁵⁴ Oral Sander, "Siyasi Tarih", Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları 541 Ankara 1984 s.319.

¹⁵⁵ Serpil Surmeli, Cemiyet-i Akvam'a Müzaheret Cemiyeti-Türkiye'de Kuruluşu ve Prag Konferansı Ankara Univ. Türk Ink. Tar. Enst. Atatürk Yolu Derg. S 25-26, Mayıs-Kasım 2000 s. 184.

¹⁵⁶ Oral Sander *a.g.m.* s.319.

Türkiye'nin antlaşmaların tamamlanmasından sonra MC'ye üye olmayı düşünebileceğini ve bu cemiyetin güçlü olanların elinde bir araç olmaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁷

Türkiye birkaç temel sebep nedeniyle MC'ye girme konusunda isteksiz davranmıştır. Bunlardan birincisi; İngiltere ile Türkiye arasındaki Musul Sorunu konusunda MC'nin tamamen İngiltere'nin etkisinde kalarak karar vermesi gerek halk nazarında gerekse yönetim kadrolarında hayal kırıklığı oluşturmuştur. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın etkisinde bulunan ve henüz başarılı olup olmayacağı belirsiz olan MC'ye girmek istemiyordu. İkincisi ise; SSCB'nin bu konudaki tutumudur ki Türkiye Aralık 1925 Antlaşmasını uzatan 1929 protokolü gereğince SSCB'ye danışmak zorundaydı. Bu konudaki SSCB'nin görüşü ise MC'nin emperyalizmin siyasal ve örgütsel uzantısı olduğu yönündeydi.¹⁵⁸

Türkiye, Atatürk'ün direktifleri üzerine, Milletler Cemiyeti'ne kendisi müracaat ederek değil, Teşkilât tarafından davet edilerek girmek istiyordu. Nitekim Teşkilâtın Genel Kurulu 6 Temmuz 1932 de, Çin-Japon uyuşmazlığını görüşmek için yaptığı olağanüstü toplantı sırasında, İspanya temsilcisinin teklifi ve Yunan temsilcisinin desteği ile Türkiye'nin Teşkilâta davetini öngören bir karar tasarısı kabul etmiştir. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi muamelesi 18 Temmuz 1932'de Genel Kurul'un ittifakla aldığı bir kararla tamamlanmıştır.

İtalya'nın Habeşistan'a saldırılmasıyla 52 üye saldırıya karşı direnmek için birleştiler ama sonunda başardıkları bir üyenin idamını seyretmek oldu. Uzakdoğu'da saldırgan Japonya ile Almanya ve İtalya üyelikten çekildiler. Milliyetler Cemiyeti 1937 yılından sonra ancak çevresinde olup bitenlere gözlerini kapayarak varlığını sürdürdü.¹⁵⁹

3.3. Türkiye'nin Balkan Devletleri İle İlişkileri Ve Balkan Entente'nin (Antantı) Kurulması

Türkiye Misak-ı Millî esaslarına sadık Lozan Anlaşmasından hemen sonra Balkan Devletleri ile uzun bir süreden beri kesilmiş olan ilişkilerini yeniden kurmak için ikili dostluk anlaşmaları yapmıştır. Türkiye, hem komşularıyla iyi ilişkilere

¹⁵⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul. 2003. C.1, s. 309.

¹⁵⁸ Baskın Oran *a.g.e.* 2003. C.1. s.310.

¹⁵⁹ Oral Sander, "Siyasi Tarih", Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları Ankara 1984. s.321.

girmek hem de geçmişten daha farklı bir politika izlediğini ispatlamak amacıyla Balkan devletleriyle ikili ilişkiler kurmak için çaba göstermiştir.¹⁶⁰

Türkiye'nin Balkan Devletleri ile imzaladığı başlıca anlaşmalar şunlardır:

1. Arnavutluk ile 15 Aralık 1923'te Ankara'da imzalanan Dostluk Anlaşması.
2. Bulgaristan ile 18 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan Dostluk Anlaşması.
3. Yugoslavya ile 28 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan Barış ve Dostluk Anlaşması.

1929 yılına doğru hemen hemen bütün Balkan Devletleri arasındaki ilişkiler düzeltilmiş ve Balkan'larda bir işbirliği yapılması için gerekli ortam hazırlanmıştı. Türkiye ile Yunanistan arasında mübadeleden doğan anlaşmazlıkların çözülmesiyle, Locarno Paktı ve Küçük Antantı örnekleri ve Avrupa Devletlerinin revizyonist ve anti-revizyonist iki grup etrafında toplanmaya başlaması, Balkan devletlerini bir grup teşkil etmeye sevk eden âmiller olmuştur. Bu gerçeklerin yanında Balkan Devletlerini birlik kurmaya sevk eden sebepler de bulunmaktadır. Yunanistan, Balkan birliği ile İtalyan tehlikesinden kurtulmak ve Ege Denizi kuzeyindeki sınırlarını güvence altına almak istediğinden, Balkan devletlerinin uzlaşmasını sağlamak için büyük çaba harcamıştır.¹⁶¹

Yunanistan, Batı Trakya'daki topraklarından Bulgaristan'a Ege Denizi'ne bir çıkış sağlamayı ve Bulgaristan'ın liman kurmak için yeterli gücü olmaması durumunda da Selanik limanında serbest bölge verme teklifinde dahi bulunmuştur.¹⁶² Balkan Birliğinin nazari öncülüğünü merkezi Cenevre'de olan Milletlerarası Barış Bürosu yapmıştır. Bu büronun, 6-10 Ekim 1929 tarihlerinde Atina'da tertipledeği Evrensel Barış Kongresi'nde Yunan devlet adamı ve eski Başbakan M. Papanastasio bir Balkan birliğinin kurulmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine Kongre Balkan Devletleri arasında gayri resmi mahiyette olan bir konferansın toplanmasını kararlaştırmıştır. İlk Balkan Konferansı Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerinin katılmasıyla 5 Ekim 1930'da Atina'da toplanmıştır.

¹⁶⁰ Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", 200 Yıllık Süreç, Editör: İsmail Soysal, TTK. Ankara. 1999, s.361.

¹⁶¹ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 19 Ekim 1930, s.1

¹⁶² *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ekim 1930, s.1.

Bu toplantıda alınan kararlar:

- *Balkan Devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları seviyesinde bir toplantı yapmak.*
- *Bir Balkan Paktı hazırlamak; bu Pakt içinde savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi ve bir tecavüz halinde karşılıklı yardımlarda bulunulması hakkında hükümler bulunacaktı.*
- *Daimî bir Teşkilât kurulacak; bu Teşkilâtın amacı Balkan milletleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda yakınlaşmayı sağlayarak Balkan birliğinin kurulmasını kolaylaştırmaktı.¹⁶³*

Balkan Antlaşması Balkan Devletleri'nin birbirinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir. Bunun sınırların korunmasında gerçek bir değeri olduğu besbellidir.¹⁶⁴

Cumhuriyet Hükümeti de, bundan dolayı, bir yandan, ulusal koruma gücünü pekiştirmeye çalışırken, bir yandan da barışın sarsılmaması için, ulusların birlikte çalışmasına umut veren yoldan ayrılmamak uğrunda elinden geleni esirgememiştir.¹⁶⁵

3.4. Türkiye'nin Doğu Devletleriyle İlişkileri Ve Sadabat Paktı

Bu devre içinde Türkiye'nin bu devletlerle ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu zamanından artan kalan meselelerin çözümü ile Lozan'ın bırakmış olduğu pürüzlü noktaların çözülmesi ve Türkiye'nin giriştiği sosyal devrimlerin etkisi altında kalmıştır. 1933 yılına kadar bütün bu meseleler halledilmiş ve Doğu'lu Devletlerle iyi ilişkiler kurulmaya başlanmıştı. Bundan sonra Türkiye'nin Doğu'lu Devletlerle ilişkileri bir yandan Atatürk devri Türk dış politikasının komşu devletlerle iyi ilişkiler kurmak ilkesine, öte yandan da dünya mukadderatına hâkim büyük devletlerin davranışlarına göre düzenlenmiştir. İran Şahı Rıza Pehlevi 1934 yılının Haziran ayında Türkiye'yi ziyaret etmişti; bu ziyaretten sonra iki devlet arasında

¹⁶³ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s. 10-14.

¹⁶⁴ Atatürk'ün Dış politika ile ilgili bazı açıklamaları (*Büyük Nutuk'tan*) *Milli Mücadele Dönemi 1923-1938* s.59.

¹⁶⁵ Atatürk'ün *a.g.e.* s.59.

samimi ilişkiler kurulmuştu. Öte yandan, Musul meselesinin çözümünden sonra Irak ile normal ilişkiler kurulması mümkün olmuştu.¹⁶⁶

Yukarıda geçen bu olumlu gelişmelerden sonra kurulan ve içinde İran, Irak, Afganistan'ın yer aldığı, hazırlanmasında Türkiye'nin başrol oynadığı Saadâbad Paktı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu'da barış ve güvenliği sağlamak üzere yapılan ve İran, Irak, Afganistan ve Türkiye arasında, saldırmazlık, kışkırtmalardan kaçınma ve bölge barışı için istişareleri içeren bir anlaşmadır. Resmi adı "Türkiye, Afganistan, Irak ve İran Saldırmazlık Antlaşması"dır.¹⁶⁷ Sadabat Paktı, adından anlaşıldığı ve herkesin zannettiği gibi bir askeri pakt değildir. Esasen bir saldırmazlık ve dostluk antlaşmasıdır. Bu paktı ortaya çıkaran iki temel etken vardır. Bunlardan birincisi; sınır sorunlarının kalıcı şekilde halledilmesi arzusuydu. Pakta katılan devletlerin birbirleriyle sınır anlaşmazlıkları mevcuttu. Özellikle coğrafi olarak ortada bulunan İran ile hem Irak'ın hem Afganistan'ın hem de Türkiye'nin sınır sorunu vardı.¹⁶⁸

3.4.1. Türkiye-İran İlişkileri

Bu dönemde Türkiye-İran ilişkileri olumlu ve olumsuz konular üzerinde odaklanarak gelişmiştir. Olumlu olan konu Türkiye ve İran'ın yeni kurulan rejimlerinin benzerlik göstermesiydi. Olumsuz olan konu ise iki ülke arasındaki sınır sorunudur. İki ülke arasındaki ilişkiler 1932 yılından sonra sınır sorununun çözülmesiyle birlikte altın yıllarını yaşamıştır. Türkiye'de 1920'de Atatürk nasıl ki yeni bir rejimin temellerini attıysa 1921'de İran'da da Savunma Bakanı Rıza Han yeni bir rejim başlatmıştır. Her iki rejim de Batılı kurum ve normlarıyla modern ve tam bağımsız bir ulus-devlet yaratma amacını güdüyordu. Bu noktada bu iki rejim hem resmi ideolojileri açısından hem de iç ve dış sorunların benzerliği açısından birbirine benzemektedir. Tarihsel ve sosyo-ekonomik nedenlerden ötürü Rıza Han'ın karşısındaki problemler daha büyüktü, İran, 1930'lu yıllara gelindiğinde, İngiltere ve Sovyet Rusya arasında sıkışıp kalır ve her iki ülkeyle olan ilişkilerinde sorunlar yaşar. Rıza Han'ın en büyük hedefi başta Türkiye olmak üzere bütün komşularıyla

¹⁶⁶ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.* s.23.

¹⁶⁷ İsmail Soysal, *1937 Sadabat Paktı, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.327.

¹⁶⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul. 2003. C.1. s.365.

iyi ve kalıcı ilişkiler kurmaktır.¹⁶⁹ Bu noktada Rıza Han hem Türkiye'deki yenilik hareketlerinden psikolojik olarak destek almış hem de bu hareketleri yakından takip ederek Türkiye'deki hareketi kendine ilham merkezi haline getirmiştir. İran'ın önündeki Türkiye modelinin ilk önemli etkisi cumhuriyet konusunda olmuştur. Türkiye'de cumhuriyetin ilan edilmesiyle İran'da çok büyük yankı uyanmış, aynı değişikliğin İran'da da yapılması konuşulmaya başlanmıştır.¹⁷⁰ Gerek Türk tarafından gerekse İran'ın kendi içindeki taraflardan cumhuriyetin ilan edilmesi yönünde destekler yapılmıştır. Ancak Cumhuriyetin ilanı yine Türkiye'den kaynaklanan sebeple gerçekleşmemiştir. İran'da cumhuriyet ile ilgili tartışmaların kızıştığı dönemde Türkiye'de 3 Mart 1924'te Hilafet kaldırıldı. Bu gelişme İran ulemasını endişeye düşürmüştü ve Hilafet'in Kaldırılmasının Cumhuriyet'in kaçınılmaz bir sonucu olduğu düşünülmüştür.¹⁷¹ Bunun üzerine Rıza Han cumhuriyete karşı olduğunu ilan etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Türkiye tarafından yapılan destekleyici davranışlara rağmen İran'da Kaçar Hanedanı yerine Pehlevi Hanedanı'nın kurulması üzerine konu kapanmıştır.¹⁷²

3.4.2. Türkiye-Afganistan İlişkileri

1919 yılında sınırlı da olsa İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Afganistan'ın amacı bağımsızlığını koruyabilmek ve ülke içerisinde istikrarlı kurumlarını kurabilmektir. Bu kapsamda Tarzı Mahmut Bey'in iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde çok büyük etkisi olmuştur. 1923-1938 arasındaki ilişkilerde Tarzı'nın Batılı kurumların kurulmasında Türkiye'nin tecrübelerinden yararlanması yönündeki fikirlerini Afgan liderlere kabul ettirmesiyle başlayan Türkiye'nin eğitim, sağlık, hukuk ve askeri konulardaki yardımları devam etmiştir. Afganistan ile olan ilişkilerde Türkiye yardımı ilişkilerin belirleyici unsurunu teşkil etmiştir. Afgan Kralı Emanullah, 1927 yılının Aralık ayında dünya turuna çıkar ve 20 Mayıs 1928

¹⁶⁹ Gökhan Çetinsaya, "Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algılamaları ve Şii Jeopolitiği", *Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 13, sayı: 3, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2007, s.172.

¹⁷⁰ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.38.

¹⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. Turan, N. S., *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, İstanbul, 2004. s. 263-290. Aytekin Çatalçam, *1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Lozan'ın Etkisi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008. s.59.

¹⁷² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul 2003. c.1. s.357.

tarihinde Türkiye'ye gelir.¹⁷³ Bu ziyaretinde 1921 yılında Moskova'da imzalanan Dayanışma Antlaşması'nın tazelenmesi anlamına gelen bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. Bu dostluk antlaşmasındaki hükümler Türkiye'nin daha önce imzalamış olduğu dostluk antlaşmalarındaki hükümlerin bir kopyası niteliğindedir ancak farklı olarak "Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan'ın milli eğitiminin ve ordusunun gelişmesi için isteyeceği hukuksal, bilimsel ve askeri alanda uzmanları seçip Afgan Devleti'nin hizmetine vermeği yükümlenir" şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.¹⁷⁴

Amanullah Han, Türkiye ziyaretinden kısa bir süre sonra Afganistan'da iç karışıklıklar çıkmıştır. Bu kargaşayı ordunun kısa sürede bastıramaması üzerine Amanullah Han yerine kardeşi İnanetullah Han geçti. Kısa süre sonra İnanetullah Han Habibullah Han tarafından devrildi. Türkiye'yi eski yönetimin destekçisi olarak değerlendiren Habibullah Han ülkedeki Türk personeli sınır dışı etmiştir. Bir süre sonra sürgündeki eski hükümdar Nadir Şah Afganistan'a dönerek yönetimi ele geçirmiştir. Afganistan'da Kral Emanullah'ın devrilmesinin ardından Nadir Şah dönemi başlar. Emanullah Han, Atatürk ile dostluk ilişkileri sebebiyle 1933 yılında kendisini ziyaret ettiği zaman Nadir Şah yönetimindeki Afganistan buna şüpheyle bakar, ancak bu olay iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemez. Afganistan, Türkiye'nin desteği ve önyak olmasıyla 27 Eylül 1934'te Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilir. 1936 yılında Afganistan Dış İşleri Bakanı Feyiz Muhammed Han Türkiye'yi ziyaret eder ve Atatürk tarafından kabul edilir. Bu ziyaret de iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimi açısından önemli rol oynar.¹⁷⁵ Nadir Şah Amanullah Han'ın Türkiye Politikasını devam ettirmiş ve sınır dışı edilen Türk personeli geri çağırmıştır. Nadir Şah'tan sonra yerine oğlu Zakir Şah geçmiş ve Zakir Şah ile birlikte istikrar yeniden sağlanmıştır. 1,5 yıl içinde değişen beş Şah'tan sonra 1930 yılında Kabil Büyükelçiliği görevine Memduh Şevket Bey getirildi ve kendisinin liderliğinde Türk personeli Afganistan'ın modern yapısının oluşturulmasında büyük katkılar sağladı. Temsilciliğinin bulunmadığı yerlerde Afganistan'ın çıkarları Türkiye tarafından gözetilmiştir.

¹⁷³ Mehmet Saray, *Türk-Afgan Münasebetleri*, Veli Yayınları, İstanbul, 1984, s. 48; İsmail Akbaş (2008), *Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi ve Türk-Afgan İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, s.47.

¹⁷⁴ Baskın Oran *a.g.e.* 2003. s.364.

¹⁷⁵ *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, Genelkurmay Ataşe Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.73-78.

Zakir Şah döneminde oluşan karşılıklı güven ve dostluk ortamı Afganistan'ın İran ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Afganların, İran ile olan 1903 yılından beri devam eden sınır sorunu, Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye gezisinde ona geçici yaverlik yapan Fahrettin Paşa'nın başkanlığındaki bir heyetin hakemliğinde 1934 yılında çözülmüştür. Afganistan'ın 1937 yılında Sadabad Paktına kurucu üye olarak katılmasıyla ilişkiler zirve noktasına çıkmış ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması sebebiyle bu durum kısa sürmüştür.¹⁷⁶

3.4.3. Türkiye-İrak İlişkileri

Millî Mücadeleden sonra Türk Hükümeti Orta Doğu'daki eski Osmanlı ülkeleri üzerinde herhangi bir hak iddia etmediği için, Türkiye ile Arap Devletleri arasında önemli bir çıkar çatışması bulunmuyordu. İngiltere ile Irak arasında 30 Haziran 1930'da imzalanan andlaşma ile Irak'a muhtariyet verilmesi üzerine 1931 yılının yazında Kral Faysal'ın ve aynı yılın sonuna doğru Irak Başbakanı Nuri Paşa'nın Ankara'yı ziyareti Türkiye ile Irak arasında dostane münasebetler kurulması için imkân hazırlamıştır. Irak'taki Türk nüfusu iki ülkenin ilişkilerinin gelişiminde önemli rol oynayan etkenlerden biri olur.¹⁷⁷ Musul meselesinde resmen bir karara varılmasından sonra Türk-İrak ilişkileri barışçı yolda devam etmiştir. Türkiye, Musul meselesini tekrar gündeme getirmediği için Türkiye ile 1932'de tam bağımsızlığını kazanmış olan Irak arasında bir sorun yaşanmamıştır.¹⁷⁸

Türkiye sınırları dışında kalan eski Osmanlı ülkelerinden Yemen ve Libya halkları ise Türkiye'ye sadık birer dost kalmışlar ve Türkiye'den yardım isteklerinde bulunmuşlardır.

30 Mayıs 1932'de "İrak'ta Manda Rejiminin Bitimi Münasebetiyle Kanun" başlıklı Irak Krallığının yayımladığı deklarasyon ile Irak bağımsızlığını kazandıktan sonra, iki ülke ilişkileri gelişmeye başlar. Türkiye ile Irak arasında 1932 yılında yapılan anlaşmalar ve her iki ülkenin de Milletler Cemiyeti'ne üye olması ilişkilerin

¹⁷⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul 2003. c.1. s.365.

¹⁷⁷ Kadir Kasalak, *İrak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Sayı: 9 Şubat 2007, s.200.

¹⁷⁸ İbrahim Erdal, *Türk Basını ve Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi 1920-1938 Türk-İrak İlişkileri ve Sadabat Paktı*, Ekim Bozok Üniv. 2012 Cilt.5 Sayı.5 s.98.

önemini arttırır.¹⁷⁹ Ayrıca taraf olan her devlette sorunun farkında olan sınırdaki aşiretlere verilen destekle bu aşiretlerin asayiş bozucu eylemlere giriştiği şüphesi mevcuttu. Bu durum adı geçen devletlerin birbirlerine şüphe ile yaklaşmalarına ve güvensizliğe sebebiyet vermekteydi. Ayrıca Irak Devleti, İran'ın Güney Irak'taki Şiiiler ve Kuzey Irak'taki Kürtler üzerindeki etkisinden çekinmekteydi. İkinci olarak ise; Söz konusu devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarını vurgulamak istemeleri gelmekteydi. Sömürge veya yarı sömürge düzenlerinden henüz kısa süre önce kurtulmuş olan bu devletler egemenliklerini ve bağımsızlıklarını tüm dünyaya duyurmak çok önemliydi. Hiçbir büyük devletin himayesinde olmadıklarını vurgulamak Türkiye dışındaki diğer devletler için özellikle Irak için çok önemliydi. Ayrıca bu pakt onların kurucusu oldukları ilk uluslararası örgüttür.¹⁸⁰

3.5. Türk - Sovyet İlişkileri

Sovyetler Birliği ile Kurtuluş Savaşındaki yakın ilişkiler Cumhuriyet kurulduktan sonra da içtenliğini korudu ve Lozan'dan kalan sorunların çözümünde Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı davranışlarının etkisi altında gelişti.¹⁸¹ Milli Mücadele yıllarında SSCB ile 1921 yılında bir iş birliği antlaşması imzalamıştı. 1923 yılından sonra Türk-Sovyet ilişkileri Lozan'dan kalan sorunların çözülmesi aşamasında Batılı Devletlerin Türkiye'ye karşı davranışlarının etkisi altında gelişmiştir. Sovyetlerin bu dönemde iki temel politikası olmuştur; birincisi, Almanya ile diğer Batılı Devletlerin arasını açmak, ikincisi ise komşu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak bunları kendi saflarına çekmek. Genel anlamda bakıldığı zaman Sovyetler, Almanya ile Batılı Devletlerin arasını açamamıştır. Ancak komşuları ile iyi ilişkiler kurmayı başarmıştır.¹⁸² Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra özellikle 1925-1930 yılları arasında dış politika da Avrupa'da barışın belirli bir süre için de olsa yerleşmesinde ve ilişkilerin yumuşamasında etkili olmuştur.¹⁸³

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerindeki ilk önemli gelişme 17 Aralık 1925'te yaşanmıştır. İki ülke Dışişleri Bakanları arasında

¹⁷⁹ Tufan Turan, Esin Tuylu Turan, Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerinde Saadabad Paktı'nın imzalanmasının yansımaları 2011 s.1753.

¹⁸⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul. 2003. C.1. s.364.

¹⁸¹ Baskın Oran *a.g.e.* s. 365.

¹⁸² Baskın Oran *a.g.e.* s. 315.

¹⁸³ Oral Sander, "Siyasi Tarih", Ankara Üni.Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, 541 Ankara 1984 s.319.

Paris'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye açısından bakıldığı zaman böyle bir antlaşmanın imzalanmasının en büyük sebebi Musul Sorunu'nun 16 Aralık 1925'te Türkiye'nin istemediği bir şekilde sonuçlanmasıdır. Henüz Musul Sorunu'nun çözülmediği sıralarda Şeyh Sait isyanının çıkması Türkiye'yi oldukça zora sokmuştur.¹⁸⁴ Sovyetler Birliği, 1930 yılından sonra statükocu devletlere yönelen bir dış politika izleyen Türkiye'nin Milletlerarası ilişkilerde dayandığı tek büyük devlet olmaktan çıkmıştı. Bununla beraber, Türkiye bu devletle iyi ilişkilerini devam ettirmiştir.

Türk-Sovyet ilişkileri ile ilgili en önemli mesele Boğazlar meselesi idi. Lozan'da tesbit edilen Boğazlar rejiminin değiştirilmesi için Türkiye 1933 yılından itibaren teşebbüste bulunmaya başlamıştı. Mart 1933'te toplanan Silâhsızlanma Konferansında Boğazları silâhtan tecrit eden Lozan Boğazlar Anlaşması hükümlerinin değiştirilmesi hususunda Türk temsilcisinin yaptığı teklifi Sovyet temsilcisi desteklemişti.¹⁸⁵ Rusya'da Bolşevik İhtilali olduktan sonra Batının en çekindiği konu Bolşevizm'in yayılmasıydı. Atatürk dönemi Türk dış politikasında, özellikle Batının aşırı taleplerini önlemek ve Milli Mücadele karşısı girişimlerine mani olmak için dış politika ortamının sağladığı bu imkandan istifade edildi. Rusya ile ilişkileri geliştirerek ve zaman zaman Bolşevik yönetimin benimseneceğine yönelik işaretler vererek Batı tedirgin edildi. Bu tedirginlik, İtilaf Devletleri'nin Milli Mücadele'ye yönelik politikalarında bölünmelere sebep oldu ve bu politikaların etkinliğini azalttı.¹⁸⁶

3.6. Türk - İtalyan İlişkileri

1922 yılından sonra işgal ettiği topraklardan çekilmiş olan İtalya Mussolini'nin iktidara gelmesiyle birlikte saldırgan davranışlar sergilemeye başladı. Her ne kadar Mussolini ile yayılmacı davranmaya başlamışsa da İtalya ile olan ilişkiler 1930'un başlarına kadar normal bir şekilde seyretmiştir. Mussolini Birinci Dünya Savaşında uğradığı haksızlıkları düşünüyor ve ilk fırsatta bu haksızlığı telafi

¹⁸⁴ AYTEKİN ÇATALÇAM, *1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Lozan'ın Etkisi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 2008. s. 51.

¹⁸⁵ MEHMET GÖNLÜBOL, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.58.

¹⁸⁶ ATILLA SANDIKLI, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliğine Giriş Süreci*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007. s.26.

etmeyi kafasından geçiriyor ve müttefikleri olan Fransa, İngiltere, Yunanistan ve Amerika'dan öc almaya çalışmıştır.¹⁸⁷ Hatta 1923'te İtalyan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Adriyatik Denizi'nin İtalya'ya yetmediğini ve İtalya'nın mutlaka Akdeniz'e açılması gerektiğini açıkça söylemiştir. Bu konuda gözü pek tatmin olacak gibi gözüküyordu; İngiltere'nin İtalya'ya Afrika'da bazı yerler teklif etmesine tepki göstermiş ve “çöl koleksiyoncusu olmadığını” söylemişti.¹⁸⁸

Türkiye'nin İtalya'ya yönelik endişeleri Musul meselesi halledilmeye çalışılırken İtalya'nın Anadolu'ya çıkarma yapacakları söylentileri çıkınca artmıştır. Bunun üzerine yine İtalyan yetkililer Türk toprakları üzerinde emellerinin olmadığını söylemişler ancak Türk tarafı yine tatmin olmamıştır. Musul meselesinin halledilmesiyle İtalya ile de ilişkiler düzelmiştir. İtalya kendini henüz yeteri kadar güçlü hissetmediği için Akdeniz'deki etkinliğini Türkiye ve Yunanistan'ın da içinde bulunduğu bir ittifak grubuyla sağlamayı düşünmüştür. Bu amaçla Türkiye ve Yunanistan'ı yakınlaştırmaya çalışmıştır.¹⁸⁹

1934 Sonrasında İtalya saldırgan politikasını daha açık bir şekilde uygulamaya koymuştur. Bu nedenle Türk Dış Politikasını en fazla etkileyen devlet İtalya olmuştur. Türkiye İtalya'nın dış politikadaki her hareketini dikkatle izlemiş ve kendi politikasını ona göre planlamıştır. Almanya Nazilerin iktidara gelmesi ve İspanya'da Franco Faşizminin gücünün artması Mussolini' nin İtalya'nın politikalarını uluslararası alanda uygulamaya koymasında katalizör görevi görmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin kaygıları daha da artmıştır.

Mussolini'nin 1934 yılında düzenlenen faşist kongresinde İtalya'nın tarihi emellerinin Asya ve Afrika'da olduğunu söylemesi ve bundan iki hafta sonra bir gazeteyle verdiği demeçte halkını beslemek için 29 milyon ton tahıla ihtiyacı olduğunu bunun sadece 6 milyon tonunu üretebildiğini bunun için başka topraklara yerleşmek zorunda olduğunu söylemesi üzerine Türkiye'nin kaygıları çok daha fazla artmıştır. Bu sözler üzerine Türkiye ve çevre ülkeler tepki göstermişlerdir buna karşılık İtalya bu sözleriyle Türkiye'yi kastetmediğini, Türkiye'yi bir Avrupa Devleti olarak gördüğünü belirterek kaygıları azaltmaya çalışmıştır. Hatta İtalya bu dönemde Yunanistan ve Türkiye ile beraber bir ittifak yapma önerisini sunmuştur. Fakat

¹⁸⁷ Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul, 1969. c.2. s.72-73.

¹⁸⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul, 2003. C.1. s.293.

¹⁸⁹ Baskın Oran *a.g.e.* s.293.

Türkiye İtalya'nın bu teklifini 1934 yılında kurulan Balkan Birliğini parçalamaya yönelik bir plan olduğunu düşünerek reddetmiştir. Türkiye Balkanlardaki bütün devletlerin katılacağı antlaşmaları uygun görürken İtalya balkan devletleriyle teke tek antlaşmalar yapmak istiyordu. Türkiye'nin buradaki amacı Balkanlarda bir bütün olarak muhtemel İtalyan saldırısına karşı durabilmektir.¹⁹⁰

1936 yılında İtalya'nın Türk sahillerine yakın On iki Ada'yı,¹⁹¹ özellikle Lerös Adası'nı tahkim etmesi iki devlet arasındaki ilişkilerin gergin olduğunu göstermekte ve Türkiye'nin muhtemel İtalyan saldırısından duyduğu endişeyi haklı çıkarmaktaydı. Hatta Mustafa Kemal Atatürk İtalya'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesine attıfta bulunarak İtalya ile ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir. Yine geçeri yıl içinde İtalya Hükümeti, Montrö'de imza edilen ve kendi iştirakine açık bırakılan Boğazlar Mukavelesine iltihak etmiş ve bu komşu büyük memleketin bize karşı olan bu dostâne hareketi memleketimizin de aynı dostane hissiyatıyla karşılanmıştır.¹⁹²

1939 yılında İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi kendi milli güvenliği için Balkanların güvenliğine büyük önem veren Türkiye'nin kaygılarını en üst seviyeye çıkarmıştır. Bu noktada Türkiye yine İngiltere ve Fransa'ya yaklaşarak kendisine güvenli alan oluşturmaya çalışmıştır. İtalya ile bu dönemde olan ilişkilerde de tıpkı Almanya ile girilen ilişkiler gibi ticari ilişkiler iyi düzeyde seyretmesine rağmen siyasi ilişkiler istikrara ulaşamamıştır. Bunun en büyük sebebi ise İtalya'nın yayılmacı bir dış politika izlemiş olmasıdır.¹⁹³

3.7. Türk - Alman İlişkileri

1919 ile 1932 yılları arasında Türk-Alman ilişkileri Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan işbirliğinin hissî etkisi altında kalmış, fakat bu ilişkiler normal siyasi temastan öteye gitmemişti. Almanya 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra silahlanmaya ve siyasi ve iktisadi nüfuzunu artırmaya başlayınca, Avrupa ve dünya politikasında önemli bir unsur olmuştu.

¹⁹⁰ Baskın Oran *a.g.e.* s.295.

¹⁹¹ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.88.

¹⁹² Atatürk'ün Dış politika ile ilgili bazı açıklamaları, (*Büyük Nutuk'tan*) *Milli Mücadele Dönemi 1923-1938* s.70.

¹⁹³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul. 2003. C.1.s.297.

Türkiye ilk beş yıllık sanayi plânını gerçekleştirmek için yeni kaynaklara ihtiyaç duyarken Almanya da Orta Doğu ve Balkanlarda yeni pazarlar arıyordu. Almanya'nın iktisadi kuvvetini, siyasi nüfuzunu artırmak için kullandığı başlangıçta kolaylıkla anlaşılammıştı. Bu sırada dış finansman kaynaklarına şiddetle ihtiyaç duyan Türkiye, Almanya ile sıkı bir iktisadi işbirliğine girişmekte bir sakınca görmemişti.

Almanya'da Hitler'in liderliğindeki Nasyonal-Sosyalist Parti'nin 1933 yılının ocak ayında iktidara gelmesiyle birlikte Alman iç ve dış politikasında keskin değişimler yaşanmış, bunun sonucunda Türk-Alman münasebetleri dış politika hedefleri açısından birbirinden uzaklaşmaya başlamıştır. Enteresan bir şekilde görülmektedir ki dış politika anlamında bir uzaklaşma söz konusuken ekonomik konulardaki yoğunluk artarak devam etmiştir. Hitler döneminde Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan ilişkileri artarken Almanya'nın bu ülkelerle daha sorunlu münasebetler dönemine girmiştir. Hitler yönetimiyle ilk resmi temas Berlin'e giden Türk Heyeti tarafından yapılmıştır. Bu temasta Hitler Türk Milleti'nin vermiş olduğu kurtuluş mücadelesinin kendisini aydınlattığını belirtirken, diğer Alman yetkililer de Atatürk ile Hitler arasında benzerlikler kurarak iki ülke arasındaki ortak noktaları bulmaya ve Türkiye'nin yeniden Almanya'nın müttefiki olmasına uğraşıyorlardı.¹⁹⁴

Birinci Dünya Savaşı akabinde gelen yıllarda Almanya'nın Avrupa diplomasisi üzerindeki etkisinin ciddi oranda azaldığı görülmektedir. Özellikle 1929'da meydana gelen Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra bu ülke büyük iktisadi ve sosyal sıkıntılar yaşamış ve ülke içerisinde inkılapçı mücadelelerle bu dönemde büyük yıpratıcı çatışmalar yaşanmıştır.¹⁹⁵

Ticari açıdan bakıldığında ise Almanya'nın dış ticaret politikası doğu ve güneydoğu Avrupa ülkelerinden hammaddeleri alarak yapılacak olan takas anlaşmaları ile bu ülkelere mamul maddelerin satılmasını öngörüyordu.¹⁹⁶ Bu plan Türkiye üzerinde sağlıklı olarak işlemiş ve Almanya bir taraftan ekonomik kalkınmasını sağlarken diğer taraftan da diğer ülkeler üzerinde siyasal etkinliğini artırmıştır. Fakat Almanya ile ticaret yapmak Türkiye için yararlı oluyordu, onunla

¹⁹⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul. 2003. c.1. s.301.

¹⁹⁵ Akşin, A., *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara, 1991, s. 160 Aytekin Çatalçam a.g.e. s.140.

¹⁹⁶ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974 s.99.

ticari münasebetleri kesmek Türkiye'nin çıkarlarına aykırıydı. Almanya, Türkiye'ye sanayi ürünü satarken karşılığında tarım ürünü ve hammadde alıyordu. Her iki taraf da sattıkları ürünleri piyasanın üstünde fiyatlarla satarlarken ilerleyen dönemde Almanya Türkiye'nin tek alıcısı durumuna kadar geldi ve fiyatları kendisi belirler oldu. Bu ticari ilişkilerde sorunlar ortaya çıkardı. Aynı dönemde Almanya da demiryolu, hava ve deniz taşımacılığı ve sanayi alanında Türkiye'nin dayandığı tek ülke konumuna gelmişti. Türkiye Almanya ile yaptığı ticari faaliyetlerden zarara uğradığını fark etmiş ve akabinde İngiltere ve Fransa ile benzer takas anlaşmaları yapılmıştır. Türkiye, Almanya'nın ekonomik, kültürel ve askeri bağlantılarını kullanarak kendisi üzerinde nüfuz oluşturma çabalarından rahatsız olmuştur.¹⁹⁷

Bununla beraber Türkiye'yi kendi tarafında tutmak isteyen Hitler Ticaret Bakanını Türkiye'ye göndermiştir. Yapılan görüşmeler sonunda 150 milyon mark kredi Türkiye'ye Almanya'dan askeri ve sanayi ürünü almak üzere on yıl vade ile verilmiştir. Almanya'nın bu krediyi vermesinde bir yıl önce 1938'de İngiltere'nin Türkiye'ye 10 milyon sterlinlik kredi vermiş olması ve Almanya'nın Türkiye'yi iktisadi olarak yitirmek istememesi yatmaktadır.¹⁹⁸

3.8. Türk - İngiliz İlişkileri

Lozan'dan sonra Türkiye ile İngiltere arasında en önemli siyasi çatışma Musul meselesi üzerinde cereyan etmiştir iki devlet arasındaki ilişkiler, dostane olmamakla beraber, normal bir seyir takip etmiştir. 1934 yılından sonra Türkiye üzerinde tesirlerini göstermeye başlayan İtalyan tehlikesi, Türkiye'yi daha kesin bir şekilde İngiltere'ye yaklaştırmıştır. Türk-İngiliz yaklaşması Montreux Konferansında daha belirli bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1936 yılında Karabük demir ve çelik işletmelerinin inşası bir İngiliz firmasına verilmişti. Montreux'de Türkiye'nin Boğazlar bölgesini tekrar silâhlendirme hakkını elde etmesi üzerine bu bölgenin silahlandırılması işi de başka bir İngiliz firmasına havale edilmişti.¹⁹⁹ Nyon Konferansında Türkiye'nin İngiltere'yi desteklemesi iki devletin çıkarlarının aynı

¹⁹⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, (Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar)* İletişim Yayınları İstanbul. 2003. C.1 s.303.

¹⁹⁸ AYTEKİN ÇATALÇAM, *1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Lozan'ın Etkisi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 2008. s.46.

¹⁹⁹ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.165.

yönde olduğunu gösteriyordu. 1935 yılından itibaren Türkiye'nin Alman iktisadi tahakkümüne girmesini önlemek ve Türk-İngiliz ticaretini arttırmak amacıyla iki devlet arasında yeni ticari ilişkilere girilmiş. Türkiye 1938'de daha çok anti-revizyonist gruba yönelmekle beraber, Avrupa'daki bloklardan hiçbirine kesinlikle bağlanmış değildir. Türkiye İngiltere ile 12 Mayıs'ta ve Fransa ile 23 Haziran da mahiyetleri itibariyle aynı olan birer bildiri imzalamıştır. Bu bildirimlerde savaşın Akdeniz bölgesine yayılması halinde taraflar arasında fiili işbirliği yapılacağı öngörülüyordu. Bundan sonra, 19 Ekim 1939'da üç devlet arasında imzalanan Karşılıklı Yardım Anlaşması ile Türkiye Avrupa'daki savaşta anti-revizyonist devletlerle işbirliği yapmayı prensip itibariyle kabul etmiştir.

3.9. Türkiye'nin Boğazlar Politikası Ve Montreux Sözleşmesi

Boğazların, Türkiye'nin geçmiş ve günümüzde siyasi, askeri ve jeopolitik önemi tartışılmazdır. Yeni Türk Devletli de geçmişten kalan tecrübeleri doğrultusunda Türk boğazlarında mutlak hâkimiyet kurma ilkesini Misak-ı Milli de kabul etmiş, Lozan Barış Konferansında bunu sürekli savunmuş, fakat tam olarak denetimi sağlayamamıştı.²⁰⁰ Türkiye, Montreux Boğazlar Sözleşmesi sonrası İngilizlere daha yakın davranmayı ulusal çıkarları bakımından faydalı görmüştür. Diğer ülkelerle ilişkilerde Türkiye'nin temel ilkesi; münasebetlerin karşılıklı egemenlik, eşitlik ve ülke bütünlüğüne zarar vermeden sürdürülmesi olmuştur.²⁰¹

Lozan Konferansında Türkiye ile Müttefikler arasında genel barış görüşmeleri cereyan ederken, Boğazlar'ın rejimini tesbit eden bir Boğazlar Sözleşmesi hazırlanmıştı. Boğazlar Sözleşmesi bir taraftan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya, Sovyetler Birliği diğer yandan da Türkiye tarafından imzalanmıştı. Boğazların bu Sözleşme ile tesbit edilen statüsü 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Sovyetler Birliği Boğazlar rejiminde kendi lehine değişiklikler yapılmasını istediği için Boğazlar konusunda toplanacak bir konferansa taraftardı. Esasen Sovyetler 1923'de tesbit edilen Boğazlar rejiminden memnun değillerdi. Öte yandan, Karadeniz'e kıyısı olan ve Balkan Entente'ı dışında bulunan Bulgaristan Türkiye'nin

²⁰⁰ Bkz. Lozan Barış Antlaşmasınının Boğazlar ile ilgili hükümleri için; Seha Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar- Belgeler*, Cilt 8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.50 – 59.

²⁰¹ Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika*, Ankara Üniv. Ankara, 1978. s.45-50.

Boğazlar üzerinde mutlak egemenlik kurmasını esas itibariyle istemediği halde, Boğazlar Sözleşmesinde yapılacak bir değişikliğin Neuilly Anlaşmasının da tâdiline yol açabileceğini düşünerek Türk teklifine muhalefet etmemiştir.

Romanya ise genel olarak anlaşmaların tâdiline muhalifti. Nihayet İtalya, Habeşistan saldırısı sırasında Milletler Cemiyetinin aldığı zorlama tedbirlerine Türkiye'nin de katılmış olması sebebiyle Boğazlar Rejiminin değiştirilmesine muhalefet ediyordu. Boğazlar rejimini tâdil edecek olan Konferans 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux şehrinde toplanmıştır.²⁰² İki ay kadar süren Konferans görüşmeleri sırasında İngiliz ve Sovyet temsilcileri arasında Boğazlardan geçecek yabancı gemiler hakkında çetin tartışmalar olmuştur.²⁰³ Fakat 1935 Fransız-Sovyet Anlaşması sebebiyle Fransa, Karadeniz sebebiyle de Balkan devletleri, Sovyet görüşünü desteklemişlerdir. Bu yüzden, İngiltere'nin de görüşünde fazla ısrar etmemesi üzerine Konferans çalışmalarını nisbeten kısa bir zamanda bitirebilmiştir. Montrödeki delegeler Türk Siyasetinin zaferini alkışlayarak sayenizde büyük bir sulh adidesini temelini attık dediler.²⁰⁴

Uluslararası koşullardaki değişimler üzerine Türkiye 1930'lardan itibaren Lozan'da belirlenen boğazların statüsünün değiştirilmesi yönünde girişimlerde bulunmuştur. Türkiye bu yöndeki ilk girişimini Londra'da 1933 yılında toplanan silahsızlanma konferansında dile getirmişti. Akabinde 1935 yılında Almanya'nın askerliği zorunlu hale getirmesi üzerine, 1935 yılında İtalya'ya yönelik olarak alınacak tedbirlerin görüşüldüğü Milletler Cemiyeti'nde bu konu gündeme getirilmişti. Ayrıca 1936 yılında Montrö'ye giden dış işleri bakanı gitmeden önce Sovyetlerle görüş alışverişinde bulunduğu görülmüştü.

Türkiye 11 Nisan 1936 tarihinde ilgili devletlere gönderdiği notayla Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik talep ettiğini bildirdi ve onları toplantıya davet etti. SSCB Türkiye'nin bu davetini 16 Nisan'da olumlu şekilde kabul etmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi 22 Temmuz 1936'da Türkiye, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından imzalanmıştır. Konferansa iştirak etmemiş olan İtalya Boğazlar Sözleşmesine sonradan, 2 Mayıs 1938 de, katılmıştır.²⁰⁵

²⁰² Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.166.

²⁰³ Mehmet Gönlübol *a.g.e.* s.168.

²⁰⁴ *Son Posta Gazetesi* 21 Temmuz 1936, s.1.

²⁰⁵ Baskın Oran *a.g.e.* s.321.

Atatürk Montrö Boğazlar sözleşmesini şu şekilde dile getirmiştir, Tarihte birçok defa münakaşa ve ihtiras vesilesi olmuş olan Boğazlar, artık tamamıyla Türk hâkimiyeti idaresinde, yalnız ticaret ve dostluk münasebetlerinin muvasala yolu haline girmiştir. Bundan böyle muharib her hangi bir devletin harb sefinelerinin boğazlardan geçmesi memnudur. Bu münasebetle, karada ve denizde büyük komşumuz Sovyet Rusya ile aramızdaki, on beş seneden beri her türlü tecrübeden geçmiş olan dostluğun, ilk gündeki kuvvet ve samimiyetini tamamıyla muhafaza ederek, tabu inkişaf atında devam ettiğini beyan etmekle de, ayrıca memnuniyet duyurum²⁰⁶. 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesinin imzalanması ile son bulan konferans sırasında Türkiye'nin İngiltere yanlısı bir politika izlemesi Sovyetleri rahatsız etmiştir.²⁰⁷ Buna karşılık görüşmeler yapılırken 22 Haziran 1936 günü Sovyetler Türkiye'ye ittifak teklifinde bulunmuştur. Bu teklifteki Sovyetlerin amacı kendilerini Akdeniz yönünden gelecek bir saldırıya karşı koruma düşüncesiydi. Fakat bu ittifak girişimi Türkiye tarafından reddedilmiştir.²⁰⁸ Bu tarihten sonra Türk-Sovyet ilişkilerinde soğuma görülmeye başlanmış, Türkiye, Sovyetlere karşı bir denge oluşturmak için İngiltere'ye yanaşmış, diğer taraftan Sovyetlerle Batılı devletler arasında güvensizlik ortamı sürdüğünden, Türk dış politikasında Batı ile yakınlaşma ölçüsünde Sovyetlerden uzaklaşma görülmeye başlanmıştır.²⁰⁹

3.10. Türk - Fransız İlişkileri Ve Hatay Meselesi

Lozan sonrası Türk dış politikasının temel hedefi, bir yandan Türkiye'ye yönelebilecek olası bir askeri müdahaleye karşı Türkiye'nin etrafında ortak bir güvenlik sistemi oluşturmak, diğer yandan da, uluslararası ilişkilerde mevcut sorunları barışçı yollardan çözmek olmuştur.²¹⁰ Lausanne'den sonra Türk-Fransız ilişkilerinin normalleşmesini engelleyen sorunlar çıktı. Bir kere Türkiye-Suriye sınırının Türk-Fransız ilişkilerini etkileyen en önemli olay İskenderun Sancağı

²⁰⁶ Atatürk'ün Dış politika ile ilgili bazı açıklamaları (*Büyük Nutuk'tan*) *Milli Mücadele Dönemi* 1919-1923. s.63.

²⁰⁷ Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarihi (1919-1939)*, SBF Yayınları, Ankara 1953. s.227.

²⁰⁸ Mahmut Polat, *Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri*, Gazi Üniv. Kırşehir Eğitim Fak. 2006. Cilt 7, Sayı 1, s.69.

²⁰⁹ Mahmut Polat *a.g.e.* s.69.

²¹⁰ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara, 1986. Cilt:1, s.229.

(Hatay) yüzünden çıkan uyuşmazlıktır. Bu olay Türk-Fransız ilişkileri bakımından olduğu gibi, Atatürk devrinde Türkiye'nin dış politikası ile ilgili olayların en çetinlerinden birini teşkil etmesi bakımından da önemlidir. Suriye'nin Fransız Mandası altına konulacağı 25 Nisan 1920 de San Remo Anlaşması ile tesbit edilmişti. Bu sırada Anadolu'da Milli Mücadele hareketi devam ettiği için Suriye'nin kuzey şuurları henüz kesin olarak tespit edilmemişti. Suriye üzerindeki Fransız Mandası Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından 123 Eylül 1923 te tasdik edilmişti. Fransa bundan sonra 1921 Anlaşması'na uygun olarak Suriye içinde Sancak bölgesi için muhtar bir idare kurmuştur.

Türkiye 1930 başlarında Batıyla çatıştığı birçok önemli sorunu halletmiş bulunuyordu. İlişkilerinde Devletler Hukukuna bağlılığı, Avrupa'da status"nun korunmasından yanlı olması ona Milletler Cemiyeti üyeliği kazandırmıştı. Fazladan Fransız hükümeti 1934 Balkan Paktını desteklemişti. 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine Fransa ve Türkiye Milletler Cemiyeti çerçevesinde Paktın yaptırımlarına katılmışlardı. Türkiye, Akdenizde denizaltıların yarattığı tehlike karşısında Nyon konferansına İngiltere ve Fransa ile birlikte katılacaktı. Batı, Türkiye'yi kendi yanında görüyordu.²¹¹

Suriye üzerinden Manda idaresinin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936 da bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma Sancak'ın statüsü meselesini tekrar ortaya çıkarmış ve bu mesele Fransa ile Türkiye arasında 1939 yılına kadar devam eden bir uyuşmazlık konusu olmuştur. Türk hükümeti Sancak Meselesinin önemini vurgulayarak, Milletler Cemiyeti Toplantısında 6 Ekim 1936'da ve daha sonrada 9 Ekim 1936'da Fransa ya nota vererek; "Durumun kabul edilemeyeceği ve sancağa otonomi verilmesi" istendi.²¹² Fransa meselenin Milletler Cemiyetine getirilmesini teklif etmişti. Türkiye'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine Sancak meselesi 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında Milletler Cemiyeti Meclisinde görüşülmüştür.

Cemiyet Meclisi 14 Aralık'ta İsveç temsilcisi Sandler'i Sancak meselesi için raportör tâyin etmişti. Sandler 16 Aralık'ta Meclise şu esasları ihtiva eden bir rapor sunmuştur:

²¹¹ Hasan Köni, *Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış*, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/811/10308 Erişim tarihi. 29.10.2013 s.535.

²¹² Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarihi (1919 – 1939)*, Ankara 1953, s.239.

1 - Sancak meselesi Cemiyet Meclisinin Ocak ayındaki olağan toplantısında tekrar ele alınmalıdır. Aradaki zaman zarfında taraflar raportörle temas halinde meseleyi görüşmeye devam etmelidirler.

2 - Mümkün olan en kısa zaman içinde Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmelidir.

3 - Bu raporun kabul edilmesi meselenin esası üzerinde verilmiş bir karar sayılmamalıdır.²¹³

Milletler Cemiyeti Meclisi 20 Ocak 1937 de tekrar toplanmıştır. Bu görüşmelere M. Sandler de katılmıştır. Türk-Fransız görüşmeleri sonunda, 26 Ocak'ta, Sancak meselesi üzerinde bir prensip anlaşmasına varılabilmektedir. Anlaşmaya göre İskenderun ve Antakya içişlerinde tam bağımsız, fakat Suriye ile gümrük birliği halinde olan ve bir Statü ve bir Anayasa ile idare edilen "bir ayrı varlık" teşkil edecekti.²¹⁴ Hatta Atatürk hatayla ilgili mecliste yaptığı konuşmada düşüncelerini dile getirmiştir. "Bu sırada Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan 'İskenderun- Antakya ve havalisinin mukadderatıdır.. Bunun üzerinde, ciddiyetle ve katıyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda, tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alâkamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabîî görürler."²¹⁵

Sancak'ın dışişleri, bazı şartlar altında, Suriye Hükümeti tarafından idare edilecekti. Türkçe resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılmasının şartları Cemiyet Meclisi tarafından tespit edilecekti. Statü'nün ve Anayasa'nın uygulanması Meclisçe tâyin edilen ve Sancak'ta ikâmet eden bir Fransız vatandaşı tarafından temin edilecekti. Sancak'ta mecburi askerlik usulü uygulanmayacak ve bu bölge tahkim edilmeyecekti. Sancak'ın ülke bütünlüğü, bu maksatla yapılacak bir anlaşma gereğince, Türkiye ve Fransa tarafından teminat altına alınacaktır.²¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk davaya destek vermek amacıyla Ocak 1937'de Konya'ya ve oradan Ulukışla, Mersin ve Adana'ya geldi. Milletler Cemiyeti Hatay ile ilgili çalışmalarını bitirerek,

²¹³ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.340.

²¹⁴ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.* s 342.

²¹⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, T.T.K.Yay., Ankara 1945, Cilt I, I.Baskı, s.377

²¹⁶ Mehmet Gönlübol *a.g.e.* s.356

27 Ocak 1937’de Hatay’ın özerklik statüsünü kabul etti. Hatay’ın özerkliği ve statüsü Fransa ve Türkiye’nin garantisini de olacaktı. Sancağın adı Hatay olacaktı.²¹⁷

Atatürk Hatay’ın bağımsız olmasını şu şekilde dile getirmiştir. Cumhuriyet Hükümeti en yakın komşuları ile olduğu kadar en uzak devletlerle olan ilişkilerini, dostluklarını ittifaklarını ona göre tanzim etmeyi bilmiş ve bu sayede dış siyasetimizi sağlam esaslara istinad ettirmiştir. Hatay milli davamızı bir Türk-Fransız Dostane Anlaşmasıyla halletmek yolundaki çalışma başarıya erdi. Türk ve Fransız askerlerinin muvakkat ve müşterek işgali bu anlaşmanın bariz tezahürü oldu. Nihayet Hatay Millet Meclisine ve istiklalim kavuştu.²¹⁸

3.11. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

3.11.1. Genel Durum

Atatürk, II. Dünya Savaşı’ndan çok önce Avrupa’daki olumsuz gelişmeleri sezmiş ve bunu açık olarak ifade etmiştir. Memleketimizi her gün daha çok kuvvetlendirmek, her sahada her türlü ihtimallere karşı koyabilecek bir halde bulundurmak ve dünya hâdisatının bütün safahatını büyük bir tayakkuzla takip etmek sulhsever siyasetimizin dayanacağı esasların başlangıçtır.²¹⁹

1931 yılında Amerikalı General Mc Arthura; “Versailles Muahedesi, Birinci Dünya Savaşı’na sebebiyet vermiş olan amillerden hiçbirini ortadan kaldırmamıştır. Tersine olarak, dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir.” der. Atatürk’e göre bu muhtemel savaşın galibi; Fransa, İngiltere ve Almanya olmayacaktır. Savaşın galibi Bolşevizm’dir. Bunun gerekçesi olarak da Bolşeviklerin geri kalmış doğu halkının milli duygularını tahrik etmesidir.²²⁰

²¹⁷ Bkz. Hatay’ın Türkiye’ye Katılması Sürecindeki Gelişmeler İçin; Tayfur Sökmen, *Hatay’ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara 1992; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara 1966.

²¹⁸ Atatürk’ün Dış politika ile ilgili bazı açıklamaları, (*Büyük Nutuk’tan*) *Milli Mücadele Dönemi 1919- 1923* s.67.

²¹⁹ Atatürk’ün Dış politika ile ilgili bazı açıklamaları, (*Büyük Nutuk’tan*) *Milli Mücadele Dönemi 1919- 1923* s.67.

²²⁰ Osman Yalçın, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s. 47, Ankara 2011, s.703

Atatürk'ün ölümünden sonra İkinci Dünya Savaşı yılları, dış konuları ister istemez belirli yasaklar içinde tutan yeni bir kritik dönem oldu.²²¹ Lozan Anlaşmasından sonra Türkiye'nin bir türlü uzlaşmadığı devlet İtalya olmuştur. Bu devletin Akdeniz'de yarattığı tehdit, 1928 yılında imzalanmış olan dostluk anlaşmasına rağmen, Türkiye'nin İtalya'ya güvenini sağlayamamıştır. Ayrıca Habeşistan'ı işgali, Mussoli'nin zaman zaman söylediği nutuklarda Asya'yı hedef tutarak İtalya'nın emperyalist emellerinden söz açması, Türkiye'nin dış politikasına yön veren önemli bir etken olmuştur. Bu tehlikenin bir sonucu olarak Türkiye'nin İngiltere ile ilişkileri iyiye doğru gitmeye başlamış ve hele 1936 Montreux Sözleşmesinden sonra çok gelişmiştir.

Almanya'ya gelince, bu devletin 1933 yılından sonra Versailles Anlaşmasının hükümlerine uymamaya başlaması ile Batılı Devletleri endişelendirirken, Millî Mücadeleyi ve Sevres Anlaşması'nı unutmayan Türkiye'de büyük bir korku yaratmamış ve hattâ Türkiye bu devletin 1939 Mart'ına kadar izlediği "bir millet bir devlet" politikasını haklı bulmuştur. Atatürk'ün, Birinci Dünya Savaşına erken girildiği ve yeni bir savaştan ise Türkiye'nin uzak kalması gerektiği yolundaki görüşlerini yakından bilen İnönü, Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşına girmekten kurtarmakla Atatürk'ün "dış politika vasiyetini" yerine getirmiş sayılabilir. Böyle bir politikayı uygulamak, İnönü'nün ihtiyatlı kişiliğine de uygundu. "Lozan Konferansını bütün güçlükleriyle yeniden yaşamamak" ilkesi, İnönü'nün bütün dış politika kararlarına hakim olmuştur denilebilir.²²²

Ismet İnönü'nün Cumhurbaşkanı ve Milli Şef olarak Atatürk'te bile olmayan geniş yetkilerle donatılmasından kısa bir süre sonra, İkinci Dünya Savaşı ile Türkiye kendini bir ateş çemberi içinde bulmuştur. Türkiye'nin bu dönem içindeki siyaseti ne pahasına olursa olsun, bu savaşın dışında kalmaktı.²²³

1 Eylül 1939²²⁴ günü, Almanya'nın Polonya'ya taarruzu ile II. Dünya Savaşı başlarken, Türkiye'nin en büyük problemi, bu savaşın dışında kalabilmek²²⁵ ve bu

²²¹ Ömer Kürkçüoğlu, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü*, Ankara Üniv. SBF Dergisi, Ankara 1980. Cilt.35 Sayı.1. s.14.

²²² Ömer Kürkçüoğlu *a.g.e.* s.14.

²²³ Necdet Ekinci, *İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları, Genel Türk Tarihi*, Ankara, Cilt: 9, 2002, s.646.

²²⁴ Ahmet Şükrü Esmer – Oral Sander, *"İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası" Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.140-141.

²²⁵ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası 1399'dan Günümüze Kadar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s.7.

Türkiye'yi uyandırmış, endişelendirmiş ve onu Batı ile anlaşmaya götüren bir etken olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra tek parti devrinin lideri İsmet İnönü Çekoslovakya'nın parçalanması ve işgali, Polonya üzerinde de Almanya'nın artan baskısı ve nihayet Almanya ve İtalya'nın Balkanlardaki faaliyetleri gibi gelişmelerinden dolayı İngiltere ve Fransa ile müzakerelere girişti. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmasında barışın insanlığa getireceği faydalardan söz etmektedir. Ancak Türkiye herhangi bir savaşa ve getireceği zafere hazırdır. Türkiye uzun seneler barışı tarafsızlık politikası güderek sürdürmeye çalışmıştır. Daha önceki bu durum yakın gelişmelerle değişmiştir. Bazı ülkelerin olup bittilerle varlıklarının ortadan kalkmasına Türkiye tarafsız bir gözle bakamayacaktır. Merkezi Avrupa'daki gelişmeler Türkiye'yi milli güvenliği konusunda yeni önlemler almaya itmiştir. Türkiye'nin barış cephesinde yer almasında ne ham maddesi ne de işe yarar bir minerali olan Arnavutluğun işgali önemli bir rol oynamıştır. Bunun sonucu Türk-İngiliz karşılıklı Yardım antlaşması doğmuştur. Alman basınının bu antlaşmayı eleştirmesi karşısında Saraçoğlu, Hitlerin, "Kavgam" adlı kitabında Alman halkına İngiltere ile birleşmeyi önerdiğini belirterek, Alman halkına iyi olarak tavsiye edilen bir şeyin Türk halkına kötü olmasını hiç bir mantık kabul etmez demektedir.²²⁶ Hatta İngilizler 1943'te çıkarlarının birbirine karşı olduğunu kabul ettiği iki devlet Türkiye ve Rusya'yı müttefikleri arasında görmek gibi inanılmaz bir durumla karşı karşıya kalmışlardı²²⁷

İkinci Dünya Savaşı, insanlık tarihinin yaşamış olduğu en büyük savaş olmuştur.²²⁸ İkinci Dünya Savaşı dünya coğrafyasının geniş bir bölümünü savaş alanı haline getirmiştir. Doğrudan veya dolaylı olarak, bütün dünyayı etkilemiş ve ilgilendirmiştir. Bu bağlamda, yoğun olarak sıcak savaşın yaşandığı bölgeler; Avrupa, Doğu Asya ve Kuzey Afrika olmuştur. Bu bölgelerdeki ülkelerin büyük bir kısmı, ya işgal edilmiş ya da direkt olarak işgal edilmese de askeri birer hedef ve cephe durumuna gelmiştir. Savaşın korkunç yüzünü görmüş, bütün yıkımlarını ve getirdiği felaketleri yaşamıştır. Bundan dolayı, yenilen ülkelerin yanında, Amerika

²²⁶ Hasan Köni, *İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Dış Politikası*, Ankara Üniv. Der. Ankara 1999, s.46-47.

²²⁷ Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, İstanbul, 2000, Cilt: 2, s.45.

²²⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Cilt 1. 7. Baskı, Ankara. İş Bankası Kültür Yayınları, 1991. s.402.

Birleşik Devletleri dışında, yenen ülkeler de savaştan yorgun ve bitkin çıkmışlardır.²²⁹

3.12. Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova Ziyareti

Atatürk, 1 Kasım 1924'de, TBMM 2. dönem, 2. toplantı yılını açış konuşmasında "Kadim dostumuz Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile münasebatımız dostluk vadisinde her gün daha ziyade inkişaf ve terakki etmektedir. Hükümeti Cumhuriyetimiz Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile hakikî ve vasi hüsnü münasebatı, mazide olduğu gibi, şiarı siyasî addetmektedir" diyordu.²³⁰

Sovyetler'in 22 Ağustos 1939'da Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalaması Türkiye'de şaşırtıcı bir etki yaptı. Bu sırada Almanya'nın 1 Eylül'de Polonya'ya saldırması ve 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilân etmesi ile İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu dostluğu bağdaştırma amacı ile 25 Eylül'de Moskova'ya gitti. Türkiye'nin amacı, İngiliz ve Rus dostluklarını bağdaştırmaktı. Sovyetlerin umdukları sonuç ise buna taban tabana zıttı.

Sovyetlerin bu istekleri şu şekilde özetlenebilir :

- 1— Boğazların ortak savunulmasına dair bir paktın imzalanması.
- 2— Türkiye ile imzalanacak anlaşmanın Sovyetler Birliğini hiçbir şekilde Almanya ile silâhlı bir çatışmaya sürüklemeyeceni öngören Almanya lehine bir ihtirazî kaydın anlaşma metnine eklenmesi.
- 3— Montreux Sözleşmelerine, Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine Boğazların her zaman ve mutlak surette kapatılmasını öngören bir değişikliğin getirilmesi.
- 4— Sovyetler Birliği'nin Besaralbya'yı ve Bulgaristan'ın Dobruca'yı ellerine geçirmeleri karşısında Türkiye'nin tarafsızlığı.²³¹

Böylece müzakereler sonunda, başlangıçtaki amaç ayrılığı ortaya çıkmış ve imzalanacak paktın ne Sovyetler Birliği ve ne de Türkiye için bir kıymeti, bir anlamı kalmıştı. Bu şartlar altında Saraçoğlu 17 Ekim'de Moskova'dan ayrıldı. Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yolları ayrılmıştı.

²²⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul. 2000, s.616.

²³⁰ Kamuran Gürün *a.g.e.* s.35.

²³¹ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), s.398.

3.13. Türkiye Üzerindeki Baskının Artması

7 Aralık 1941'de Amerika'nın savaş girmesi ile savaşın sonucu hakkında şüpheler önemli ölçüde ortadan kalkmakla beraber, 1942 yılında Türkiye, gerek Mihver ve gerekse Müttefik Devletler tarafından baskı altında kalmış ve hükümetin şimdiye kadar nisbeten kolay bir şekilde devam ettirdiği savaş dışı durumun muhafazası zorlaşmıştır. Bu dönemde gerçekleşen savaş stratejileri genelde müttefik ve mihver devletlerin Türkiye'yi yanlarına çekme uzlaşmalarına dayanır. Bir kere Mihver, Kuzey'de Kafkaslar'a, Güney'de ise Süveyş'e doğru taarruz hareketine girişmişti.²³²

Endüstri üretimi yetersiz olan ve bu ortamda sömürgeci devletlerin etkisi altında olan Osmanlı Ekonomisi aldığı dış borçları ödemek için yeni dış borçlar almış ve bu süreç onun sonunu getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren borçlarla ilgili olarak Türkiye 1954 yılına kadar borçları kapatmaya çalışmıştır. Paylaştırılan borçlar sadece faizleri değil anaparayı da kapsayacak şekilde yapılmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra 1933'te yeni düzenlemeler yapılmış ve Türkiye bu tarihten sonra yaptığı ciddi ödemelerle borçlarının tamamını kapatmıştır. Ancak burada Yunanistan ve bazı borçlu devletlerin hiçbir ödeme yapmadığı halde borçlarından kurtuldukları görülmektedir. Batılı alacaklıların bu konuda bile ayrımcılık yapmaktan kaçınmadıkları gözden kaçmamalıdır.²³³

3.14. Adana Görüşmeleri

1943 yılı İkinci Dünya Savaşı'nın en kritik yılı olmuştur. 1943 yılında Mihver Devletleri savunmaya geçmek zorunda kalırken, müttefikler ise taarruza yönelmeye başlamıştır. Ancak mihver devletlerinin mevcut gücü, Türkiye için hala tehdit boyutundadır. Başkan Roosevelt ile İngiliz Başbakanı Churchill, 12-24 Ocak 1943 tarihinde Kazablanka'da bir araya gelerek savaş ile ilgili bir konferans düzenlemişlerdir.

İngiliz Başbakanı Churchill, Roosevelt'i ikna ederek; Türkiye'nin bir üs haline getirilmesini ve Akdeniz'de Türk savunmasının oluşturulmasına ikna için

²³² Ahmet İlyas, Orhan Turan, *İnönü Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 294.

²³³ Emre Kongar, *Tarihimize Yüzleşmek*, İstanbul. 2006. s. 70-75.

gayret etmiş ancak Amerikalı askeri danışman Marshall bu duruma karşı çıkmıştır.²³⁴ Alman ordularının 1942 yılında Stalingrad Savaşı'nı kaybetmesi sonucu Almanların Türkiye üzerindeki baskısı önemli ölçüde kalkmıştır. Bu tarihten sonra ise Türkiye üzerinde müttefiklerin baskısı başlamıştır.²³⁵

Kasım'da Fransızların Kuzey Afrika Müttefiklerin başarılı bir şekilde ilerlemelerinden ve Stalingrad'ın kurtarılmasından sonra, Churchill, Müttefiklerin Türkiye'yi 1943 ilkbaharında savaşa sokmağa çalışmalarının zamanı geldiğine hükmetti. Churchill'e göre Türkiye, Almanya'ya karşı hazırlanacak bütün plânlarda kilit bir rol oynamaktaydı. Churchill, Ortadoğu ile Balkanlar arasında bulunan Türkiye'nin savaşa girmesi ile neticenin hemen alınacağını hesaplamaktadır.²³⁶

30 Ocak 1943 günü yapılan ilk toplantıda (genel) Churchill görüşmelere temel oluşturmak amacıyla hazırlanmış olduğu bir notu okuyarak bir örneğini de Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye²³⁷ verdi. Churchill, bu görüşmeleri üç aşamalı bir plan dahilinde hayata geçirmeyi öngörmektedir. Bunlar;

- a. Türk ordusunun modern silahlarla teçhiz edilmesi,
- b. Türk topraklarından ve üslerinden müttefiklerin yararlanması,
- c. Türkiye'nin müttefikler safında savaşa katılmasıdır.²³⁸

Adana Görüşmesinin 2'nci günü olan 31 Ocak 1943 tarihinde daha ziyade askeri tedbirler üzerinde durulmuştur. Gündeme gelen problem sahaları;

- a. Türkiye'nin ihtiyacı olan bir yıllık yedek idame işletme (silah ve teçhizat) ihtiyacının İngiltere tarafından karşılanması,
- b. Türkiye savaşa katılırsa başta İstanbul ve İzmir olmak üzere hava savunmasına İngiltere'nin katkıda bulunması,
- c. İngiltere tarafından, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu bazı kara birliklerinin gönderilmesi,

²³⁴ Osman Yalçın, *İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.47, Ankara, 2011, s.707.

²³⁵ İzzet ÖZTOPRAK, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü", Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997-İstanbul, Gonkur.Bsm., Ankara,1998, s.182.

²³⁶ İbrahim Artuç, *İkinci Dünya Savaşı*, 2. Cilt, Kastaş Yayınevi, İstanbul. 2003 s.40-41.

²³⁷ *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, [http://tr.wikipedia.org/wiki/II. Dünya Savaşı ve Türkiye#Adana g.C3.B6r.C3.BC.C5.9Fmesi](http://tr.wikipedia.org/wiki/II._Dünya_Savaşı_ve_Türkiye#Adana_g.C3.B6r.C3.BC.C5.9Fmesi) Erişim Tarihi. 10.11.2013

²³⁸ Osman Yalçın, *İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Ankara 2011, Sayı 47, s.709.

d. Türkiye savaşa girdikten sonra, bağımsız bir hava filosunun Türkiye’de konuşlandırılması,

e. Türkiye’ye, Türk komutası altında olmak üzere İngiliz Tanksavar ve Uçaksavar birliği gönderilmesi,

f. Türkiye’nin ihtiyacı olan silah, teçhizat ve destek sistemlerinin listesinin verilmesi ve bunların İngilizler tarafından karşılanması olarak kararlaştırılmıştır.²³⁹

Bütün bu gelişmelere bakıldığından aslında devlet erkanı akılcıca bir politika izleyerek olası bir tehlikeye karşı devleti savaş dışı tutmayı başarmışlar denilmez ancak bu görüşlerin doğruluğu bazı tarihçiler kabul ettiği söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nin karşılaştığı en çetin dış politika sınavlarından biri olan İkinci Dünya Savaşı’nda tek parti döneminin siyasi mantığı içinde dış politikaya yön veren küçük bir elit kadro, Mihver ve Müttefik güçlerinin karşılıklı etki ve baskılarına karşı akılcı ve incelikli bir politika yürüterek hedefleri doğrultusunda Türkiye’yi savaşın dışında tutmayı başarmıştır.²⁴⁰ Ama yürütülen politika savaş sonunda gelişen yeni uluslararası politikada ülkenin yalnız kalmasına da engel olamamıştır. Savaş sonrasında Türkiye’nin Batı ittifakı içinde uzun süre yalnız kalmasında, bu ittifak içinde kendisine bir yer bulamamasında, savaş yıllarında izlenen dış politikanın birinci derecede rolü olmuştur.²⁴¹

²³⁹ Osman Yalçın *a.g.e.* s.711.

²⁴⁰ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara, 2000, s.92.

²⁴¹ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, İstanbul Derya Yayınları, 2004, s.477.

SONUÇ

Türkiye Dış Politikasında her zaman barışçıl yöntemler kullanarak uluslararası arenada barışı koruma amacı gütmüştür. 1919-1945 arası dönemde, Türk dış politikası'nda çok önemli olaylar meydana gelmiş, Lozan Antlaşması'ndan arta kalan sorunların çözümlenmesine öncelik verilmiştir. Bu sorunların en önemlisi olan Musul Sorunu 1926 yılında çözümlenmiş ve bu tarihten sonra İngiltere ile ulusal çıkarları gözetilen ilişkiler kurma yoluna gidilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye bu dönemde, dış politikada isteklerini gerçekleştirmek için, dönemin olaylarını iyi analiz ederek bir öngörüye sahip olmuştur.

Türkiye, bu dönemdeki dış politikasında tamamen bir denge politikası yürütme yoluna gitmiştir. Mustafa Kemal, 1923–1938 yılları arasındaki dönemde güç dengesini başarıyla koruyabilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasına etki eden devletlerin başında ise İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve SSCB gelmektedir. Türkiye, Almanya ve İtalya ile olan ilişkilerinde ise bu ülkelerden maksimum derecede uzak durmayı ve özellikle İtalya'nın tehditlerine karşı güçlü bir duruş sergilemiştir. Türkiye, Almanya ve İtalya'yı daha çok İngiltere ve Fransa'ya karşı koz olarak kullanmıştır.

Türkiye, SSCB ile olan ilişkilerinde ise bu ülkeden ciddi bir tehdit görmemesi sebebiyle yeni kurulan cumhuriyet için gerekli olan her türlü desteği temin etme yoluna gitmiştir. Aynı zamanda Türkiye, bu ülkeyi İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'ya karşı bir koz olarak kullanmıştır. Almanya'da Hitler'in 1933 yılında iktidara gelmesiyle beraber, Türkiye, çıkması muhtemel bir savaşta seçeneksiz kalmamak için uluslararası politikada yavaş ama kararlı bir şekilde bölgesel bir denge arayışına girmiştir.

KAYNAKÇA

BELGELER

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Atatürk, Kemal, Nutuk, c. III, Vesikalar, İstanbul, 1961.

Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921), Ankara, 1982.

Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923), Yay. Bilal Şimşir, Ankara, 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I-III, V, Ankara, 1961-1972.

Atatürk'ün Milli Politikası, 1919-1923 Dönemine İlişkin '100' Belge, Yayınları, Dışişleri Bak. Ankara, 1981-1982.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Şifre Kalemi No:99/222

İngiliz Belgelerinde Atatürk (British Documents on Atatürk), 4 c, Yayınları, Bilal Şimşir, Ankara, 1973-1984.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar ve Belgeler, 3 c. Yayınları, Seha L. Meray, Ankara, 1967-1972.

GAZETELER

Açıksöz Gazetesi

Ati Gazetesi

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi

İrade-i Milliye Gazetesi

Ulus Gazetesi

KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

AKSANYAR Necati, Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri, Türk Yurdu, C. 10. No:31. Ankara. 1990.

- AKŞİN Abtülahat, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, TTK Yayınları, Ankara. 1991.
- AKŞİN Sina; İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1976.
- AKYÜZ Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara. 1975.
- ALİYEV Hamit, Atatürk ve Sovyet-Türkiye Dostluk İlişkileri, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara. 1994.
- ARMAOĞLU Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara. 1983.
- ATATÜRK, Söylev (Nutuk), I-II, TDK Ankara, 1965. Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919), Türkiye İş Bank. Yayınları, Ankara. 1965.
- ATAY Falih Rıfkı; Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919), Ankara, 1965.
- AYDOĞAN Erdal, Kliment Yefromoviç Voroşilov'un Türkiye'yi Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı, Atatürk Yolu Dergisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. 2007. C. 10, S. 39
- AYKUT Fahri. İstiklal Savaşı'nda IV. Kolordu, Askeri Matb., Ankara. 1935.
- BAYUR Yusuf Hikmet, Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti (İstanbul Akşam Matbaası, 1934.
- CEBESOY Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul. 2000.
- COHEN Saul Bernard, Geograph and Politics in a World Divided, Oxford Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı. New York. 1975.
- ÇATALÇAM Aytakin, 1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Lozan'ın Etkisi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 2008.
- ÇELEBİ Mevlüt, Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Belleten, TTK. Yay. Ankara. 1998. C. LXII, No: 233.
- ÇUFALI Mustafa, İstiklal Harbi Döneminde Türk-İngiliz İlişkileri, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 2002. C. 16.
- DAĞISTAN Adil, Milli Mücadele'de Türk-Fransız İlişkileri(1918-1921, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 2002. C. 16.
- DİLAN Hasan Berke, Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939), Alfa Yayınları, İstanbul. 1998.
- ERGİL Doğu, Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi, Turhan kitabevi, Ankara. 1981.

- GÖNLÜBOL Mehmet Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973 Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi 1977.
- GÜRLER Hamdi, Milli Mücadelede Türk-İtalyan İlişkileri, Askeri Tarih Bülteni. Ankara. 1994.C. 19. No:37.
- GÜRÜN Kamuran, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953) Ankara: AKDTYK ve TTK Yayınları, 1991
- HÜLAGÜ M. Metin, Türk Kurtuluş Savaşı Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri, Atatürk Yolu, Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara. 1994. C. 4. S. 13.
- ILHAN Suat, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989; YOK, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I / 2, YOK Yayınları, Ankara 1989
- KARABEKİR, Kâzım; İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1960.
- KARACAN, Ali Naci; Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, İstanbul, 1943.
- KONGAR Emre, Tarihimizle Yüzleşmek, İstanbul. 2006.
- KURAL Muzaffer, Annan'ın Tahran ve Bağdat Ziyareti; İran'ın Suriye Politikasında Rasyonalite ve İdeoloji, IMPR (İnternational Middle East Peach Research Center), Ankara. 2012. <http://www.impr.org.tr/annanin-tahran-ziyareti-iranin-suriye-politikasinda-rasyonalite-ve-ideoloji/#.UIGxS1Ckqp0> 06/10/2013
- KURAL Muzaffer, On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun Basra Körfezi Politikası, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. 2013.
- KÜRKÇÜOĞLU Ömer Dış Politika Nedir Türkiyedeki Dünü ve Bugünü Ankara Ün. SBF Dergisi Cilt. 35 Sayı. 1 Ankara 1980
- NADİ Yunus Kurtuluş Savaşı Anıları Çağdaş Yayınları İstanbul 1978
- ÖZGÜL Cemil, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920), Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara. 1989.
- ÖZKAN Reşat, Dış Politika, Dış Kapının Dış Mandalı, Çınar Yayınları, İstanbul. 1996.
- SANDER Oral, Türkiye'nin Dış Politikası, İmge Kitabevi, Ankara. 1998.
- SANDIKLI Atilla, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliğine Giriş Süreci, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul. 2007.
- SELVİ Haluk, Milli Mücadele'de Erzurum ve Sivas Kongreleri Dönemi, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C. 15. Ankara. 2002.

- SONYEL R. Salahi, Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. 2007.
- SOYSAL İsmail, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984), İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 2. No: 2. 1984.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul. 1994.
- ŞENER Bülent, Atatürk'ün Dış Politika Anlayışında Gerçekçilik ve Pragmatizm Olguları, Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri Örneği, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 2007. S. 9.
- TANÖR Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı. İstanbul. 2000.
- UÇAROL Rıfat, Siyasi Tarih (1789-1999), 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul. 2000.
- WEB MAKALELER
- YALÇIN Osman Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 47, Ankara 2011
- YERASİMOS Stefanos, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1. Dünya Savaşından 1971'e, Çev: Babür Kuzucuoğlu, Belge Yayınları, 7. Baskı. İstanbul. 2005.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/II._Dünya_Savaşı_ve_Türkiye#Adana_g.C3.B6r.C3.BC.C5.9Fmesi dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/811/10308

EKLER

EK-1:

ATATÜRK'ÜN HATAY'IN BAĞIMSIZLIĞINA KAVUŞMASI VESİLESİYLE ULUS GAZETESİNE 29 KASIM 1937 GÜNÜ VERMİŞ OLDUĞU BEYANATLARI

Yeni Hatay rejiminin meriyete girmesi münasebetiyle, Hatay ve Türkiye'nin her tarafından Cumhuriyetimiz Atatürk'e sayısız minnet ve şükran telgrafları gelmektedir. Büyük Şef, bu husustaki ihtisaslarının, Başmuharririmiz tarafından gazetemizle nakledilmesine müsaade buyurmuşlardır.

Milletler Cemiyeti Konseyinin kararına göre 29 Kasımın 1937 günü Hatay'da yeni rejimin meriyete girdiği ilân edilecekti. Atatürk bu mevzuda:

— Evet, bu olmuştur! buyurmuşlardır.

Başmuharririmizin, ilân keyfiyeti bir program altında, Suriye Fevkalâde Komiseri tarafından yapılacağı, bu münasebetle Hatay yeni rejiminin teessüsünde Türk-Fransız elbirliği tezahür edeceği, Hataylıların bu günü serbestçe tesidine imkân verileceği ve Hatay'daki Fransız Delegatesinin, Hataylıların Milletler Cemiyetinde kazanmış olduğu hakların mümessili vazifesini yapacağı beklenirken, bunların olmadığı haberlerini arzetmesi üzerine Atatürk demişlerdir. Mustafa Kemal bunlara dair henüz teferruatlı malûmat almadım. Eğer Suriye Fevkalâde Komiseri M. Martel Sancağa gelerek, Hataylıların müstakil rejime kavuştuklarını bizzat ilân etmedi ise ve bu münasebetle Hataylıların bayramlarına şeref vermekten kendini alıkoymuşsa buna diyeceğim yoktur. Hatay'da Fransız Delegatesi, Hataylıların çok şevk ve heyecanla bayram yapmaları tabii olan bir günde, eğer Hatay Türklerini serbestçe bugünü kutlamaktan menedecek tedbirler almış ise, buna yazık, demekle iktifa ederim. Çünkü böyle bir zihniyet devletler arasında yüksek dostluk münasebetlerinin hâl ve istikbali için, müsbet yolda yürümek lüzumunun, henüz, anlaşılammış olmasından ileri gelir. Maamafih her şeye rağmen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükümeti arasında Cenevre'de imza olunan vesikaların tayin ettiği rejimin birinci safhası, Hatay Türklüğünün yüksek azim ve enerjisi ile başlamıştır. Başka türlü olamazdı ve bundan sonra da olamaz. Buda Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk Milletinin olduğu kadar bu meselede söz vermiş olan Fransa Hükümetinin ve Milletinin de şeref ve haysiyeti müsaid değildir.

Ulus Gazetesi : 1 Aralık 1937

Kaynak: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cumhuriyet Dönemi (199-1920)

EK-2:

**ATATÜRK'ÜN 27 ARALIK 1937 GÜNÜ BALKAN GAZETECİLERİNE
HİTABEN ÇANKAYA'DA YAPTIĞI KONUŞMA**

Balkan ittifakı bizim ötedenberi samimiyetle üzerinde durduğumuz bir idealdir. Bu idealin her gün geniş bir saha üzerinde daha ziyade genişlemesini ve mesaha almasını görmekle bahtiyarım. Bu hususta müttefik Balkan devletlerini sevk ve idare eden zevatın büyük hizmetleri ve muvaffakiyetleri ve ittifaka bağlılıkları şaya-nı takdirdir. Bugün, bu şekliyle dahi hepimizin memnuniyetini mucip olan Balkan birleşik vaziyetinin birgün birçok kimselerin hatırlarından bile geçirmedikleri mütekâmil şekli alacağına itimadım berkemaldir. Bu yüksek ideale giderken müttefik devletlerin başında bulunan zevatın himmetlerine, matbuatın dahi büyük hizmetlerinin katetmekte olduğunu müşahede etmekteyiz. Balkan milletleri matbuatının bu yüksek ideali kendi idealleri telâkki etmelerini ve bu idealin tahakkuku için bütün imkânlarla çalışmalarını kendilerinden temenni ederim. Matbuatın şimdiye kadar aynı suretle vazifesini ifa etmiş olduğunu da tekrar etmeliyim. Dünyada şimdiye kadar, başka başka milletlerin ünyon yaptıkları ve asırlarca beraber yaşadıkları, tarihte görülmüştür. Bizim kurmak istediğimiz ünyonun tarihte geçmiş olan ünyonların çok fevkinde olmasını isteriz. Tarihi bu kadar yüksek bir idealin esas temel taşı, yalnız geçici politika esaslarında kalmaz. Bunun esas temel taşları lâzımdır ki, kültür ve ekonomi çevheriyle dolu olsun. Çünkü kültür ve ekonomi her türlü siyasete istikamet veren bazılardır. Herhalde beklediğimiz parlak günler, bizlerden dahi uzak değildir. Bizden sonra gelecekler ise tabii o günlerin parlaklığını bahtiyarlıklarla tes'it edeceklerdir.

Ulus Gazetesi: 28 Şubat 1938 Kaynak: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cumhuriyet Dönemi (199-1920).

EK-3:

**CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL İLE GENERAL MAC ARTHUR
ARASINDA DÜNYA SİYASİ DURUMU HAKKINDA YAPILAN GÖRÜŞME
(27 Eylül 1932)**

Avrupa'nın vaziyeti hakkında ne düşündüğünü kendisine soran Mac Arthure Atatürk şu cevabı vermiştir:

Versailles muahedesi Birinci Dünya harbine sebebiyet vermiş olan âmillerden hiçbirini bertaraf edemediği gibi, bilâkis dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira, galip devletler, mağlûplara sulh şartlarını zorla kabul ettirirlerken, bu memleketlerin etnik geopolitik ve iktisadi hususiyetlerini asla nazarı itibare almamışlar ve sadece husumet hislerinden mülhem bulunmuşlardır. Böylelikle, bugün içinde yaşadığımız sulh devresi sadece mütarekeden ibaret kalmıştır. Eğer siz Amerikalılar, Avrupa işleri ile alâkadar olmaktan vazgeçmeyerek Wilson'un programını tatbikte ısrar etseydiniz, bu mütareke devresi uzar ve bir gün devamlı bir sulha müncer olabilirdi. Bence, dün olduğu gibi yarın da, Avrupanın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalade bir dinamizme malik olan bu 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik milli ihtiraslarını kamçılatabilecek siyasi bir cereyana kendisini kaptırdı mı, ergeç Versailles muahedesinin tasfiyesine tevessül edecektir.

Atatürk, Almanya'nın İngiltere ve Rusya hariç olmak üzere, bütün Avrupa kıtasını işgal edebilecek, bir orduyu kısa bir zamanda teşkil edebileceğini, binaenaleyh harbin 1940-46 seneleri arasında başlayacağını Fransa'nın kuvvetli bir ordu yaratmak için, lâzım gelen hassaları artık kaybettiğini ve İngiltere'nin adalarını müdafaa etmek için bundan sonra Fransa'ya güvenemeyeceğini söylemiş, İtalya hakkında ise şöyle demiştir.

İtalya Mussolini'nin idaresi altında şüphesiz büyük bir kalkınmaya ve inkişafa mazhar olmuştur. Eğer Mussolini müstakbel bir harbde İtalyanın zahiri heybet ve azametini harb haricinde kalmak suretile lâyıkkı veçhile istismar edebilirse, sulh masasında başlıca rollerden birini oynayabilir, Fakat korkarım ki, İtalya'nın bugünkü şefi, Sezar rolünü oynamak hevesinden kendisini kurtaramayacak ve İtalyanın askeri bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu derhal gösterecektir.

Atatürk, Amerika'nın geçen harbde olduğu gibi, bu harbde de bitaraf kalamayacağını ve Almanya'nın ancak bu Amerikan müdahalesi dolayısıyla mağlup

olacağını da ilave etmiş ve adetâ kehanet mesabesinde olan şu şayanı hayret sözleri söylemiştir.

Avrupa devlet adamları, başlıca ihtilâf mevzuu olan mühim siyasî meseleleri, her türlü milli egoizmlerden uzak ve yalnız umumun nefine olarak, sön bir gayret ve tam bir hüsnüniyet ele almazlarsa, korkarımki felâketin önü alınamayacaktır. Zira Avrupa meselesi İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki ihtilâflar meselesi olmaktan artık çıkmıştır. Bu-gün Avrupa'nın şarkında bütün medeniyeti ve hattâ bütün beşeriyeti tehdid eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddi ve mânevi imkanlarını, topyekün bir şekilde cihan ihtilâli gayesi uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz malûm olmayan yepyeni siyasin metodlar tatbik etmekte ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmelen istifade etmesini Bilmektedir. Avrupa'da vukubulacak bir harbin başlıca galibi ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanya'dır. Sadece Bolşevizimdir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok harbetmiş bir millet olarak, biz Türkler, orada cereyan eden hâdiseleri yakından takip ediyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığı ile görüyoruz, Uyanan şark milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların milli ihtiraslarını okşayan ve kinleri tahrik etmesini bilen Bol-şevikler, yalnız Avrupa'yı değil, Asya'yı da tehdid eden başlıca kuvvet halini almışlardır

Söz Asya'ya intikal edince. Mac Arthur şöyle demiştir:

Fikrinize tamamiyle iştirak ediyorum, Avrupa ile Amerika devlet adamlarının nasıl tehlikeyi görememeleri, bana da çok endişe veriyor. Böylelikle, hepimizi tehdid eden bir düşmanın büyük menfaatler temin edebileceği bir harbe doğru sürükleniyoruz. Bana öyle geliyor ki, Avrupa'da başlayacak bir harb Behemehal Asya'ya da sirayet edecektir. Zira, büyük devletlerin Avrupadaki mağlûbuyetlerini Japonya, Asyadaki emellerini tahakkuk ettirmek için bir fırsat addedecektir. Amerika buna şüphesiz bigâne kalamayacaktır. İster istemez sürükleneceğimiz böyle bir harbde ise Rusya Asya'daki nüfuzunu genişletmeğe çalışacaktır. Eğer siyaset adamlarımız, o esnada, Rus yardımını ağır toprak tavizleri pahasına satın almamak dirayetini gösterirlerse ne âla, aksi takdirde, biz bir tehlikeyi bertaraf etmeğe çalışırken, onun yerine daha büyüğünü kaim etmiş olacağız. Binaenaleyh, Rusya ile müttefiklik yapacağımız bir harb, Avrupa meselelerini olduğu gibi, Asya meselelerini de halletmekten çok uzak kalacaktır. Bitmez tükenmez insan malzemesine malik bulunan ve üstelik Avrupa ile Amerikan sanayicilerinin ihracat

pazarı olan Asya, Rusyanın nüfuzu altına girdiği gün; dâva bolşevizm için halledilmiş olacaktır. Ruslar bunu bizden daha iyi anladıkları içindir ki, Asyada ekseriya gözümüzden kaçan büyük bîr faaliyet gösteriyorlar. Bugün Çinin mühim bir kısmı komünist ajanlarının kontrolü altında bulunmaktadır. Eğer Amerika ve Avrupa devlet adamları, Çine lâzımgelen ehemmiyeti vermez ve oradaki komünist aleyhtarı devlet adamlarını desteklemezlerse, Japonların mağlubiyeti komünistlerin Çin'deki zaferi olabilir. Aynı hal Mançurya, Kore, Hindistan, Hindicini, Birmanya için de variddir. Binaenaleyh, bence, dünyanın mukadderatı Avrupa'da değil, Asyada hallolunacaktır. İki büyük asker arasındaki fikir teatisi bittiği zaman Atatürk gülerek Mac Arthur'e şöyle demişti:

Görüşlerimizde tam bir mutabakat var. Fakat temenni edelim ki, vaziyeti biz yanlış görelim ve dünyanın mukadderatını ellerinde tutan devlet adamları haklı çıksınlar.

Kaynak: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cumhuriyet Dönemi (199-1920).

EK-4:

**ATATÜRK'ÜN 2 BALKAN KONFERANSI'NIN T.B.M.M. DE YAPILAN
SON CELSESİNDE 25 EKİM 1931 GÜNÜ 200 AŞKIN BALKAN
MURAHHASSINA HİTABEN İRAD BUYURMUŞ OLDUKLARI NUTUK**

Hanımlar ve Efendiler!

Balkan milletlerinin birliğine çalışan kıymetli murahhasların huzurunda bulunmaktan ve onları muhabbetle selâmlamaktan duyduğum bahtiyarlık çok büyüktür.

Balkan milletleri, bugün Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyasi mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğumun yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet tarihe gömülmesinin tarihî neticesidir.

Bu itibarla, Balkan milletlerinin asırlara şamil müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hatıraları varsa, onlara sahip olmakta bütün Balkanlılar müşterektir. Türklerin hissesi ise daha az acı olmamıştır.

İşte, siz muhterem Balkan milletleri mümessilleri; mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız: ihmal olunmuş ve unutulmuş büyük hakikatleri ortaya koyacaksınız.

Muhterem milletler murahhasları!

Balkan milletleri içtimai ve siyasi ne çehre araederlerse etsinler, onların Orta Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lâzımdır.

Karadeniz'in rolleriyle, binlerce seneler deniz dalgalan gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kitleleri başka başka adlar taşımış olmalarına ragmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveran eden kardeş kaimlerden başka bir şey değillerdir.

Görüyorsunuz ki, Balkan milletleri yakın maziden ziyade uzak ve derin mazinin kıtalara pekâlâ bağlanabilir. Bin bir türlü beşerî ihtiraslarla, dinî ayrılıklarla, bazı tarihî hâdiselerin bıraktığı dargın izlerle, geçmiş zamanlarda, gevşetilmiş, hattâ unutturulmuş olan hakikî bağların ihya olunması lüzumlu ve faydalı olduğu, yeni insanî devre girdik.

Bir an için bütün bu, maziye gömülmüş olan, hâtıralardan sarfınazar etsek bile, bu günün hakikî icapları Balkan milletlerinin, devrin hürmet ve riayete mecbur kıldığı, yepyeni şartlar ve kayıtlar ve geniş bir zihniyet altında birleşmelerindeki faydanın büyük olduğunu göstermektedir. Balkan birliğinin temeli ve hedefi, karşılıklı siyasi müstakil mevcudiyete saygı ile dikkat ederek iktisadi sahada, kültür ve medeniyet vadisinde teşriki mesai eylemek olunca, böyle bir eserin bütün medeni beşeriyet tarafından takdirle karşılanacağına şüphe edilemez.

Asırlardan ve asırlardanberi, zavallı beşeriyeti mes'ut etmek için tutulan yolların, kullanılan vasıtaların verdikleri neticelerin ne derece emniyetbahş oldukları tetkike şayan değil midir?

Artık insanlık mefhumu, vicdanlarımızı tasfiyeye ve hislerimizi ulvileştirmeğe yardım edecek kadar yükselmiştir. Vaziyetleri ve onların icaplarını medeni insan fikriyle ve yüksek vicdan aydınlığı ile müşahede ve mütalea edersek şu neticelere varırız. İnsanları mes'ut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayri insanî ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddi ve mânevi ihtiyaçların temine yarayan hareket ve enerjidir. Cihan sulhu içinde beşeriydin hamkî saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalmas ve muvaffak obriasiyle mümkün olacaktır. Size tuttuğunuz şerefi insanlık yurdunda, imtisal numunesi olacak, ciddî ve devamlı onesai ve bu mesainizin muvaffakiyetlerle tetevvüç etmesini temenni ederim. Temsil eylediğiniz Balkan milletlerine de geniş refah ve saadetler dilerim. Ve Balkan milletlerinin muhterem Devlet Reisleri için sıhhat ve saadetler temenni ederim. Ve teşebbüsünüzün umumi anlaşmayı kolaylaştırıcı mahiyeti itibariyle cihan sulhüne hizmet edici, insanî bir âmil meydana getireceğine kanim. Milletlerinize, benden, hararetili muhabbetler, samimî dostluklar götürünüz. Sizi ve sizin asil milletlerinizi hürmetle bir daha.....

H. M, Gazetesi: 26 Ekim 1931

Kaynak: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cumhuriyet Dönemi (199-1920).

Mondros Mütarekesi : (30 Teşrinievvel 1918).

İşte devletimiz ancak bu esasat dairesinde muharebeden çıkmak ve mütareke yapmak kararını verdi. Bunun neticesi olarak İtilâf Devletleri ile 30 Teşrinievvel 1918'de mütareke aktetti. Malûmunuz olan mütarekename budur. Tabii

cümleniz bunun muhteviyatını bilirsiniz. Muhteviyatı ile tatbikatı arasında ne kadar azîm farklar olduğunu bir daha umumun nazarı dikkatine vazetmek isterim. Mütarekenamenin bazı mühim maddelerini hatırlatacağım:

Meselâ beşinci maddeye nazaran hudutların muhafazası ve asayişî dahiliyenin idamesi için lüzum görülecek kuvayi askeriyeden maadası terhis olunacak. İşbu kuvvetlerin miktar ve vaziyetleri tarafeynin müzakeresile tekarür ettirilecek idi.

Pek mühim olan yedinci madde İtilaf Devletlerinin herhangi sevkulceyş noktasını işgal hakkını haiz olmalarını, Müttefiklerin emniyetlerini tehdit edecek, vaziyet zuhurunda şartı sarihile tayin etmiştir.

Onuncu madde yalnız Toros tünellerinin Müttefikler tarafmdan işgali ne ilâ, münhasırdır.

On ikinci madde «hükümet muhaberati müstesna olmak üzere telsiz telgraf ve kabloların murakabesini ila tecviz ediyor.

On beşinci maddede, memaliki Osmaniye dahilindeki hututu hadidiyenin yalnız ve ancak murakabesi mevzu-u bahistir. On altıncı maddede Kilikya'daki ordularımızdan mahallinin inzibatı için iktiza eden kuvvetin orada terki ve mütebakisinin beşinci maddeye tevfikan terhisi pek sarih olarak mezkûrdur. Ve bundan başka hiçbir kayıt ve şart yoktur.

Yirmi dördüncü madde vilâyatı sittenin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilâf Devletlerine muhafaza ettiren sebep, bu vilâyetlerde iğtişâş zuhuru hali olacağı sarihdir.

İşte efendiler; mütarekenamenin en çok nazarı dikkati calip noktaları bunlardır,

Mütareke'nin itilâf Devletlerince İhlâli:

Bu maddelerin mazmunlar ile tatbikatı arasında tetabuk var mıdır? Meselâ mütarekenamenin ilk aktolunduğu zamanlarda İngilizler Musul'u işgal etti. Mütarekenamenin aktinde bizim ordumuz Musul'da, İngilizler cenupta idi. Mütarekeden sonra oradaki kumandanla iğfalkârane temas ederek askerlerini Musul'a soktular. İstanbul'u berrî ve bahri kuvvetleriyle işgal ettiler. Bu hususta mütarekenamede müsaade var mıdır?

Adana havalisini, Urfa'yı, Ayıntap ve Maraş'ı evvelâ İngilizler ve badehu Fransızlar işgal ettiler. Buna dair de mütarekede bir madde yoktur. Kilikya'da bizim kuvayi askeriyemizden beşinci madde mucubince mahalli inzibatını temin edecek

kadarı bırakıldıktan sonra fazlası terhis edilecekti. O halde bu tatbik edilmiş olan şekil nedir?

İtalyanlar Antalya'yı işgal ettiler, muharip bulunmadığımız Yunanlılar da İzmir ve havalisini işgal ettiler hülâsa mütarekenameyi baştan başa hurdahaş ettiler, bu tecavüzata, bu hakşikenane mualelâta karşı İstanbul'daki hükümeti merteeziyeler maatteessüf âciz bir vaziyet aldı. Hatta yapılan haksızlıkları protesto bile etmemişlerdir. Evet İstanbul'un, Antalya'nın, Kilikya'nın haksız işgallerini protesto dahi etmemişlerdir. Bunu yapmadıktan başka İstanbul'da meselâ henüz sulh aktetmediğimiz bir milletten jandarmamıza kumandan tayin ettiler. Kömür tedarikindeki müşkülâtı iktiham edememek aczi yüzünden İstanbul'un tramvaylarını, su kumpanyasını, bütün şimendifer hatlarımızı henüz hali mütarekede bulunduğumuz İtilâf Devletlerinin tahtı idaresine verdiler. Halbuki biliyorsunuz, mütarekenamede yalnız şimendiferler için kontrol mevzuu-bahistir. Yoksa idaresini sulh yapamadığımız Düveli Mütelifeye tevdi etmek akıl ve vicdanın kabul edemeyeceği hususattandır. Hatta Efendiler! Büyük bir teessürle söylemeğe mecburum ki, Babîâlinin muhafazasını bile Ferit Paşa sen zamanlarda ecnebilere terketmiştir. Memleketin dahilî asayişini, hudutlarını temin ve muhafaza için lüzumu kadar asker silâh altında terkedilecekti. İlk zamanlarda seksen bini mütecaviz bir kuvvet kâfi görüldü. Bilâhare İtilâf Devletleri kırk üç bine tenzil ettiler, bir müddet sonra da birçok vasıtalarla bu miktarın da dununa indirildi. Bütün eslihamızın sürgü kollarını çıkararak sandıklarla gönderdiler. Milletimizi, memleketimizi tamamen müdafaasız bırakmak maksadını takip ettiler.

Görülüyor ki Efendiler! İtilâf Devletleri iki noktalarda hâis bulunuyorlar Birincisi: Wilson prensiplerini Versailles Konferansında kabul ve ilân ettiler. Buna nazaran on ikinci maddeyi ve bunun hükmünce bizim hukukumuzu kabul ettiler. Halbuki fiilî hareketleriyle Wilson prensiplerini, Türkiye'nin hayat ve mukadderatını zâmin ve kâfil olan on ikinci maddeyi nazarı dikkaten dur tuttular. İkincisi: Şeref ve namusları üzerine imza fetmiş oldukları mütarekenamenin hiçbir noktasına riayet etmedikten başka on ikinci maddenin ahkâmına muhalif olmak üzere devletimizi manda altına almak ve hatta büsbütün inkısama uğratmak kararlarına kadar ileri gittiler.

Kaynak: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cumhuriyet Dönemi (199-1920)

Lozan Barış Antlaşmasının Sevres, Londra ve Paris Barış Esasları ile Mukayesesi

Efendiler, Lausanne Konferansı 23 Nisan 1923 de tekrar içtima etti. Heyeti murahhasamız Lausanne'da tesisi sulha çalışırken, ben de, yeni intihabat ile meşgul oluyordum. Türkiye Büyük Millet Meclisinin, ikinci intihap devresi, yeni Türkiye Devletinin tarihinde, mesut bir intikal devresine tesadüf etti. Filhakika, dört senelik istiklâl mücahedemiz, milletimizin şanına lâayık bir sulh ile neticelenmiş bulunuyordu.

24 Temmuz 1923 te, Lozan'da imza edilen muahedename, 24 Ağustos 1923'te Mecliste tasdik olundu.

Lozan Barış Antlaşmasının Sevres, Londra ve Paris Barış Esasları ile Mukayesesi :

Efendiler, Mondros Mütarekesinden sonra Türkiye'ye muhasım devletler tarafından dört defa sulh şeraiti teklif edilmiştir. Bunların birincisi, Sevres projesidir. Bu proje, hiçbir müzakerenin mahsulü olmayıp Düveli İtilâf iye tarafından Yunan Başvekili Mösyö Venizelos'un da iştirakiyle tanzim ve Vahdettin'in hükümeti tarafından 10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir. Bu proje, Türkiye Büyük Millet Meclisince bir zemini münakaşa bile addedilmemiştir. İkinci sulh teklifatı, Birinci İnönü muharebesini müteakip inikadeden Londra Konferansının hitamında 12 Mart 1921 tarihinde vâki olmuştur. Bu teklif at, Sövres Muahedesinde bazı tadilâtı muhtevi ise de meskût bırakılan meselelerde Sfevres projesindeki mevaddın kamilen ipka edildiğini kabul etmek lâzımdır.

Bu teklifat, bizce münakaşayı mucibolmadan İkinci İnönü muharebesinin başlamasıyle neticesiz kalmıştır.

Üçüncü sulh teklifatı, 22 Mart 1922 de, yani Sakarya muzafferiyetinden ve Fransızlarla aktolunan Ankara İtilâfindan sonra ve yakın bir taarruzumuza intizar olunduğu sıralarda, Pariste içtima eden Düveli ttilâfiye Hariciye Nazırları tarafından yapılmıştır. Bu teklifatta, ise Sevres esasından başlamak esası terk edilmiş ise de, esasatı itibariyle amali milliyemizi tatminden uzak idi. Dördüncü teklif, Lausanne Muahedesinin aküyle neticelenen müzakerattır.

Düveli İtilâfiyece Türkiye'ye tatbiki tasavvur edilen esasatla, harekâtı milliye sayesinde vâsıl olunan neticeyi bariz bir surette mütâiaa etmek için dört nevi teklif arasında en mühim hususata münhasır olmak üzere kısa bir mukayese yapmayı faydalı addederim.

1. Hudutlar

a) Trakya hududu: Sevres'de: Çatalca hattında biraz ilerde bulunan Podima-Kalikratya hattı.

Mart 1921 teklifinde: Bahis yok.

Mart 1922 teklifinde: Tekirdağ bize, Babaeski Kırkkilise ve Edirne Yunana kalmak üzere bir hat.

Lausanne'da: Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç hattı.

b) İzmir mmtakası:

Sevres projesinde: Bu mmtakanın hudutları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer iskelesine az çok karip mahallerden geçmektedir.

Bu mmtaka, Türk hâkimiyetinde kalacak, fakat Türkiye, bu hâkimiyetini istimal hakkını Yunanistan'a devredecek. Türk hâkimiyetinin bekasına alâmet olarak İzmir şehrinin haricî istihkâmlarından birinde Türk bayrağı bulunacak. Mahallî bir meclis toplanacak ve beş sene sonra bu meclis bu mmtakanın sureti daimede Yunanistana ilhakına karar verebilecek idi.

Mart 1921 teklifinde: İzmir mmtakası, Türk hâkimiyetinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir mmtakasının aksamı mütebakiyesinde muhtelif anasırın adedî nispetine göre terekübeyecek bir jandarma kıtası bulunacak ve buna Düveli İtilâf iye zâbitanı kumanda edecek.

İdare işlerinde dahi aynı nispeti adediye nazarı itibara alınacak ve mmtakanın Cemiyeti Akvamca tâyin edilecek Hıristiyan bir valisi olacak ve bunun yanında müntehap bir meclis ve bir heyeti müşavire bulunacak. Vilâyetçe Türkiye'ye varidatla mütezayit bir vergi verilecek ve bu anlaşma beş sene devam edip tarafeynden birinin talebi üzerine Cemiyeti Akvamca tadil edilebilecek.

Mart 1922 teklifinde: Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize iade olunacak tarzında aldatıcı bir vait. İzmir Rumlarının idareye, âdilâne bir surette iştirak ettirilmesi için ve aynı hak Yunanistan da kalacak Edirne Türklerine verilmek şartıyla bir usul tâyini zımnında Düveli İtilâfiye Türkiye ve Yunanistanla anlaşacaklardır.

Lausanne'da: Tabiatıyla bu gibi mesail mevzuubahs dahi olmamıştır.

c) Suriye hududu: Sfevres'de: Sahilde, takriben Karataş Bunumdan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ye Nusaybin! Epey cenupta ve Suriye arazisinde bırakan bir hudut. Mart 1921 de: Takriben şimdiki hudut olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir itilâf name imzalanmıştır.

Lausanne'da: 20 Teşrinievvel 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi hududu ipka edilmiştir.

d) Irak hududu: Sevres'de: tmadiye, bizde kalmak şartıyla, Musul vilâyetinin şimal hududu.

Mart 1921 teklifinde: Bahis yok. Mart 1922 teklifinde: Bahis yok. Lausanne'da: Halli tehir edilmiştir.

e)Kafkas hududu: Sevres'de: Türk-Ermeni hududunun tâyini Amerika Reiscumhuru Wilson'a havale edilmiştir. Ve müşarünileyh hudut olarak Karadeniz sahilinde Giresunun şarkından başlayan, Erzincan'ın garp ve cenubundan, Elmalı, Bitlis ve Van gölünün cenubundan geçen ve birçok nikatta Harbi Umumideki Türk-Rus cephesini takibeden bir hattı göstermiştir.

Mart 1921 teklifinde: Cemiyeti Akvam bir Ermeni yurdu tesisi için vilâyati şarkiyeden Ermenistana devrolunacak arazinin tesbiti zımnında bir komisyon tâyin edecek ve Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

Mart 1922 teklifinde: Bir Ermeni yurdu teşkili zımnında Cemiyeti Akvamın muavenetine müracaat olunacağından bahsedilmektedir. Lausanne'da: Bu mesele bertaraf edilmiştir.

f)Boğazlar mmtakası: Sevres'de: Rumelinin Türkiye'de kalan bütün aksamı. Anadolu'nun Adalar Denizi üzerinde takriben İzmir nün-takasmın başladığı yerden başlayarak Manyas gölünün cenubuna ve Bursanın ve İznik'in biraz şimalinden ve Sapanca gölünün müntehayi garbisinden Ahabadr deresinin munsabına giden hatla tahdidedilmiş bir mıntaka. Bu menatıkta asker bulundurmak ve harekâtı askeriyede bulunmak hakkı sırf Düveli İtilâf iyeeye aittir. Keza mezkûr menatıkta Türk jandarması Düveli itilâf iye kumandasına tâbi olacaktır.

Düveli İtilâf iye i bu mıntaka dahilinde askerî makasıt için kullanılabilircek yol ve şimendifer inşasını menedebileceği gibi elyevm mevcut olanlar meyanmda bu yolda kullanılabilircek olanları tahribettirebilecektir.

Mart 1921 teklifinde: Çanakkale cenubunda Tenedos adasının (Bozcaada) karsından Karabigaya giden hattın şimaliyle Boğaziçinin tarafeyninde 20 ilâ 25 kilometrelik bir mıntaka. Çanakkale Boğazına hâkim olan her iki tarafındaki adalar. Düveli itilâfiye, yalnız Yunanistana kalacak olan Gelibolu ve bize kalacak olan Çânakkalede asker bulunduracak, bu suretle İstanbul ve İzmit şibihceziresini tahliye edecek ve Türkiyenin İstanbul'da asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeliye veya Rumeliden Anadolu'ya asker geçirmesine müsaade edecektir. Mart 1922

teklifinde: Çanakkalenin cenubunda Erdek şibihceziresi müstesna olmak üzere Çanakkale sancağı. Boğaziçinin cenubunda o zaman bitaraf addolunan mıntaka, yani takriben İzmit şibihceziresi gayriaskerî mıntaka olacaktır. Bizde, İtilâf işgal kuvveti kalmayacaktır.

Lausanne'da: Gelibolu şibihceziresiyle Kumbağı, Bakla Burnu hattının cenubuşarkisi, Çanakkale nuntakasında sahilden yirmi kilometrelik bir mıntaka ve Boğaziçinin iki tarafında sahilden onbeş kilometrelik birer mıntaka ve Marmara'da da İmrâlı adasından maada adalar ve İmroz ve Tenedos adaları, gayriaskerî bir hale konacaktır. Hiçbir tarafta Düveli İtilâfiye işgal kuvveti kalmayacaktır.

2. Kürdistan

Sevresde: Fırat'ın Şarkında ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan mıntaka için Düveli İtilâf iye murahaslarından mürekkep bir komisyon mahallî muhtariyeti ihzar edecektir. Muahedenin aktinden bir sene sonra işbu havalinin Kürt ahali Cemiyeti Akvam Meclisine müracaatle Kürtlerin ekseriyetinin Türkiye'den müstakil olmayı istediğini ispat ederse ve Meclis bunu kabul ederse Türkiye bu havalideki her türlü hukukundan sarfınazar edecektir.

Mart 1921 teklifinde: Düveli İtilâfiye, vaziyeti hâzırayı nazarı itibara alarak ve bu bapta Sevres projesinde tadilât icrasını nazar itibara almaya mütemayildirler. Şu şartla ki mahallî muhtariyetler ve Kürt ve Asuri-Geldani menafimin kâfi derecede himayesi için tarafımızdan teshilât ibraz edilsin. Mart 1922 teklifinde: Bahis yok.

Lausansne'da: Bittabi mevzuubahs ettirilmemiştir.

3. İktisadî menatıkı nüfuz: Sevres Muahedesini müteakip Düveli İtilâfiyenin aralarında imza eyledikleri

a) Fransız mıntakai nüfuzu: Suriye nududiyle takriben Adana vilâyetinin garp ve şimal hududu ve Kayseri ile Sivas'ın şimalinden geçen ve Muş hariç işbu kasabaya takarrüpten sonra Ceziret ibni Ömere giden bir hattın dahilinde kalan mıntaka.

b) İtalyan mıntakai nüfuzu: İzmit şibihceziresinden çıktıktan sonra Afyon Karahisar'a kadar Anadolu şimendifer hattı ve oradan Kayseri civarında Erciyes dağı civarına kadar giden hatla İzmir mıntakası, Adalar Denizi, Bahri Sefit ve Fransız mıntakası arasında kalan mıntaka.

Mart 1921 de: Bekir Sami Bey ile Fransız ve İtalyan hariciye nazırları arasında imza olunup hükümetçe reddolunan itilâflara göre.

a) Fransız mıntakai nüfuzu: O sırada Fransız işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Mamuretülâziz ve Diyarbekir vilâyetleri.

b) İtalyan mıntakai nüfuzu: Antalya, Burdur, Muğla, İsparta sancaklariyle Afyon Karahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının bilâhare tâyin olunacak aksamı.

Mart 1922 teklifinde: Mevzuubahs değildir. Lausanne'da: Mevzuubahs olmamıştır.

4. İstanbul Sevres'de: Muahede samimiyetle tatbik edilmediği takdirde İstanbul da bizden alınacaktır.

Mart 1921 teklifinde: Bu tehdidin kalkacağı ve Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurabileceği ve Boğaziçin'in etrafındaki gayriaskerî mıntakadan asker müruruna müsaade edilebileceği mezkûrdur.

Mart 1922 teklifinde: İstanbul'dan ihracımız tehdidinin kaldırılacağı ve İstanbul'da bulundurulabilecek Türk kuvvetinin tezyidi vaadolunmaktadır.

Lausanne'da: Mevzuubahs olmamıştır. 5. Tâbiyet

Sevres'de: Gerek Düveli Müttefikadan (Yunanistan dahil) gerek teşekkül eden devletlerden birinin (Ermenistan ve saire) tâbiyetine girmek isteyen Türk tebaasından hiç kimseye Türk Hükümetince mümanaat edilmeyecek ve bunların yeni tâbiyeti kabul edilecektir.

Mart 1921 teklifinde: Bundan bahis yok.

Mart 1922 teklifinde: Bundan bahis yok.

Lausanne Muahedesinde: Bundan bahis yok.

Ancak müzakerat esnasında Düveli İtilâf iye bir adamın tâbiyetini tâyin hususunda Türkiye'deki ecnebi sefaret ve şebenderhanelerin verecekleri vesaikin kâfi addedilmesini istemişlerdi. Bu teklif, Sevres projesinin bâlâda mevzuubahs olan 128 inci maddesinin bir şekli cedidi idi. Tabiatıyla tarafımızdan reddedilmiştir.

6. Adli kapitülâsyonlar Sevres'de: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın temsil edildikleri dört azadan mürekkep bir komisyon kapitülâsyonlardan müstefit olan sair devletlerin mütehassıslariyle birlikte yeni bir usul tanzim edecek ve Osmanlı Hükü-kümetiyle istişare ettikten sonra bu usulü tavsiye edebilecek. Hükümeti Osmaniye bu usulü kabul etmeyi şimdiden taahhüdedecek. Mart 1921 teklifinde: İş bu komisyonda Türkiye'nin dahi temsiline Düveli İtilâfiye razı olmaktadır. Mart 1922 teklifinde: Aynı teklif. Lausanne'da: Kapitüler hiçbir kayıt yoktur.

İstişari mahiyette olmak üzere birkaç ecnebi mütehasısını beş sene için hizmetimize almayı kabul ettik. 7.Ekalliyetlerin himayesi Sevres'de: 1918 mütarekelerinden sonra aktolunan bil-cümle muahedatta mevcut olan ahkâmdan maada Türkiye'ye bilhassa zirdeki taahhüdat kabul ettirilmek istenilmiştir:

a) Yerlerini terk etmiş olan bilcümle gayri Türklerin yerlerine iadesi.

Reisleri Cemiyeti Akvamca tâyin edilecek olan hakem komisyonları vasıtasıyla bunların hukukunun iadesi ve ezcümle bu komisyonların talebi takdirinde gayri Türklerin tahribedilmiş emlâkinin tamiri zımnında ücretleri hükümetçe tesviye edilecek işçilerin tedariki, tehcir ve buna mümasil işlerde zirîethal oldukları mezkûr komisyonlar tarafından iddia olunan bilcümle eşhasın teb'idi ilâ...

b) Türk Hükümeti, ekalliyetlerin parlâmentoda temsili nisbisini temin eden bir intihap kanun projesini iki sene zarfında Düveli Müttefikaya arz edecektir.

c) Patrikhanelere ve bunlara mümasil müessesata ait bilcümle imtiyazat takviye ve tezyit edilmekte ve bunların idare eyledikleri mektep, eytamhane vesaire hususunda o âna kadar hükümetin muhafaza etmiş olduğu nispî bîr murakabe hakkı dahi refedilmektedir.

d) Düveli itilâf iye, Cemiyeti Akvam Meclisiyle bâdel istişare işbu mukarreratın temini icrası için ittihazı lâzım gelen tedabiri tesbit edeceklerdir. Türkiye bu hususta bilâhare ittihaz olunacak her tedbiri kabul edeceğini şimdiden taahhüdedecektir.

Mart 1921 teklifinde: Ekalliyetlerden bahis yoktur. Bu teklif Sâvres'de yapılacak tadilâttan bahis olduğu için bundan mezkûr muahedenin ekalliyetlere ait kısmının tadil edilmeyeceği istihracolunabilir.

Mart 1922 teklifinde: Türkiye ve Yunanistandaki ekalliyetler hakkında bir silsilei tedabirin teklif edileceği ve bunların hüsnü tatbikma nezaret etmek için Cemiyeti Akvamca komiserlerin tâyin olunacağı mezkûrdum

Silsilei tedabirin ne olacağı tasrih edilmemiştir.

Lausanne'da: Misak-ı Millimizde kabul etmiş olduğumuz veçhile ve yalnız gayrimüslimlere mahsus olmak üzere Harbi Umumiden sonra aktolunan bilcümle beynelmilel muahedatta mevcudolan ahkâm.

8. Ahkâmı askeriye Sevres'de: Türkiye'nin kuvâyî müsellâhası şu erkamı tecavüz etmeyecektir.

Maiyeti seniye kıtası: 700 kişi

Jandarma: 35.000 kişi

Jandarmayı takviye için kıtaatı mahsus:15.000 kişi

Bu miktara erkânharbiye, mekâtibi askeriye talebesi, depo kıtaatına ve hidematı muhtelifeye mensup efrat ve zâbitan dahildir. Kıtaatı mahsusamn 15 batarya cebel topu bulunabilecek ve sahra veya ağır topu olmayacaktır. Memleket, muhtelif menatika ayrılacak ve her mıntakada bir jandarma kıtası bulunacaktır.

Jandarmamn topu ve aleti fenniyesi bulunmayacaktır.

Mahsusi kıtaat kendi mıntakasının haricinde istihdam edilemeyecektir.

Jandarma zâbitanı meyanında 1.500'ü geçmemek üzere ecnebi zâbitan bulunacaktır. Her mıntakadaki ecnebi zâbitanı aynı millete mensubolacaktır.

Bilâhare tesbit edilecek olan işbu menatığın adedi zikredilmemekle beraber bunun Düveli İtilâfiyenin fikrinde lâakal dört olacağı muahedenin bazı ahkâmından ve ezcümle bir legion'un kuvvetinin umum legion'lar kuvvetinin rub'unu tecavüz etmeyeceği hakkındaki hükümden istihraç olunabilir. Bu suretle İngiltere, Fransa ve İtalyan zâbitanının bulunacağı birer mıntaka olacağı gibi ihtimal Yunanistan ve belki de ilerde Ermenistana birer mmtaka verilmesi düşünülmüştür. Kıtası mahsus efradiyle jandarmalar hep ücretli olup bunlar lâakal on iki sene hizmet edecek ve hizmeti mecburei askeriye kalkacaktır. Her mıntakadaki legion'a alınacak efrat ve zâbitan o mıntaka ahalisinden olacak ve muhtelif anasırın legion'da temsil edilmesine imkân dairesinde itina olunacaktır.

Kuvayi bahriyemiz yedi sloop ve altı torpitoyu tecavüz etmeyecek ye hiçbir tayyare ve kabili sevk balonumuz olmayacaktır. Düveli İtilâf iyeye mensup askerî, bahrî ve havaî kontrol komisyonlarının memleketimiz dahilinde her türlü murakabede bulunmaya hakları vardır. Bilhassa askerî komisyon; Türkiye'nin istihdam edebileceği, polis, gümrükçü, orman muhafızı vesaire gibi memurinin miktarını tâyine, Fazla kalacak esliha ve cephanemizi tesellüme, memleketimizin menatika taksimine, her mıntakada bulunacak jandarma ve kıtaatı mahsus miktarının tâyinine, bunların tarzı istihdam ve istimalini murakabeye, ecnebi zâbitanın miktar ve nispetini tâyine ve hükümetle müştereken, yeni kuvayi müsellahamızın tanzimine ilâ... memurdur.

Mart 1921 teklifinde:

Jandarma miktarı 45.000

Kıtaatı mahsus 30.000'e iblâğ olunmuştur.

Jandarmanın tarzı tevzii, Düveli İtilâfiyeye mensup salifüzzikir kontrol komisyonuyla hükümet arasında anlaşarak vâki olacaktır. Jandarmada zâbitan ve

küçük zabitan nisbeti tezyidedi-lecektir. Ecnebi zâbitan miktarı azaltılacak ve bunların kıtaata tevzii kontrol komisyonu ve hükümet arasında bilitilâf kararlaştırılacaktır. (Bunda ihtimal her mıntakada aynı millete mensup ecnebi zâbitan bulunmayacağı kastedilmiştir.)

Mart 1922 teklifinde:

Ücretle müstahdem asker usulünün ipkası.

Jandarmanın 45.000,

Kıtaatı mahsusanın 40.000 e iblâğı.

Jandarmada ecnebi zâbitanın istihdamı Türkiye'ye tavsiye edilmekle beraber bu cihet şart olarak dermeyan edilmemektedir.

Lausanne'da: Trakya ve Boğazlarda gayriaskerî hale ifrağ olunan menatika ait tahdidattan maada hiçbir kayıt yoktur. Hattâ Boğaziçinin iki tarafındaki gayriaskerî mntakada 12.000 asker bulundurabilmek hakkını muhafaza etmişizdir.

9. Ceza

Sevres projesinde: Türkiye, harb esnasında kavaidi harbiyeye muhalif surette hareket etmiş veya Türkiye dahilinde mezalim icra eylemiş ve tehcirvesaire gibi hususata karışmış olan eşhası, talepleri üzerine Düveli Müttetikaya (Yunanistan dahil) ve Türkiye'den arazi almış olan devletlere (Ermenistan vesaire) teslim edecektir. Eşhası mezkûre kendilerini talebeden devletin divanıharbi tarafından muhakeme ve tecziye edileceklerdir.

Mart 1921 teklifinde: Düveli İtilâfiye teklifatında bundan bahis yoktur. Ancak Bekir Sami Beyin İngilizlerle imza etmiş olduğu mübadele mukavelenamesinde elimizdeki bütün İngilizleri tahliye ederek Bir kısım Türkleri mücrim addiyle İngilizler elinde bırakmaya muvafakat etmiş olması Sâvres projesinde mevcüdü olan ahkâmı salifenin daha muhaffet bir şeklinden başka bir şey değildir.

Mart 1922 de: Bu meseleden bahis yoktur.

Lausanne'da: Bahis yoktur.

10. Ahkâmı maliye Sevres'de: Düveli İtilâfiye Türkiye'ye muavenet zımında İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhaslarından mürekkep bir maliye komisyonu teşkil edecekler ve bu komisyonda istişari mahiyette bir Türk komiseri bulunacaktır.

İşbu komisyonun yezaif ye salâhiyeti berveçhiati olacaktır:

a) Türkiye'nin varidatını idame ve tezyit için her türlü tedabir ittihaz edebilecektir.

b) Türk Meclisi Mebusanına takdim edilecek olan bütçe evvelen maliye komisyonuna arz ve onun kabul ettiği şekilde Meclise sevk olunacaktır. Meclisin yapacağı tadilat ancak komisyonca tasvib edilirse kabili icradır.

c) Komisyon doğrudan doğruya kendisine tâbi olacak ve azaları kendi muvafakatiyle tâyin edilecek olan Türk mâiye heyeti teftişiyesi vasıtasıyla bütçenin ve malî kavanin ve. nizamatın tatbikatını murakabe edecektir.

d) Düyunu Umumiye ve Osmanlı Bankasıyla anlaşarak Türkiye'nin usulü meskukatını tanzim ve ıslah edecektir.

e) Düyunu Umumiyeye tahsis olunan varidat müstesna olmak üzere Türkiye'nin bilcümle varidatı işbu maliye komisyonunun emrine verilecektir. Komisyon bunlarla; Evvelen: Kendisine ve Türkiyede kalacak olan Düveli İtilâfiye işgal kuvvetlerine ait masarifi tediye ettikten sonra 30 Teşrinievvel 1918 tarihinden beri Düveli İtilâfiye ordularının gerek bugünkü Türkiyede gerek Osmanlı İmparatorluğunun muhtelif aksamındaki masarifini tediye eyleyecektir.

Türkiye, dolayısıyla zarardlı olan bilcümle Düveli Müttefika tebaasının zarar ve ziyanını tazmin edecektir, Türkiye'nin ihtiyacı bundan sonra derpiş edilecektir.

f). Hükümetçe verilecek her bir imtiyaz için maliye komisyonunun muvafakati şarttır.

g) Komisyonun tasvibiyle elyevm cari olan Düyunu Umumiye tarafından bazı varidatın doğrudan doğruya cibayeti usulü, mümkün olduğu kadar geniş bir surette tevsi edilecek ve bütün Türkiye'ye teşmil olunacaktır.

Gümrükler, maliye komisyonu tarafından azil ve nasr bolunan ve kendisine karşı mesul bulunacak olan bir mudiri umuminin idaresinde bulunacaktır.

Mart 1921 teklifinde: Salifüzzikir maliye komisyonu Türk maliye nazırının riyaseti fahriyesi tahtında bulunacaktır. Komisyonunda bir Türk murahhas bulunacak ve bunun Türk maliyesine ait mesailde reyî olacaktır. Müttefiklerin menafii maliyesine mütaallik mesailde ise Türk murahhasının salâhiyeti ancak istişari mahiyette olacaktır. Türk Parlâmentosu, Türk maliye nazırıyla maliye komisyonu tarafından müştereken ihzar edilecek olan bütçede tadilat yapmak selâhiyetini haiz bulunacaktır. Fakat bu tadilat bütçenin tevazününü bozacak şekilde ise bütçe berayi tasdik tekrar maliye komisyonuna gönderilecektir.

Türk Hükümeti imtiyazat vermek hakkını tekrar ihraz edecektir. Ancak, Türk maliye nazırı bu baptaki kontratların Türk hazinesi menfaatine muvafık olup olmadığını maliye komisyonu ile birlikte tetkik edecektir.

Mart 1922 teklifinde: Maliye komisyonu teşkilinden sarfi nazar edilmektedir. Fakat Düveli Müttetikaya olan harbden evvelki düyunun ve mâkul bir tazminatın tediyesi zımında lâzım olan kontrolün Türk hâkimiyeti prensibiyle telifine çalışılacaktır.

Harbden evvelki düyünü umumiye komisyonu ipka olunacak ve bâlâda mezkûr iş için Düveli İtilâfiyece bir tasfiye komisyonu tesis olunacaktır.

Lausanne'da: Bu gibi kuyudatın kâffesi bertaraf edilmiştir.

11. Ahkâmı iktisadiye

Sevres'de: Kapitülasyonlardan istifade hakkı harbder evvel bunlardan istifade eden Düveli Müttetika tebaasına iade edilecek ve bunlardan evvelce istifade etmeyen Düveli Müttetika (Yunanistan ve Ermenistan vesaire) tebaasına da yeniden verilecektir.

(Bu hukuk meyanında birçok vergiden muafiyetin bulunduğu ve tâbiyet bahsinde görüldüğü veçhile her Türk tebaasının Düveli Müttetikadan birinin tâbiyetine girmesine mümanaat etmek hakkının bizden nez'edildiği nazarı dikkate alınır bu hükmün şümülü daha ziyade tezahür eder.)

Gümrük tarifeleri için 1907 tarifesi (% 8) iadeten tesis edilmektedir.

Türkiye, Düveli Müttetikaya mensup sefaine lâakal Türk sefainine verdiği hukuku tanıyacaktı. Ecnebi postaları iadeten tesis olunacaktır. Mart 1921 teklifinde yalnız ecnebi postalarının bazı şerait tahtında ilgasının derpiş edileceği söylenilmekte, binaenaleyh ahkâmı saire ipka edilmektedir.

Mart 1922 teklifinde: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ye Türkiye'nin murahhaslarından ve kapitülasyonlardan istifade eden diğer devletlerin mütehassıslarından mürekkep bir komisyon sulhun meriyete duhulünü müteakip geçecek üç ay zarfında İstanbul'da içtima edip kapitüler usulün tadili zımında teklifat hazırlıyacaktı. Malî hususatta bu teklifat tebaai ecnebiyenin Türklerle müsavi vergi vermesini temin edecektir. Keza bu teklifat gümrük resminde lüzum görülecek tadilâtı icraya matuf olacaktır.

Lausanne'da: Kapitülasyonların her nev'i tamamıyla ve ebediyen lâğvolunmuştu,

12. Boğazlar komisyonu

Sdvres'de: Kendine mahsus bayrağı, bütçesi ve zabıtası bulunacak olan işbu komisyon gemilerin Boğazlardan müruru, fenerler kılavuzluk ilâ... ile işgal edecek ve evvelce Meclisi Âlii Sıhının ifa eylediği vezaif ile tahlisiye hidematı badema komisyonun nezareti altında ve onun talimatı dahilinde ifa kılınacak ve komisyon Boğazların serbestisini tehlikede addedince Düveli İtilâfiyeye müracaat edebilecektir. Komisyonunda Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusyanın murahhasları iki reye malik bulunacaklardır. Amerika arzu eylediği andan ve Rusya Cemiyeti Akvama dahil olduğu takdirde ve o andan itibaren komisyona iştirak edebileceklerdir. Komisyon azaları muafiyeti diplomatikiyeden istifade edeceklerdir. Komisyona münavebe ile ve ikişer sene müddetle iki reye malik devletlerin murahhasları riyaset edecektir. Mart 1922 teklifinde: Keza Türk murahhası komisyona riyaset edecektir. Boğazlarla alâkadar bilcümle devletler komisyonunda temsil edileceklerdir.

Lausanne'da: Komisyonun riyaseti bize verilmiştir. Komisyonun vazifesi sefainin Boğazlardan müruru keyfiyetinin Boğazlar mukavelesi ahkâmına muvafık olmasına itinanadan ibarettir. Komisyon her sene Cemiyeti Akvama rapor verecektir.

Keza mezkûr muahede ile İstanbuldaki beynelmilel sıhhiye meclisi lâğvolunarak sıhhiye umuru Türkiye Hükümetine terk edilmiştir.

Muhterem Efendiler, Lausanne Sulh Muahedenamesinin ihtiva ettiği esasatı, diğer sulh teklifleriyle daha fazla mukayeseye mahal olmadığı fikrindeyim. Bu muahedename, Türk milleti aleyhine, asırlardan beri hazırlanmış ve Sevres Muahedenamesiyle ikmal edildiği zannedilmiş, büyük bir suikastin inhidamını ifade eder bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte emsali namesbuk bir siyasi zafer eseridir!...

Lozan Barışının imzasını müteakip T.B.M.M.

Reisi Mustafa Kemâl'in Dışişleri Bakanı

Baş Delege İsmet Paşa'ya gönderdiği tebrik telgrafı.

Efendiler, İsmet Paşa 24 Temmuz 1923 günü muahedenameyi imzaladı. Kendisini tebrik etmek zamanı gelmişti. Aynı günde şu telğrafnameyi yazdım: Lausanne'da Heyeti Murahhasa Reisi Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerine, Millet ve hükümetin zâtialilerine tevcih etmiş olduğu yeni vazifeyi muvaffakiyetle itmam buyurdunuz. Memlekete bir silsile müfit hizmetlerden ibaret olan ömrünüzü bu defa da tarihî bir muvaffakiyetle tetvicettiniz. Uzun mücadelelerden sonra vatanımızın sulh ve istiklâl kavuştuğu bugünde parlak hizmetiniz dolayısıyla zatıalinizi,

muhterem arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve mesainizde size yardım eden bütün Heyeti Murahhasa azasını müteşekkirene tebrik ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Kaynak: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cumhuriyet Dönemi (199-1920).

آخيق سوز

۱۳۳۵

مجله
تعمیر و بازسازی
سازگار، جوانان، کیم، پارس، ...
پژوهش‌های علمی و تحقیقاتی

مجله علمی و تحقیقاتی
تعمیر و بازسازی
سازگار، جوانان، کیم، پارس، ...
پژوهش‌های علمی و تحقیقاتی

شماره ۱ - ۱۳۳۵
۲۱ بهمن ۱۳۳۷
تاسیس در ۱۳۰۰

استقلال مارشی

— تهران آذرماه —

بامدینش بوری، ماری، دیدار کیمستان
دوشوق آتمک بیکرجه گمشیر بان
سن شید اولتین، ایچینه، یازشد، آناک
رزمه، دینری آلمکده، بو جت وطنی
کیم بو جت وطنک اولتین ایشرکه عدا
شیدا ییشیریه ییل طوری ای صقشک، شیدا
جان، جان بوتول واری آلمکده عطا
ایچین تک وطنن بی دینده جدا
دو جت سندن، آهوی، شیدر آچین اول
دگمشین صدیک کورگست تا هم اول
بو افکار، که شهیدگری دینک عمل
ایدی بودونک اوستنده جم ایگهلی
اوزمل وجه ایچیک سید ایدر، وار، ملام
هر جرمه منق، آهوی، پوشانوب قالی یاشم
لیشیر روح جرمه کی برقی ششم
او ارمش و کسملرک حرشه دکر بیکه اتم
دانه لای سنده شنگر کی ای شای هلال
اولق آتوبن دو کولن قلمرک هیس حلال
آدبا سکا جوق، عرقه جوق استقلال
خقییر هر باشش یاز املک حریت
خقییر مه طایر مملک استقلال

تورک، سوز و شیره جوق ال سجال
سوقون بودونک وسقده تون کسوک لوجان
اوم مملک ییشیریدر، پارلاچین
اوم مملک آچین
چانا، فرار اولام، جیرمک ای کولی هلال
هرمان عرشه برکول، نه جوشمت، بو جلال
سکا لوزار دو کولن لاکرتر صوکره حلال
خقییر مه طایر مملک استقلال
بن ازلن بریدر هر باسندم، هر باسندم
هر کی چیلین بکا زنجیر و هوشش، نه شادام
گرگوش سل کیم، بیلی بیگتر، آلمم
بر نام طاقری، کیکرجه سیشام، مامام
عربک آقای ملامشیه چیک زده ل دیوار
جم ایچین مدلو کورگست کی هر مدام وار
اولسون، تورک، اتمیل بوک، برابان و نار
مدعت، دیدیک تک دیشی قلمش چانوار
آرشش بر دیه آباقری اوغرشه صاقین
سجانت کورگمک، طو سون و حاشیه آچین
طوقه و قدر سکا و عد ایچیک کورگست
کیم یایر، ایچک، یارین، تک اوشلده یالین

محمد باک

استقلال محکم لری نیک تعطیل فعالیتی مناسبتیه

<p>ایچین بو جت وطنک اولتین ایشرکه عدا شیدا ییشیریه ییل طوری ای صقشک، شیدا جان، جان بوتول واری آلمکده عطا ایچین تک وطنن بی دینده جدا دو جت سندن، آهوی، شیدر آچین اول دگمشین صدیک کورگست تا هم اول بو افکار، که شهیدگری دینک عمل ایدی بودونک اوستنده جم ایگهلی اوزمل وجه ایچیک سید ایدر، وار، ملام هر جرمه منق، آهوی، پوشانوب قالی یاشم لیشیر روح جرمه کی برقی ششم او ارمش و کسملرک حرشه دکر بیکه اتم دانه لای سنده شنگر کی ای شای هلال اولق آتوبن دو کولن قلمرک هیس حلال آدبا سکا جوق، عرقه جوق استقلال خقییر هر باشش یاز املک حریت خقییر مه طایر مملک استقلال</p>	<p>ایچین بو جت وطنک اولتین ایشرکه عدا شیدا ییشیریه ییل طوری ای صقشک، شیدا جان، جان بوتول واری آلمکده عطا ایچین تک وطنن بی دینده جدا دو جت سندن، آهوی، شیدر آچین اول دگمشین صدیک کورگست تا هم اول بو افکار، که شهیدگری دینک عمل ایدی بودونک اوستنده جم ایگهلی اوزمل وجه ایچیک سید ایدر، وار، ملام هر جرمه منق، آهوی، پوشانوب قالی یاشم لیشیر روح جرمه کی برقی ششم او ارمش و کسملرک حرشه دکر بیکه اتم دانه لای سنده شنگر کی ای شای هلال اولق آتوبن دو کولن قلمرک هیس حلال آدبا سکا جوق، عرقه جوق استقلال خقییر هر باشش یاز املک حریت خقییر مه طایر مملک استقلال</p>	<p>ایچین بو جت وطنک اولتین ایشرکه عدا شیدا ییشیریه ییل طوری ای صقشک، شیدا جان، جان بوتول واری آلمکده عطا ایچین تک وطنن بی دینده جدا دو جت سندن، آهوی، شیدر آچین اول دگمشین صدیک کورگست تا هم اول بو افکار، که شهیدگری دینک عمل ایدی بودونک اوستنده جم ایگهلی اوزمل وجه ایچیک سید ایدر، وار، ملام هر جرمه منق، آهوی، پوشانوب قالی یاشم لیشیر روح جرمه کی برقی ششم او ارمش و کسملرک حرشه دکر بیکه اتم دانه لای سنده شنگر کی ای شای هلال اولق آتوبن دو کولن قلمرک هیس حلال آدبا سکا جوق، عرقه جوق استقلال خقییر هر باشش یاز املک حریت خقییر مه طایر مملک استقلال</p>
---	---	---

صاحب امتیاز و مدیر مسئولی صلاح ایلی

اдрес : سیواس - ارادة ملیه

ستاسکی اوجیوز غروشدر .

ایلی آیی یوز آغیی غروشدر .

ارادة ملیه

گوندیجهك اولاد مدر مسوله
كوندوللیدر . درج ایله یز اولان
اماده ایلاز .

نسخه ۳ غروشدر

هفته دهه ایکی دفعه نشر اولور

مطاب و آمالیهك مدالییدر .

نومرو : ۱۵

بازار ابرسی ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸ و ۸ کانون اول شه ۱۳۳۵

برجیحت

مجلس ملیه

تام بر سبستی ایله و شایان شکران برسگون وانتظام
ایچنده ختام بولنه باشلان آتخابات ، شرویطیک دشتلری
انکلت ایچون یک باغ بر مابیت کورستی . مجلس سبوتک
اجناغه ماده امکان اولدایقی ، احوال عسویه تک بوکا
ساعده بولوغادایقی ، آتخابات وسيله تکلمه ترقی قار ،
تفاق و خصوصتی اولایقی چیتله ملک وحدتی نامه رمدن
ناخیر آتخابات ایتمه جاره کورمکلیش سوبیلر بوکون ،
فیللیک بو بلاغی قدریتسده محبوب اولماسلر بیه ملک
ایجادنی موبعا ضایع ایتمش اولدیلر . آتخابات مانع اولان ،
تأثیر ب طرفدار بولونان رجال ایچنده محدود نظری و محدود
دوشونجیلر بیس ذوقی استی ایدرسک و شایستک جان
کامل احتیاج حقیقدهن دوغماش طرفیه حکومت قوتیه ،
وسا علیه جیر و تشیق ایله طرفدار قازاندیرمقدن ، بوکا
موفق اولجه قدر ، فرقلریک نظر تکلیلی کورتمه تک
ایچون ، آتخابات مانع اولقدن ایتمه ناماری اولدایقی بوکون
قبول ایتمک لازم کیور . چونکه ناخیر آتخابات انکار عمومی
آیشدر برقی ایچون اورتیه آیلان اولمک هیچ بری تحقیق
ایتمدی .

حاکمیت ملیه و اعلان مشروطیتدیری اولدق بخرانلر
ایچنده قائلش ، زمان زمان موجودیتی رحمدار کورمش

اولقه بایر ، بوکون دیبه نامل بر وسو
ثابت اولور بوکا ، تودکرکک حیات اجنابیه وسی
صارصلماز بر موقع صاچی در . دجال دولت
واقعا اولدق حرکت ایتمه بر طرفدار
ایزم اولدایقی قدر ، دیگر طرفدار
ناتمه الة ووافق اولان در .

ایتمش اولانلر ، اقرده ط
املرک و خصوصی منتقل
مراقبه سببستدن جیر
حاکمیت مربوط اولقدن
بولونه تکلیفه موفق اولان
استغنا ایتمک لازم کیور .

حاکمیت ایدرک اسیر بر
بولوندلری زمانل ، چوق
فارشش و کیشدر . اوزمانلر
کان اویستورایک وسلطنت ، احت
رجست ایتمک ، بعصر تکلمه اقت
و قبه اتحاد و ترقی بیه ، استنادی
حاکمیت ملیه تک احساسی شکلمه نام
ایدمه تک و آتخاباته قنود و معاشق
اول استغنا ایتمک لره قاریتوردر

ایچنده قائلش ، زمان زمان موجودیتی رحمدار کورمش
اولقه بایر ، بوکون دیبه نامل بر وسو
ثابت اولور بوکا ، تودکرکک حیات اجنابیه وسی
صارصلماز بر موقع صاچی در . دجال دولت
واقعا اولدق حرکت ایتمه بر طرفدار
ایزم اولدایقی قدر ، دیگر طرفدار
ناتمه الة ووافق اولان در .

وقت نه باشه اولورسه اولسون بون مدافنه و محافظه ایله
بیه چکتی جیهاته اثبات ایتش اولقغه عین زمانه عصری
ذهنیته و اداری قالیتی ده تصدیق ایتدیرمش اولور .
جمیت بیره تک روحیاتی ، پارین فعلاً تکدیبه اوزماسی
عتمل اولان اذکارله وکل ، حیات عومیه تکدیبه کلفاهات
فیل ایله تدقیق ایتلر ، شمدیه به قدر نطن ایتدکلی کی
تودکرکک ، موقع ایتداده بولونان بر قچ کتیی به قولایچه
اسیر اولور مسکین بر ملت اولدایقی اعتراف ایتک مجبور
یتددرلر . بو مجبوری حس ایله جیک غریب ارباب و جدانه
آتخابات و مجلس ملی یک قوتلی بر وسیله آتخابات تکلیل
ایدیور .

آتیق بوتایرکک اداسیه ، وارین صایق توفرانسته
اثبات وجود ایله جیک اولان هیئت سرخصه تک ارقاسنده ،
موجودیت و امد تنفله حریص بر حاکمیت ملیه وارنلش
احساس اولونه بلمسی ، هر شیدن اول مجلس ملیک ایتمک
جلب ایتدن اعتباراً تظاهر ایله جیک وحدته باذل در . بوتون
دنایک انظارده ، پارین مجلس آجیلر آجیلماز ، آناتولریک
عیبط هیجانندن مجلس بوکالک کرسی عاکتله انتقال ایتش
اولاچقدر . آناتولیده برلکنی محافظه ایتن ملک ، مجلس
ملیه یک دولی املر عتسده دولی آنز قارله . قرقانده
بیه اولسه ، مختلف قسقه نظریه تظاهر و تبارزی ، خصوصیه
بو اختلافات استقلال ملی حاکمیت ملیه ، بقا و ثبات وطن
کی مسال حیاتی املر ایتده تکونی دجال مهم بر عکس
ایتم و وجوده نبتیره بیلر .

واقعا مجلس ملی و مختلف قاتارکک الله بوکک موقع
صادی اولوق اعتباریه شه سزهج کیسه دن قانقن کزله می ،
تفاق قامت سوزوسلی انتظار ایله بزم . اساساً
دن هیچ بریمک بوجالت روسیهه بولونه
اولونه ماز . فقط ملک تک بوکون ایچنده
، اولک استغناسی ، نه قدر ندا کارق
، چه حال استغناسی ، بوکون ایچون
ن و جیر ایتمک بکانه نایمی موقنده بولوند
بو اولیه بر
ده دکل وطن عتسده ایلمه اوزرندک سباه برلک
کنده استغنا

بیک در
وسبسات
سباه
برقی ، ک
ایلی ایتلر

بورسی اولدایقی کی ، بومنارکک نامیه بوشع امضا ایتن ، وعده
منارکک بشرتنک صلح و مسالنی نامه از جوق حسن قبول
ایتش اولان بوتون دوللر ایچونده بر امسوس و حیثیت
مسأله سی در . شوحانده ، اساساً بوکک رفند کالری منلویتک
بر تبیحه ضرور بزمی شکلمه تلقی ایتمکدن متولد حس انسان
ایله کوزده ایدر دوق امین ایدلش اولان حدود ملک
املر ایتدده ، اختلاف نظره قتل اوله ماز . مجلس ملیک
بو نقاط اساسیه ده و بوتوره متفرع مسائل نایمه شیان
تاختلره صحنه اولسقی نه ممکن ، نه ده ملتجه شایان قبول
کوره بیلور .

مسال حیاتی من اوزرندک اراده ملیک قوتلی و متکلمه
ثابت و عصر ، تحلی ایتمی موجود بجز تکلمی ایچون
ک و تر بر چاره اولاچقدر . دشمنلرم بونی بیلکلی
ایچوندرک آتخاباتی مننه ، اجنابی ناخیره همالر تمن کن
واسطه ایله چالیشیلر . بونن سوکرده مجلس ملیک کرسی
عاکتلی عطاقت ولایقی به ، مخالفتلر سون ایتمک ایچون کم
بایر نلر دوشونه جیکر . فقط بز ، حاکمیت ایتن اولان اوزور
ایتمه تکلیلی تأیید و تقویه ایتن آناتولریک لسان مزیم
و شایته ، تکرار ایدر دزک بودور تک جلست هیچ بر شایته
کیسه جیک ، وحدت اصل اولده تحلی ایدر بیکدر .

صلح و تودرکی

ولسون تکرار انتقاد ایله جلا اولان امره ما قوتلر می
ایچون بیاتنه احضار ایتکمددر . وسو هیچ قوتلر میس
جهور ایله اوزون اوزنادی به ملاقاتده بولونددر . بو ملاقاتده
لوچ طرفندن در بیان ایتیلن قنود احترازیه ، از جهه رئیس
جهور ایچون قنود مذکور دن بضمیمی قبول ایتمک انکافی
اولوب اولدایقی موضوع بحث اولمدر .
مجار سیاسی محالده صلح کانون نانی اوخریه ، دوغرو
عقد ایله بیکجه احتیال و برلکمددر .

عوام قانده سنک ۱۷ تشرین ثانی تاریخل ایچنده
تورکیاده اوزون مدت قامت ایتن جنرال سونلی آیتدیکی
سوزلری سوبیلمشدر :
تورک مننک اکثون عتسده حربه جبراسور و کلانش

İrade-i Milliye Gazetesi, Sivas Kongresi kararlarıyla kurulan Heyet-i Temsiliye'nin yayım organıdır. İlk sayısı 14 Eylül 1919 günü Sivas Vilayeti Basimevinde yayımlanmıştır.

Sâhib-i imtiyaz ve müdür-i mes'ûlu: Salâhattin
Ahdîni: Sivas - İrade-i Milliye

Seneliği: Üç yüz kırıştırdır
Altı aylığı: Yüz altmış kırıştırdır

İrade-i Milliye

Haftada iki defa neşrolünür.

Millî ve Anstî Milliyyun Müdâfaası

Birinci Seneye

Pazaritesi

15 Rebiül Evvel 1338 ve 8 Kanun-i Evvel Seneye 1335 Numara: 15

Meclis-i Millîde

Tam bir serbestî ile şayan-ı şükran bir sukûn ve intizam içinde hitam bulmaya başlayan intihabat, meşrutiyetin düşmanlarını iskât için pek belîğ bir mahiyet gösterdi. Meclis-i Mebusanın içtimasına maddeten imkân olmadığını, ahval-ı umumiyyenin buna müsait bulunmadığını, intihabat vesilesiyle memlekette tefrikalar, nifak ve husumetler uyanacağı; ohette milletün vahdeti namına bir müddet tehir-i intihabattan başka çare görmediklerini söyleyenler, bugün, faaliyetin bu belagati karşısında mahcup olmasalar bile milletün itimadını müebbeden zayıf etmiş oldular. Intihabata mâni olan, tehirine taraftar bulunan nical içinde mahdud nazarı ve mahdud düşünceli bazı zevatı istisna edersek, mütebakisinin hemen kâmilen ihtiyacı hakikiden doğmamış bir fırkaya hükümetin kuvvetiyle, ve binaenaleyh cebir ve taziyk ile taraftar kazandırmaktan, ve buna muvaffak oluncaya kadar, fırkalarının fakr-ı teşkilatını göstermek için, intihabata mâni olmaktan başka gayeleri olmadığını bugün kabul etmek lâzım geliyor. Çünkü tehir-i intihaba etkâr-ı umumiyye alıştırmak için ortaya atılan evhamın hiçbir tahakkük etmedi.

Hâkimiyet-i milliye, ilan-ı Meşrutiyetten beri oldukça buhranlar içinde kalmış, zaman zaman mevcudiyetini rahnedar görmüş olmakla beraber, bugün bütün dünyaya şamil bir vuzuh ve bedahetle sabit oluyor ki, Türkler hayat-ı içtimaiye ve siyasiyesinde sarsılmaz bir mevki sahibidir. Ricâl-i devletin bu hakikate vakıf olarak hareket etmesi, bir taraftan milletün menafii namına elzem olduğu kadar, diğer taraftan kendi hayat-ı siyasiyeleri namına da en muvafık olanıdır. Gittiği istikametin doğruluğundan emin olanlar, ellerinde tuttukları mukadderat-ı milliye şahsi emellen ve hususi menfaatlerin levisiyle buluşturmaya, milletün murakabe-i siyasiyesinden hiçbir zaman tevahhüş etmezler. Milletün, hâkimiyetine merbut olmaktan mütevellit bir emniyetle nasıl olsa ve nerede bulunsun teksife muvaffak olacağı iradesini, hiçbir zaman istihfaf etmemek lâzım gelir. Milletlerin bir hız-ı kalile tevdi-ı hâkimiyet ederek eşir veya hayvan gibi yaşamak itiyadında buldukları zamanlar, çok uzak bir maziye karşış, gitmiştir. O zamanların uzaktan kulağa pek hoş gelen anstokratik ve saltanatı, işgâmlı idare-i cahilanesine ricat etmek, bu asr-ı tekâmüle intisabi inkâr eylemek demektir. Vaktiyle itihaf ve Terâkkî bile, istibdadın millet meclisinin hazfi, hâkimiyet-i milliyyenin imhası şeklinde tesis ve ikamesi cüret edemeyerek, intihabata nûfuz ve müdahaleyi tercih eylemişti. Onu istihlaf eden fırka karikatürlerinin bu buhranı bilâtereddüt goze aldırış olmaları maatteessüf ne memleketi, ne milleti tanımadıklarına ve sine-i millette hiçbir zaman yüz bulamadıklarına en bariz bir delildir. Millet, hâkimiyetine her zaman sahip olduğunu, ve istediği

vakt ne pahasına olursa olsun bunu müdafaa ve muhafaza edebileceğini cihana ispat etmiş olmakla aynı zamanda asrî zihniyetini, idari kabiliyetini de tasdik ettirmiş oluyor. Cemiyet-i beşeriyenin ruhiyatını, yarın fiilen tekzibe uğraması muhtemel olan iddialarla değil, hayat-ı umumiyyesindeki tezahürat-ı fiiliye ile tetkik edenler, şimdiye kadar zannettikleri gibi Türklerin, mevki-i iktidarda bulunan birkaç kişiye kolayca esir olur miskin bir millet olmadığını itiraf etmek mecburiyetindedirler. Bu mecburiyeti hissedecek Garp erbab-ı vicdanına, intihabat ve Meclis-i Millî pek kuvvetli bir vesile-i intihab teşkil ediyor.

Ancak bu tesiratin idamesi, ve yarın sulh konferansında ispat-ı vücut edecek olan heyet-i murahhasanın arkasında, mevcudiyet ve istiklaline haris bir hâkimiyet-i milliye varlığının ihvas olunabilmesi, her şeyden evvel Meclis-i Millînin ilk celselerinden itibaren tezahür edecek vahdete bağlıdır. Bütün dünyanın enzâr-ı dikkat, yâni, Meclis açılır açılmaz, Anadolu'nun muht-i heyecanından Meclis-i Mebusanın kürsi-i muhakematına intikal etmiş olacaktır. Anadolu'da birliğini muhafaza eden milletün, Meclis-i Millîde bin türlü emeller peşinde türlü entrikalarla, teferruatta bile olsa, muhtelif nokta-i nazarla tezahür ve tebarüzü, hususiyen bu ihtilafatın, istiklal-i millî, hâkimiyet-i milliye, beka ve tamamiyet-i vatan gibi meseil-i hayatiye etrafında tekevünü derhâl mühim bir aksi-tesir vücuda getirebilir.

Vakıa Meclis-i Millî, muhtelif kanaatların en yüksek mevki-i tesâdümü olmak itibarıyla şüphesiz hiç kimseden kanaatını gizlemesi, yahut hilaf-ı kanaat söz söylemesi intizar edilemez. Esasen mebusan-ı muhteremden hiçbirinin bu hâlet-i ruhiyede bulunabileceği bile kabul olunamaz. Fakat memleketin bugün içinde yaşadığı vaziyet-ı elime, onun istihlâsını, ve ne kadar fedakârlik mukabilinde olursa olsun behemehâl istihlâsı, bugün için her vicdan ve hamiyet sahibinin yegâne gayesi mevkiinde bulunduruluyor. Bu öyle bir gayedir ki bunun hilafında bir nokta-i nazar, Meclis-i Millîde değil vatanın her parçası üzerinde siyah bir leke olur. Memleketin istihlâsı da ewela istiklal-i millînin muhafazasıyla meşruttur. Bin türlü süslü zavâhir altında, bin türlü mestur takyidat ile dahi olsa istiklal-i milliye dokunacak bir mesele mevzu-ı bahis olamaz. Efradın olduğu gibi milletlerin de hurriyeti, terâkkî ve inkişafın, siyanet ve mevcudiyetin mütevakıf olduğu ilk esastır. Binaenaleyh bu esas üzerinde tehalüf edecek bir nokta-i nazarı da vicdan-ı millîde nokta-i tahammül bulması imkânı yoktur.

Bunlar haricinde bir de memleketin hudud-ı maddîsî vardır. Bu hududu milletün iradesine istinat ederek tayin eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, hayalat üzerinde değil, müspet, katı ve hakiki bir zemin üzerinde çalışmayı tercih ve mütarekenameyi esas olarak kabul etmiştir. Mütarekenamenin tespit ettiği hududu muhafaza ve müdafaa etmek, her Osmanlı için bir şeref ve hamiyet

Gönderilecek evrak müdür-i mes'ûle
gönderilmelidir. İnceledirmeyen evrak
vâde edilmaz

Nubhan 3 kurşundur

borcu olduğu gibi, bu mütarekenameye vaz-ı imza eden, ve akd-i mütarekeyi beşeriyetin sulh ve selameti namına az çok hüsn-ı kabul etmiş olan bütün devletler için de bir namus ve haysiyet meselesidir. Şu hâlde, esasen büyük bir fedakârlığı, mağlubiyetin bir netice-i zarurîyesi şeklinde telâkî etmekten mütevellit hiss-i insaf ile goze aldırış tayin edilmiş olan hudud-u memleket etrafında da ihtilaf-ı nazara kail olmayız. Meclis-i Millînin bu nikat-ı esasiyede, ve bunlara müteferri' meseil-i taliyede mütebâyin kanaatlere sahne olmasını ne mümkün, ne de milletçe şayan-ı kabul görebiliriz.

Meseil-i hayatiyemiz üzerinde irade-i milliyyenin kuvvetli ve mütekâsif, sabit ve musır, tecelli etmesi mevcudiyetimizin tahlisi için en müessir bir çare olacaktır. Düşmanlarımızı bunu bildikleri içindir ki intihabatı menne, içtimai tehire her ellerinden gelen vasıta ile çalıştılar. Bundan sonra da Meclis-i Millînin kürsi-i muhakematını atalet ve lakaydiye, muhalefelerle sevk etmek için kim bilir ne tür düşünceler. Fakat biz, hâkimiyetine emin olan ve bu emniyetle teşkilatını teyit ve takviye eden Anadolu'nun isan-ı azim ve metanetiyle tekrar ederiz ki bu devrenin meclisine hiçbir şaybe giremeyecek, ve vahdet asil onda tecelli edecektir.

Sulh ve Türkiye

Wilson tekrar inikat edecek olan Amerika Kongresi için beyanname ihzar etmektedir. Mosyo Hitchcock reisicumhur ile uzun uzadıya mülakatta bulunmuştur. Bu mülakatta Loç tarafından dermeyan edilen kuyud-ı ihtiraziye, ezcümle reisicumhur için kuyud-ı mezkûreden bazısını kabul etmek imkânı olup olmadığı mevzu-ı bahis olmuştur.

Macar siyasi mahâfîlinde, sulhun Kânun-ı Sanî evhârine doğru akdedileceğine ihtimal verilmiştir.

Avam Kamarasının 17 Teşrin-i Sanî tarihli içtimasında, Türkiye'de uzun müddet ikamet eden General Surns atedeki sözlen söylemiştir.

Türk milletinin ekseriyet-i azimesi harbe cebren sürüklenmiş olduğundan dolayı müteessir olduğuna kanaat-ı kâmileme vardır. Umit ederim ki asil Türkiye'nin tamamıyetine dokunulmayacağını 918'de vaat eden başvekilimizin bu teminat esas itihaz edilerek Türkiye için muvafık bir suret-i hâl bulunacaktır.

Hariciye Nazırı Balfour atedeki cevabı vermiştir.

Hiçbir hükümetin Türkiye hakkında takip edeceği siyasete dair kendiliğinden bir şey beyan etmesine imkân yoktur. Bu siyaset müşterek olmalıdır. Binaenaleyh Türk ülkesinin şekli-ı abasını tasvirde kalkışmak mütefekkilerimize karşı çirkin olur. Şarkta hükümetler olan huzursuzluğun şayan-ı memnuniyet bir suret-i hâl bulmak için sarf-ı mesaiyi müşkulata uğrattığı doğrudur. Yalnız şurasını katıyetle söyleyebiliriz ki, Türkler gibi büyük ve tarihî bir millet vatanı, bir sulh konferansı tarafından kararlaştırılacak herhangi bir suret-i hâl ile harita-i âlemlen

SAYI 25	Üçüncü Basım	ULUS	5. ncı sayfamızda New York Sergisinde Türk günü
	Çarşamba Caddesi, Ankara Telgrafı: Ulus - Ankara		
TELEFON 1939	TELEFON	ADIMIZ ANDIMIZDIR	
5 KURUŞ	Misafir Müdürlüğü Kıbrıs Müdürlüğü Yeni Gazetesi T. A. S. M.		

Lozan gününü heyecanla kutladık

Ankara Halkın meydanında yapılan büyük tören için çok sayıda katılımcı

Lozan'ın 16 ncı yıldönümünde
yurdun her tarafında törenler yapıldı

Lozan Kahramanı İnönü şükran ve minnetle anıldı

Lozan antlaşmasının 16 ncı yıldönümü dolayısıyla tüm memleketin
ve tarafında büyük sevinç törenleri yapıldı ve bu büyük gün
için bütün memleketin anıtları Lozan'ın kahramanı M. İ. İnönü
adına şükran ve minnetle yıldönümü töreni gerçekleştirildi.

Millî Safin

Londra'da
Millî Müdafaa için
Mühim
bir
toplantı

Bütün yurttaki olduğu gibi

Hatay'da sevinç ve neşe devam ediyor

Londra, 24 Ekim - 22:00 saatlerinde
Millî Müdafaa için bir toplantı yapıldı.
Toplantıda Millî Müdafaa için
Mühim bir toplantı yapıldı.
Toplantıda Millî Müdafaa için
Mühim bir toplantı yapıldı.

ÖZGEÇMİŞ

Orta öğrenimini Diyadin Yatılı Bölge Okulunda ve lise eğitimini de Diyadin Lisesinde tamamlayan Hakim Bakır, 2006 yılında Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2008 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü'nde Tezsiz Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2008 yılında KOSGEB'te çalışmaya başladı. 2012 yılında dil eğitimi için Amerika'ya giden iyi düzeyde İngilizce bilen Bakır, halen yurt dışında çalışmalarına devam etmektedir.

VITAE

Hakim Bakır completed his education at Secondary Education Boarding school of Diyadin and High School of Diyadin, in Ağrı, Turkey. He graduated at The Faculty of Languages, History and Geography, at Ankara University 2006. In 2008 he started his Master's Degree at The Institute of Education Sciences at Ankara University. He started to work at KOSGEB (Republic of Turkey Small and Medium Enterprises Development Organization) in 2008, until he went to America to study language. Hakim Bakır who lives in New York knows English well.

